

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI
KELAM BİLİMDALI

**AHİRET İNANCININ İNSAN ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK VE
SOSYOLOJİK ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim DEMİRTAŞ

VAN 2008

T. C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI
KELAM BİLİMDALI

**AHİRET İNANCININ İNSAN ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK VE
SOSYOLOJİK ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
İbrahim DEMİRTAŞ

Danışman
Prof. Dr. İsa YÜCEER

VAN -2008

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından
.....**ANABİLİM DALI**.....
.....**BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye(Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

ONAY: Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2008

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1
1. AMAÇ.....	2
2. YÖNTEM.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM KELAM İLMİNDE AHİRET İNANCI	3
1. 1. AHİRET İNANCININ LÜGAT VE İSTİLAH MANALARI	3
1. 1. 1. Lügatte Ahiret.....	3
1. 1. 2. İstılahta Ahiret.....	3
1. 2. DİNİ METİNLERDE AHİRET İNANCI	4
1. 2. 1. Kur'an'da Ahireti İfade Eden Kavramlar.....	4
1. 2. 2. Hadis'te Ahireti İfade Eden Kavramlar	9
1. 3. GENEL MANADA AHİRET İNANCI	13
1. 4. KELAM EKOLLERİNİN AHİRET DEĞERLENDİRMESİ.....	19
1. 4. 1. Ehl-İ Sünnet'in Ahiret Değerlendirmesi.....	19
1. 4. 2. Mu'tezile'nin Ahiret Değerlendirmesi.....	21
1. 4. 3. Şia'nın Ahiret Değerlendirmesi	22
İKİNCİ BÖLÜM: AHİRET İNANCININ İNSAN ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİ	23
2. 1. AHİRET İNANCININ İNSANIN RUHU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	24
2. 2. AHİRET İNANCININ İNSANIN KİŞİLİĞİNE ETKİLERİ.....	29
2. 3. AHİRET İNANCININ İNSANI KÖTÜ DAVRANIŞLARDAN UZAK TUTMASI.....	33
2. 4. AHİRET İNANCININ İNSAN AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	39
2. 5. AHİRET İNANCININ ÖLÜM KORKUSUNU YENMEDEKİ ETKİSİ.....	44
2. 6. AHİRET İNANCININ İNSANDA MESULİYET DUYGUSUNU GELİŞTİRMESİ	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AHİRET İNANCININ İNSAN HAYATI ÜZERİNDEKİ SOSYOLOJİK ETKİLERİ.....	54
3. 1. AHİRET İNANCININ SOSYAL İLİŞKİLERDEKİ ROLÜ.....	54
3. 2. AHİRET İNANCININ TOPLUMU OLUŞTURAN KESİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	57
3. 2. 1. Ahiret İnançının Aile Saadetine Etkileri.....	58
3. 2. 2. Ahiret İnançının Çocuklar Üzerindeki Etkileri.....	59
3. 2. 3. Ahiret İnançının Gençler Üzerindeki Etkileri.....	61
3. 2. 4. Ahiret İnançının İhtiyarlar Üzerindeki Etkileri.....	63
3. 2. 5. Ahiret İnançının Sağlıklı Yaşam Ve Hastalar Üzerindeki Etkileri.....	65
3. 2. 6. Ahiret İnançının Mazlumlar Ve Musibete Düşen İnsanlar Üzerindeki Etkileri.....	67
3. 3. AHİRET İNANCININ İKTİSADİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	69
3. 4. AHİRET İNANCININ POLİTİK VE SİYASİ HAYATA ETKİLERİ.....	71
3. 5. AHİRET İNANCININ TERÖRÜ ÖNLEMEDE ETKİSİ.....	73
SONUÇ	76
KAYNAKLAR.....	79
ÖZET	84

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd ve onun Peygamberine, temiz olan ailesine ve hayırlı ashabına salât ve selam olsun.

Genelde İslam âleminde, özelde ise Türkiye'de son dönemlerde Kur'an'a yeni bir anlayışla yaklaşımların arttığı göz ardı edilemez bir gerçektir. Yapılan araştırma ve incelemelerin ana mihrini Kur'an oluşturmaktadır. Kur'an merkezli çalışmalar hem akademik sahada hem de halkımız arasında devam etmektedir.

İnanmak isteği insanda sonradan meydana gelmiş bir istek olmayıp, insanın yaratılışı gereği, yaratan tarafından insanın fitratına konulmuş bir histir. İnananla inanmayanı birbirinden ayıran özelliklerden birisi de gayba imandır. Ahiret inancı da gayba iman içinde yer alan ana konulardan birisidir.

İnsan olarak dünyaya gelen birey, varoluşunun anlamını kavradığı oranda hayata olumlu bakabilecek ve olayları daha rahat kavrayabilecektir. İnsanın var oluşuna bir anlam kazandıran, dünya hayatında başına gelebilecek olaylar karşısında onu teselli edip hayata bağlayan, onun için adalet ve mutluluk kaynağı olan ahiret inancıdır.

Ahiret inancı ilkesi insana dünya ve ahiret saadetini kazandırması açısından araştırılması ve öğrenilmesi gereken en zaruri Kur'an'ı konulardan birisidir. Bundan dolayı biz de araştırmamızı bu konu üzerinde yoğunlaştırıp, ahiret inancının insan üzerindeki psikolojik ve sosyolojik etkilerini anlamaya ve anlatmaya çalışacağız.

Araştırmamızı hazırlarken, gerekli teşviklerinden ve yardımlarından faydalandığım, bizden yakın ilgi, alaka ve yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Prof. Dr. İsa YÜCEER'e, Yrd. Doç. Dr. Mehmet KUBAT'a ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet CEYLAN'a en içten teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

A. g. e.	:	Adı geçen eser
A. g. m.	:	Adı geçen makale
A. S.	:	Aleyhi-s Selam
A. Ü. İ. F.	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A. Ü. İ. F. D.	:	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviri
D. İ. B.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
G. Ü.	:	Gazi Üniversitesi
Haz.	:	Hazırlayan
Hız.	:	Hazreti
İ. A.	:	İslam ansiklopedi
Neşr.	:	Neşreden
O. M. Ü.	:	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
S.	:	Sayfa
S. Ü.	:	Selçuk Üniversitesi
T. D. V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	:	Tercüme
Trs.	:	Tarihsiz
Yay.	:	Yayımları

GİRİŞ

İnsanlık, tarih boyunca ölüm ve ölüm ötesi hayatı merak etmiştir. İnsanda akıl olması münasebetiyle ister istemez, “**Ben neyim? Nereden geldim? Niçin geldim ve nereye gidiyorum?...**” gibi soruları kendisine sormuş, cevabını bulmaya çalışmıştır. İnsan, beden ve ruhtan ibaret bir varlıktır. Mutluluğu da ancak her ikisinin tatmin olması ile mümkündür. İslam’a göre hayat, sadece göz önündeki dünya yaşamından ibaret olamayıp, aynı zamanda boyutlarını sadece Allah’ın bildiği ahiret yurdunu da kapsamaktadır.

Günümüz insanına Kelâm ilminin **Sem’iyyât** konuları bile olsa aklın ve ilmin ışığında anlatılması zarureti vardır. İnsanların sadece kalplerinin değil, aynı zamanda akıllarının da ikna edilmesi gerekmektedir. Bilhassa Kur’an ve Hadislerin vahyi ile aydınlanmış, pozitif ilimlerle desteklenen bir aklın, ahirete ait iman esaslarını daha iyi anlayıp kavrayabileceği görülmektedir.

Ahiretin varlığı ve ahiret inancı, ilk önce ve en mükemmel bir şekilde yine Kur’an tarafından tavsif edilmiştir. Böyle bir inancın insan hayatı için ne denli önemli olduğu, inancın kabul edildiği zaman nasıl iyiliklere nail olunacağı, reddedildiği zaman ne denli pişmanlığa düşüleceği ilk önce Kur’an tarafından ifade edilmiştir. Yine aynı paralelde hadis-i şerifleriyle Hz. Muhammed (s.a.s.) de ahiret inancının bizim için faydalarını yaparak, yaşayarak anlatmıştır. Bundan dolayı araştırmamı yaparken en çok istifade ettiğim kaynaklar Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler olmuştur.

Ahiret inancı bireysel mutluluğu ve toplumsal adaleti gerçekleştirir. İnsanın düşünce ufuklarını açarak onun doğru yolda ilerlemesini sağlar. Toplumsal dengeyi tesis ederek haksızlığa engel olur. Ahiret inancı, insanlar için bu dünyada en büyük teselli, mutluluk kaynağıdır. Ahiret inancının hâkim olduğu fert ve toplumların dünya hayatında refah içinde yaşadığı, inanmayanların ise çeşitli sıkıntı ve musibetlerle faydasız çarpışarak hayatlarını acı içinde geçirdikleri bilinen bir gerçektir.

Bu gerçeğe iman eden bizler, tam olarak konunun künhüne vakıf olmak, ahiretin gerçekliği ve gerekliliğini anlamak için “Ahiret İnancının İnsan Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri” adlı bu çalışmayı yapmayı uygun gördük.

AMAC

Amacımız ahiret inancının insan için ne denli zaruri bir ihtiyaç olduğunu farklı bir bakış açısıyla bir kez daha ortaya koymaktır. Zira insanın gerek ferdi hayatının, gerekse sosyal hayatının sağlıklı ve huzurlu bir şekilde devam etmesi toplum açısından büyük önem taşımaktadır. Biz inanıyoruz ki toplumun refah ve düzeni, toplumu oluşturan fertlerin sağlam bir fikri yapıya sahip olmasına ve bu fikri yapının doğal bir yansıması olan doğru davranışlara bağlıdır. Fert için bu fikri yapıyı oluşturacak tek sağlıklı mekanizma ahiret inancıdır.

YÖNTEM

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak ahiret ve öldükten sonra dirilmenin gerçek olduğunun ispatı, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler'de beyan edilen ahiret ve ahvali ile ilgili kavramlar incelenmeye çalışılacaktır. Önemli İslam mezheplerinin ahirete bakış açıları klasik kelim kitaplarında işlenen yönleriyle ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise bilhassa asrımızda pek çok araştırmacının ilgi alanına giren ve bu konuda çalışmaların yoğunlaştığına şahit olduğumuz, ahiret inancının, insanın ruhi yapısı, kişiliği, davranışları, ahlakı ve insanda mesuliyet duygusunu geliştirmesi gibi konular ele alınacaktır. Ahirete inanan insanların dünya hayatında inanmayanlara oranla son derece mutlu, huzurlu, dert ve kederden uzak bir yaşam sürdükleri, inanmayan insanların ise kendilerini rahatlatmak için gayri insani hâl ve tavırlar içine girdikleri, sapık inanç ve ideolojiler içinde faydasızca çabaladıkları anlatılmaya çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde Allah'a ve ahirete inanmanın toplum hayatındaki etkileri üzerinde duruldu. Gerek bir bütün olarak toplum, gerekse toplumu oluşturan sınıflar (çocuklar, gençler, ihtiyarlar, hastalar, musibete düşenler) arasında ahiret inancının insanları nasıl huzur, güven, emniyet içinde yaşamalarına olanak sağladığı araştırılacak. Ahiret inancını taşıyan insanların dünyada bozgunculuk yapmadıkları, terör eylemlerine girişmedikleri, anarşi olaylarına karışmadıkları, insanlar arasında fitne fesat çıkarmadıkları, bilakis mensubu oldukları toplumun huzur ve sükûnunu sağlamaya çalıştıkları anlatılmaya çalışılacaktır.

1. İSLAM KELAM İLMİNDE AHİRET İNANCI

1.1. AHİRETİN LÜGAT VE İSTİLAH MANALARI

1. 1. 1. Lügat manası

Ahret kelimesi, son, sonraki, anlamına gelen ve Arapça “e-ha-ra” kökünden türemiş, sıfat olan “ahir” kelimesine müenneslik takısı getirilerek yapılmış bir kavramdır. Mukabili “evvel” kelimesidir. Dünya hayatından sonra geldiği için ahiret tabiri kullanılmıştır.¹

Ahret kelimesi Kur’an da yüz on yerde geçmektedir. Ahiret kelimesinin geçtiği yerlerin yirmi altısında müzekker ve “ el-yevm” kelimesine sıfat şeklinde “el-yevmü-l ahir (son gün), dokuzunda “dar” ile sıfat veya isim tamlaması halinde “ed-Darü-l ahire” (son ikamet mahalli) , birinde “en- neş’etü’l-ahire ” (ikinci yaratılış, son hilkat) şeklinde, elli yerde de “dünya” ile mukabele edilmiş olarak zikredilir. El-ahire’nin yalın olarak kullanıldığı yerlerde de “ed-darü’l-Ahire” tamlaması manasında olduğu kabul edilmektedir. Bu kullanılış şeklinden de anlaşılacağı üzere ahiret mefhumu ile dünya mefhumu arasında sıkı bir ilişki vardır. Ahiret dünya hayatını takip eden, ona benzer fakat daha değişik ve ölümsüz bir hayattan, ebediyet âlemine ait çeşitli haller ve merhalelerden ibarettir.²

1.1. 2. İstilah manası

Ahret ile ilgili birçok değişik tanımlar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlar kelime itibarı ile ayrı ayrı olmasına rağmen mahiyet itibarı ile hepsi de aynı manayı ifade etmektedir. O tanımların bazıları şunlardır:

¹ El- İsfehani, Ragıp, *el Müfredat fi Garaibu-l Kur’an*, Daru-l Marife, Beyrut 1956, s. 13; İbn-i Manzur, Ebu’l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü’l-Arap*, Kahire, c. V, s. 68.

² Topaloğlu, Bekir, *İslam Ansiklopedisi Ahiret mad.*, İstanbul, 1988, c. I, s. 543.

Ahiret kavramı: “İsrafil (a.s.)’in Sur’a birinci üfleyişi ile başlayan ve cennetliklerin cennete, cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar meydana gelecek bütün halleri içine alan hayat” tır.³

Ahiret: insanın ölümünden sonraki ebedi, sonu olmayan, gelecekteki bir hayatı ifade eder.⁴

Ahiret: Bu gördüğümüz beşeriyet, bu varlık âlemi, göğü ve yeriyle, maddesiyle, cevheriyle hepsinin nizamı bozulacak ve sonra Allah tarafından tekrar yaratılarak başka bir nizama konacağı gündür.⁵

Ahiret: İnsanın ölümü ile başlayıp mahşerdeki dirilişten sonra ebediyen devam edecek olan bir hayattır.”⁶ Bu tanıma göre ahirette şu olaylar gerçekleşecektir.

Kabir ve Berzah hayatı,

İsrafil’in kıyametin kopuşu için sura üflemesi

Kıyametin kopuşu

Sura ikinci üfürülüş

Ölümünden sonra tekrar diriliş yani, Ba’s

Haşr ve Mahşer

Amel defterlerinin dağıtılması

Hesapların görülmesi

Mizan

Şefaahat

Sırat

Cennet ve Cehennem ehlinin birbirinden ayrılıp herkesin layık olduğu yere gönderilmesi.

1. 2. DİNİ METİNLERİNDE AHİRET İNANCI

1.2. 1. Kur’an da Ahireti İfade Eden İsimler

³ Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman, *Kelam*, S. Ü. Yay, Konya, 1988, s. 35

⁴ Paçacı, Mehmet, *Kur’an da ve Kitab-ı Mukaddeste Ahiret İnancı*, Nun Yay. İstanbul, 1994, s. 83.

⁵ Atay, Hüseyin, *Kur’an ve Hadiste İman Esasları*, D. İ. B. Yay. Ankara, 1959, s. 62.

⁶ Gölcük -Toprak, *a.g.e.*, s. 359.

Allah (c.c.) Kur'an'da ahiret gününü ifade eden değişik kavramlar kullanılmaktadır. Kur'an'da ahiret ile ilgili değişik kavramların kullanılması Allah'ın o güne verdiği önemi göstermekle beraber, aynı zamanda ahiret hadisesinin vukuunun farklı merhale ve yönlerinin olduğunu ifade ile insanların nazarını bu yönlere çekmeğe çalışmaktadır. Kur'an'ın ahiret hakkında kullanmış olduğu "Yakıtı insanlar ve taşlardan olan bir ateşten kendinizi ve ailenizi koruyun"⁷ gibi üslup ve ifadeleri ile o güne vermiş olduğu önem, aslında insanların o gün için tavizsiz ve ciddi bir şekilde hazırlık yapmalarını sağlamak içindir. Kur'an- ı Kerim'de ahiret günü kavramı, olay ve mekâna göre çeşitli isim ve tabirlerle ele alınmıştır. "Dünya karşısı olarak, dünyadan sonra gelen ve daha güzel bir mekân olarak ele alındığı yerler,⁸ insanların hesaba çekileceği bir gün olması hasebiyle hesap günü olarak ele alındığı yerler,⁹ Allah'a, peygambere, ahirete ve diğer inanç esaslarına inanmayan ve hayatını bu çerçevede yaşamayan insanlar azap görecekleri için bazen de büyük azap günü olarak ifade edilmiştir."¹⁰

Bu bölümde Kur'an'da ahiret ile ilgili kullanılan isimler ve bu isimlerin anlamlarını kısaca inceleyeceğiz.

1. Yevmu'd-Din (Din Günü): Kur'an-ı Kerim'de on bir surede on üç defa tekrarlanmaktadır. Ayrıca dört yerde "din" kelimesi müstakil olarak zikredilmektedir.

Din günü; Bütün ümitlerin veya yeislerin ilerde Allah'ın terazisinden geçerek en son gerçek şeklini bulduğu ve birbirinden tamamen ayrıldığı kesin olarak bilinen en son andır.¹¹

2. Yevmu'l-Kiyame (Kıyamet Günü): Kıyamet günü ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de en çok kullanılan isimdir. Bu isim Kur'an-ı Kerim'de otuz surede yetmiş defa geçmektedir.¹² Kıyamet; kalkmak, dikilmek, doğrulmak manasına gelir.

⁷ Tahrim, 66/6.

⁸ Ala, 87/16–17. Ayrıca bak. A'raf, 7/169,170; Kasas, 28–60; Şura, 42/36; Duha, 93/4; Nahl, 16/30.

⁹ İbrahim, 14/41. Ayrıca bak. Mü'min, 40/27; S'ad, 38/16, 26, 53.

¹⁰ A'raf, 7/59. Ayrıca bak. Ahkâm, 46/21; Şuara, 26/135, 156.

¹¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul, 1992, c. I, s. 92.

¹² Bakara, 2/85, 113, 174, 212; Al-i imran, 3/55, 77, 161, 180, 185, 194; Nisa, 4/87, 109, 141, 159; Maide, 5, 14, 36, 64; En'am, 6/12; A'raf, 7/32, 163, 172; Yunus, 10/ 60, 93; Hud, 11/60, 98, 99; Nahl, 16/25, 27, 92, 124; İsrâ, 17/13, 58, 62, 97; Kehf, 18/105; Meryem, 19/95; Taha, 20/100, 101, 24; Enbiya, 21/47; Hac, 22/9, 17, 69; Mü'minun, 23/76; Furkan, 25/69; Kasas, 28/41, 42, 61, 71, 72; Ankebut, 29/13, 25; Secde, 32/25; Fatır, 35/14; Zümer, 39/15, 24, 31, 47, 60, 67; Fussilet, 41/40; Şura, 42/45; Casiye, 45/17, 26; Ahkaf, 46/5; Mücadele, 58/7; Mümtehine, 60/3; Kalem, 68/39; Kıyamet, 75/1, 6.

Bu tabir ıstılahta ise: Kâinatın nizamının bozulması ve her şeyin alt üst edilerek mahvolması, helak olan ve ölen şeylerin yeniden dirilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesidir.

3. Yevmu'l-Huruç (Çıkış Günü): Kur'an-ı Kerim'de sadece bir defa Kaf suresinde geçen bu tabir, ölülerin kabirlerden çıkışı veya yerin ağırlıklarını dışarı çıkarıp attığı günü ifade eder.¹³

4. Yevmü'l-Cem (Toplanma Günü): Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.¹⁴ Kıyamet gününde Allah'ın insanları kabirlerinden kaldırdıktan sonra belli bir yere toplayacağı günü ifade eder.

5. Yevmü'l-Fasl (Ayırım Günü): Bu isim Kur'an-ı Kerim'de dört surede, altı yerde geçmektedir.¹⁵ Fasl iki şeyden birini diğerinden ayırmaktır. Fasl günü ise kıyamette hak ile batılın, mü'min ile kâfirin Allah'ın hükmü ile ayrıldığı zamandır.¹⁶

6. Yevmü'l-Azife (Yaklaşan gün): Kur'an-ı Kerim'de iki yerde kullanılmaktadır.¹⁷ Kıyametin yaklaşıp vaktinin daraldığını,¹⁸ ölüm saati veya ölümü yaratan o kıyamet saati, kıyametin acı saati.¹⁹ Kıyamet için kullanılan bu ifade sanki nefesleri kesiyor, kalplere baskı yapıyor. Yaklaşan gün tabiri hem insanları o şiddetli kıyamet günü ile sakındırıp korkutmak, hem de Allah'ın güç, azamet ve otoritesini belirtmek için kullanılmıştır.

7. Yevmü'l-Feth (Fetih Günü): Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir.²⁰ Kıyametin gerçekleşmesi ile ilgili şüphelerin ortadan kalktığı ve Allah'ın insanlar arasında hükmünü verdiği günü ifade eder.²¹

8. Yevmu'l-Hasret (Hasret Günü): Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçmektedir.²² İnsanların yaptıkları işlerden dolayı pişmanlık duyacağı gündür. İnsanları kötü yoldan sakındırmak için kullanılmıştır.²³ Özlem, pişmanlık günü olan kıyamette nedametler öyle çoğalıp yoğunlaşır ki o gün bunlara tahsis edilmiş ve bunlardan başka hiçbir şey meydana gelmeyecek gibi olur. Gerçekte o günün

¹³ Kaf, 50/42.

¹⁴ Teğabun, 64/9; Şura, 42/7.

¹⁵ Saffat, 37/21; Duhan, 44/40; Mürselat, 77/13, 14,38; Nebe', 78/17.

¹⁶ İsfehani, *a.g.e.*, s. 381.

¹⁷ Gafir, 40/18, Necm 53/57.

¹⁸ İsfehani, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁹ Yazır, *a.g.e.*, c. VI, s. 517, c. VII, s. 326.

²⁰ Secde, 32/29.

²¹ İsfehani, *a.g.e.*, s. 370.

²² Meryem 19/39.

²³ Yazır, *a.g.e.*, c. V, s. 406.

havasına hâkim olan ve en çok göze çarpan bu pişmanlık duyma ve hayıflanma olayıdır.²⁴

9. Yevmu'l-Hisap (Hesap Günü): Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.²⁵ Dört kez kullanılmıştır. İnsanların yaptıklarından dolayı, Allah huzurunda sorguya çekilip ceza veya mükâfatlandırılacakları gündür.

10. Yevmu't-Teğabun (Aldanma Günü): Kur'an-ı Kerim'de sadece bir defa geçen bu isim²⁶ "Gabn" kelimesinden türemiştir. Bu kelime alışveriş, görüş veya fikirde aldanmak veya aldatmak anlamına gelmektedir. Dünyada yapılan ticaret ve alışverişlerin neticeleri bu günde ortaya çıkacağı için kıyamet gününe teğabun günü denmiştir.²⁷

11. Yevmu'l-Hulud (Ebedi olarak kalma günü): Bu tabir Kur'an-ı Kerim'de Kaf suresinde bir defa geçmektedir.²⁸ Ebedi kalmanın takdir edildiği, ölümün ve yokluğun olmadığı gündür. O gün cennetliklerin cennette, cehennemliklerin cehennemde ebedi kalacakları gündür. Bu isim hem Allah'ın otoritesini ortaya koyan, hem de mü'minleri müjdeleyip, kâfirleri korkutan bir isim olarak kullanılmıştır.

12. Yevmu't-Telak (Buluşma günü): Kur'an-ı Kerim'de bir kez geçen bu isim²⁹ yer ile gök ehlinin birbirleriyle buluştukları gündür.³⁰ O günde ruhlar cisimler, göktekiler ve yerdekiler, ameller ve amel edenler, tapılan mabutlar ve kullar buluşacaklar ve birbirlerine kavuşacaklardır.³¹

13. Yevmu't-Tenad (Çağırışma günü): Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçer.³² Bağırışma ve çağırışma günü demektir.³³ Kıyamet günü insanlar birbirlerine, yardım istemek veya lanet etmek için bağırışacaklar, cennet ve cehennem ehli birbirlerine sesleneceklerdir.

²⁴ Kutup, *a.g.e.*, c. VI, s. 2309.

²⁵ Sa'd, 38/16, 26, 53; Mü'min, 40/27.

²⁶ Teğabun, 64/9.

²⁷ Yazır, *a.g.e.*, c. VIII, s. 89.

²⁸ Kaf, 50/34.

²⁹ Gafir, 40/15.

³⁰ el- isfehâni, *a.g.e.* s. 453.

³¹ Yazır, *a.g.e.*, c. VI, s. 516.

³² Mü'min, 40/32.

³³ Yazır, *a.g.e.*, c. VI, s. 522.

14. Yevmu'l-Va'id (Vaat edilen gün): Kur'an-ı Kerim'de bir yerde geçer.³⁴ Va'id kelimesi genelde kıyamette korkutmak için kullanılır. Yapılan tehdidin yerine getirileceği, ceza verileceğinden şüphe olmayan gündür.³⁵

15. Yevmu'l-Meşhud (Şahit olunan gün):³⁶ Bütün canlılar, bütün varlıklar, yerde ve gökte bulunanların orada şahit olacakları gün veya olmamak ihtimali olmayan, mutlaka olacak ve herkes toplanıp onu gözüyle göreceği "Müşahade" edeceği gün anlamına gelmektedir.³⁷

16. Yevmu'l-Karia (Çarpan şey): Kur'an-ı Kerim'de üç surede,³⁸ beş defa zikredilen karia kelimesi, şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmak anlamına gelir. Karia ismi Kur'an da insanları o günün dehşetinden sakındırmak ve Allah'ı tazim için kullanılır.

17. Sahha (Kulağı sağır eden gürültü): Bu isim Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde geçmektedir.³⁹ Bu kelime şiddetli bir şekilde kulakları sağır edecek gürültü ve belalar için kullanılmaktadır. Sahha ifadesinin iki önemli özelliği vardır: Birincisi şiddetle çarpıp kendisini işittirme, ikincisi ise şiddetinden dolayı kendisinden başkasını işittirmeyecek şekilde kulağı sağır etmesidir.⁴⁰

18. es-Sa'a (Saat): Kur'an-ı Kerim'de yirmi dört surede kırk defa geçmektedir.⁴¹ Saat tabiri lügatta "kendisinde herhangi bir iş gerçekleşen belirli kısa zaman dilimi."⁴²

Kıyamete saat denilmesi, Allah katında belirlenmiş bir sürenin saatinin gelmesi itibarı ilelerdir.⁴³

19. el-Vakıa (Gerçekleşecek olan şey): Kıyametin diğer bir adı olan vakıa Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir.⁴⁴ Vakıa esasen gerçekleşmesi kesin olan

³⁴ Kaf, 50/20.

³⁵ Yazır, *a.g.e.*, c. VII, s. 527.

³⁶ Hud, 11/103.

³⁷ Yazır, *a.g.e.*, c. V, s. 10.

³⁸ Ra'd, 13/31; Hakka, 69/4; Karia, 101/1, 2, 3.

³⁹ Abese, 80/33.

⁴⁰ Yazır, *a.g.e.*, c. VIII, s. 540.

⁴¹ En'am, 6/31; A'raf, 7/187; Yunus, 10/45; Yusuf, 12/107; Hicr, 15/85; Nahl, 16/77; Kehf, 15/21; Meryem, 19/75; Taha, 20/15; Enbiya, 21/49; Hac, 22/ 1, 7, 55; Furkan, 25/11; Lokman, 31/34; Ahzab, 33/63; Sebe, 34/3; Mü'min, 40/46, 59; Fussilet, 40/46, 59; Şura, 42/17, 18; Zuhruf, 43/61, 66, 85; Asiye, 45/27, 32; Muhammed, 46/18; Kamer 54/1, 46; Nazi'at, 79/42; Rum, 30/12, 14, 55.

⁴² İsfhani, *a.g.e.*, s. 248.

⁴³ Yazır, *a.g.e.*, c. VII, s. 94.

⁴⁴ Vakıa, 56/1; Hakka, 69/15.

şey, hadise demektir. Vakıa isminin kıyamet gününe verilmesi bu günün gelecekte gerçekleşmesi kesin ve mutlak olduğu içindir.⁴⁵

20. Ğaşıye (Sarıp kaplayan): Kıyametin bu ismi Kur'an-ı Kerim'de Yusuf ve Ğaşıye surelerinde iki kez geçmektedir.⁴⁶

21. Racife (Yürekleri sarsan üfleme): Kur'an-ı Kerim'de yalnız bir kez geçmektedir.⁴⁷ Sarsmak ve sarsılmak anlamlarına gelen bu kelime, dünyayı yerinden oynatıp harekete geçiren ilk surun üfürülmesi racife olarak nitelendirilmektedir.⁴⁸

22. el-Hakka (Gerçekleşecek olan şey): Bu isim Kur'ân-ı Kerim'de üç kez geçmektedir.⁴⁹ Meydana gelmesi gerekli olan, geleceği hiç kuşkusuz sabit olan saat.⁵⁰ Ayrıca Hakka tabiri Allah'ın va'di ve azabının gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Hakka, kelime yapısı itibarı ile duygulara ciddiyet, kesinlik, gerçeklik ve kararlılık bırakmalıdır.

23. Yevmu'l-Kebir (Büyük gün)⁵¹ Büyük gün tabiri kıyameti ifade etmektedir.⁵²

24. Yevmu'l-Muhit (Her şeyin kaplandığı gün):⁵³ Haksızlık yapan hiç bir kimsenin kendisinden kurtulamayacağı kuşatıcı olan azap.⁵⁴

25. Yevmu'l-Ma'lum (Bilinen gün):⁵⁵ Bilinen gün kıyamet günü demektir.⁵⁶

Allah kıyamet gününe Kur'an-ı Kerim'de değişik isimler vermekte ve her isim o gün meydana gelecek olaylardan birine delalet etmektedir. Bazı âlimlere göre Kur'an-ı Kerim'de kıyamet gününü vasıflandıran daha birçok isim bulunmaktadır. Bu isimlerin her biri kıyametin özelliğine, sıkıntı ve şiddetine göre çeşitlilik arz etmektedir.⁵⁷ Böylece kıyamet hadisesinin değişik yönlerine değinilmekte, insanların ruhu ve aklı üzerinde derin tesirler oluşturmakta, konuya bakışı farklılaştırılmakta, kıyameti getirecek olan zatın azameti ve kudreti ifade edilmektedir.

⁴⁵ Yazır, *a.g.e.*, c. VII, s. 396.

⁴⁶ Ğaşıye, 88/1.

⁴⁷ Nazi'at, 39/6.

⁴⁸ Yazır, *a.g.e.*, c. VII, s. 399.

⁴⁹ Hakka, 69/1, 2, 3.

⁵⁰ Yazır, *a.g.e.*, c. VIII, s. 289.

⁵¹ Hud, 11/3.

⁵² Yazır, *a.g.e.*, c. IV, s. 516.

⁵³ Hud, 11/84.

⁵⁴ Yazır, *a.g.e.*, c. IV, s. 560.

⁵⁵ Vakıa, 56/50.

⁵⁶ Yazır, *a.g.e.*, c. VII, s. 403.

⁵⁷ Sabık, Seyyid, *Ayet ve Hadislerle İslam Akaidi* Terc.: İbrahim Sarmış, Hibaş Yay. Konya, Trs, s. 253.

1. 2. 2. Hadis'te Ahireti İfade Eden Kavramlar

Hz. Peygamber (s.a.s)'in, Ahiret hayatı, Cennet, Cehennem gibi kavramlardan bahsetmesi de ahiretin varlığının delillerindendir. Çünkü onun peygamberliğinin her bir delili, aynı zamanda onun her bir sözünün doğruluğuna delildir. Zira hayatında, ağzından asla yalan bir sözün çıkmayıp, onun ahirete dair söylediği her sözün doğruluğuna delildir. Bu itibarla Hz. Peygamber (s.a.v)'in ümmetini ve tüm insanlığı haşır inancı noktasında nasıl ikna eğittiğine dair birkaç numune vermek istiyoruz.

Bu meyanda Allah Rasulü (s.a.s) bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: “Ey insanlar! Sizler yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşır olacaksınız.” Zerrât-ı asliyeniz, ervah ve eşbahınızla yeniden dirileceksiniz. Hem cismânî hem rûhânî bir haşre mazhar olacaksınız. Vicdanınızda duyup kendisini göremediğiniz Cenneti; bunun da ötesinde cilvelerini müşahede edip hakikatine eremediğiniz Mevlâ'yı görmek için haşır olacaksınız.” Allah Rasulü (s.a.s) devamla: “Dikkat edin! Ahirette ilk defa elbise giydirilecek Hz. İbrahim'dir. Dikkat edin! O gün ümmetimden bir takım insanlar sol taraflarından yakalanmış olarak getirilir. Ben: “Yâ Rabbi! Bunlar benim ashabım!” derim. Cenab-ı Hak bana hitaben: “Yâ Muhammed! Bilmiyorsun onlar senden sonra neler işlediler” der. Ben de artık salih kul Hz. İsa gibi derim: “Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahittim, beni aralarından aldığında onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şahitsin. Onlara azab edersen doğrusu onlar senin kulların, onları bağışlarsan güçlü olan, Hakîm olan şüphesiz ancak sensin.”

Ebû Hureyre (r.a) de Rasulullah (s.a.s)'dan rivayetle şöyle anlatmaktadır: “İki sur arasında kırk vardır!” Bunun üzerine oradakiler: “Ey Ebû Hureyre! Kırk gün mü?” diye sordular. Fakat o, “Bir şey diyemem!” cevabını verdi. Tekrar: “Kırk ay mı?” dediler. O yine: “Bir şey diyemem!” cevabını verdi. “Kırk yıl mı?” dediler. O yine: “Bir şey diyemem!” cevabını verdi ve Rasulullah'ın hadisini rivayete devamla “Sonra Allah semadan ses indirecek ve insanlar yerden sebze biter gibi bitecekler.

İnsanda bir kemik hariç hepsi çürür. Bu çürümeyen, **acbu'z-zeneb** denen kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet günü yeniden yaratılış bundan terkip edilecektir”⁵⁸ dedi.

Meseleye ilim adamları şu şekilde açıklamalar getirmişlerdir: İnsanlar öldükten sonra ruhları başka makamlara gider. Cesetleri çürür, fakat insanın cesedinden bir çekirdek, bir tohum hükmünde olacak **acbu'z-zeneb** tabir edilen küçük bir parçası çürümeyecek, Cenab-ı Hak, onun üzerinde insanın cesedini haşirde yeniden yaratır, sonra ruhunu ona gönderir. İnsanların vücudu iki kısım eczadan müteşekkildir. Bir kısmı **ecza-yı asliyedir** ki, her insanın ömrünün bidayetinden nihayetine kadar devam eder. Başkalarının ecza-yı asliyesiyle birleşmez, asla değişmez ve yok olmaz. Diğeri de **ecza-yı zaidedir** ki, yemek ve içmek ile gelişir, büyür. Daima değişikliğe ve yok olmaya maruz kalır. Bunun değişmesi ile insanın hakikatı değişmez. Binaenaleyh bir insan hayvanlar tarafından yenilse bile onun ecza-yı asliyesi onu yiyen hayvanın ecza-yı asliyesi ile birleşmez. Belki o hayvanın ecza-yı zâidesini geçici bir zaman için oluştursa da daha sonra yine de ondan ayrılır. İşte vücudun bu ana maddeleri ve hücreleri ahiret gününde tekrar diriltilecek ve buna bir takım fazla maddeler ve cüzler ilave olunarak ruh bunlara iade edilecektir. İnsan böylelikle aslî hâline mazhar olacaktır.⁵⁹

Nitekim: “Her insanın vücudunu toprak yiyecektir. Ancak acbu'z-zeneb denilen kuyruk sokumu kemiği müstesna. İnsan bu kemikten yaratıldığı gibi öldükten sonra da onun üzerine bina edilecektir.” Sahabilerin “O nedir ey Allah’ın Rasulü?” diye sormaları üzerine de, Rasulullah (s.a.s): “Hardal tanesi gibi bir şeydir”⁶⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamberden gerek ahiretin varlığı, gerekse ahiret hayatında meydana gelecek hadiselerle ilgili olarak birçok hadis rivayet edilmiştir. Biz burada ahiretin varlığından bahseden kavramları içeren bazı hadisleri yazmak istiyoruz.

⁵⁸ Buhârî, Tefsir Zümer, 22/3, Nebe 78/1; Müslim, Fiten, 141; Malik b. Enes, *el-Muvatta*, Cenâiz, 48; Ebû Dâvûd, Sünnet, 24; Nesâî, Cenâiz, 117.

⁵⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, s. 336–337. Trs. Ayrıca bk. Fahreddin er-Râzî, *Kelâma Giriş*, el-Muhasal, Terc. : Hüseyin Atay A. Ü. İ. F. Yay. , Ankara, 1978, s. 237; Gazali, *el-İktisat fi'l-İ'tikât*, Terc. : İ. Agâh, Çubukçu, Hüseyin Atay A. Ü. İ. F. Yay. , Ankara, 1962, s. 213; Abdullatif, Harpûfî, *Tenkîhu'l-Kelâm*, İstanbul, 1330, h, s. 330; M. Aydın, *Din Felsefesi*, D. E. Ü, Yay. , İzmir, 1990, s. 204; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I, s. 387.

⁶⁰ Müslim, Fiten, 142; Ebû Dâvud, Sünnet, 24.

Kabir suali hakkında, “Muhakkak ki bu ümmet kabirlerinde imtihana çekiliyor”⁶¹ buyuran Peygamber efendimiz, kabir azabı hakkında da “Eğer ölülerinizi defnetmemeniz endişesi olmasaydı, kabir azabından (bir kısmını) sizlere işittirmesi için muhakkak Allah’a dua ederdim” buyurmuştur.⁶² Ahirette meydana gelecek hadiselerden birisi olan Haşir-Mahşer hakkında Peygamberimiz, mahşer gününde Allah Teala’nın bütün kullarını, herhangi bir aracı olmaksızın bizzat kendisinin hesaba çekeceğini haber vermiştir.⁶³ “O gün insanlar şu beş şeyin hesabını vermedikçe Rablerinin huzurundan ayrılamazlar:

1. Ömrünü nerede tükettiğinden,
2. Gençliğini nasıl geçirdiğinden,
3. Malını nereden kazandığından,
4. Malını nereye harcadığından,
5. Bildiklerini yaşayıp yaşamadığından.”⁶⁴

Rasulullah (s.a.s): "Ben havza ilk geleniniz olacağım!"⁶⁵ “Benim havzımın bir kenarı bir aylık yoldur. Suyu süttten daha beyaz, kokusu miskten daha güzel, kadehleri de gökteki yıldızlardan daha çoktur. Ondan bir kere içen ebediyen bir daha susamaz.”⁶⁶ Buyurarak havz’ın varlığını böylece haber veren peygamberimiz, Şefaath hakkında ise “Şefaathim, ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.”⁶⁷

Bir gün, "Ey Allah'ın Rasulü! Kıyamet günü bana şefaath edin!" dedim. "İnşallah yapacağım!" buyurdular. Ben tekrar: "Sizi nerede arayıp bulayım?" dedim. "Beni ilk aradığın zaman, sırat üzerinde ara!" buyurdular. "Size orada rastlayamazsam?" dedim. "Mizan'ın yanında beni ara!" buyurdular. "Orada da size rastlayamazsam?" dedim. "Öyleyse beni havz'ın yanında ara! Zira ben üç mevkiinin dışına çıkmam!" buyurdular.⁶⁸

Peygamberimiz bir hadislerinde, “Cehennem üzerine sırat köprüsü kurulacak, ondan ilk geçen ben ve ümmetim olacaktır. O gün peygamberlerden başka kimse konuşmayacaktır. Peygamberlerin de duası: “Allah’ım selamet ver, selamet

⁶¹ Müslim, Cennet, 17; Nesai, Cenaiz, 115.

⁶² Müslim, Cennet, 17.

⁶³ Buhârî, Rekâik, 49; Tevhîd, 36; Müslim, Zekât, 20; Tirmizî, Kıyamet, 1.

⁶⁴ Tirmizî, Kıyamet, 1.

⁶⁵ Buhari, Rikak, 53; Müslim, Fezail, 25.

⁶⁶ Tirmiz, Kıyamet, 14–15.

⁶⁷ Ebu Davut, Sünnet, 21; İbn Mace, Zühd, 37; Tirmizi, Kıyamet, 11.

⁶⁸ Tirmizi, Kıyamet, 10.

Allah'ım." Şeklinde olacaktır. Cehennem üzerindeki bu sıratın iki yakasında sa'dân denilen büyük dikenler olacak. Onların büyüklüğünü, ölçüsünü ancak Allah bilir. İyi insanlar amellerinin güzelliğine göre sür'atle geçecekler; kötüler ise o dikenlere takılıp cehenneme yuvarlanacaklardır."⁶⁹ Buyurarak sırat'ın varlığı hakkında bu ifadeleri kullanmıştır.

Son olarak insanoğlunun varacağı ve amellerinin birer sonucu olan Cennet ve Cehennem hakkında peygamberimiz; Cebrail (a.s) beni asla görmediğim renklerle örtülü Sidretü-l Müntehaya kadar götürdü. O anda Cennete girdim ve misk kokulu toprağını ve inciden göğünü müşahede ettim.⁷⁰ Allah Teâla hazretleri ferman etti ki: "Ben Azimu'ş-Şan, salih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım."⁷¹ Hz. Ebu Hureyre radiyallahu anh anlatıyor: "Rasûlullah aleyhissalâtu vesselâm: "Yaktığımız ateş var ya, bu, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!" buyurmuştu. (Yanıdakiler): "Zaten bu ateş, vallahi (asileri cezalandırmaya ahirette) yeterliydi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Cehennem ateşi öbürüne altmış dokuz kat üstün kılındı. Her bir kat'ın harareti, bunun mislindedir."⁷² Buyurarak cennet ve cehennem hakkında yukarıdaki hadislerini ifade etmişlerdir.

Yukarıda ele alındığı gibi daha birçok hadisler ahiretin varlığından, ahirette meydana gelecek olan hadiselerden ve insanoğlunun tekrar dirilişinin mahiyet ve keyfiyetinden bahsetmektedir.

1. 3. GENEL MANADA AHİRET İNANCI

Sözlükte "son, son olan ve sonrakiler" gibi manaları olan ahiret kelimesi ise terim olarak dünya hayatından sonraki ebedi hayat karşılığında kullanılır.

Ahiret inancı ise, "insanların tekrar dirilerek dünyadaki davranışlarına göre kiminin tüm nimetlerin içinde toplandığı "eni gökler ve yerler kadar olan cennet"; kiminin de değişik azap çeşitlerinin için de bulunduğu cehennem denen mekânlarda "ebedi" olarak yaşatıldığı yere"⁷³ kesin olarak inanmaktan ibarettir.

⁶⁹ Buhârî, Ezan, 129, Tevhid, 24; Müslim, İman, 81; İbn Mace, Zühd, 33; Ebu Davud, Sünnet, 25.

⁷⁰ Buhari, Salah, 79; Müslim, İman, 103.

⁷¹ Buhari, Bed'ü'l-Halk, 8, Tevhid 35; Müslim, Cennet, 2; Tirmizi, Tefsir, (3195).

⁷² Buhari, Bed'ü'l-Halk, 10; Müslim, Cennet, 29.

⁷³ Güler, İlhami, *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2003, s. 45.

Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatı çokça zikredilmekte, bazen delil ve hüccetlerle, bazen de misaller verilmek ve tasvirler yapılmak suretiyle ahiret insanın zihnine iyice yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Özellikle Mekkî surelerde ısrarlı bir şekilde ahiretten, öldükten sonra dirilmeden hesap verileceğinden bahsedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim ahirete vurgu yaparken Allah'ın varlığını ve birliğini ön plana çıkarır. Zira Ahiret, iman ve tevhid ile bire bir ilişkilidir. Allah'a iman ile kâinatın kaynağını ve kendi yaratıcısını tanıyan insan, ahirete iman sayesinde nereye gideceğini ve ne olacağını öğrenir.⁷⁴

Kur'an-ı Kerim'in sunduğu tevhid anlayışının iki temel unsuru bulunmaktadır. Birincisi; Allah'ın varlığı ve birliğidir, ikincisi; Ahirete imandır. Yani; yeniden diriliş ile birlikte dünyada yapılan iyi ve kötü bütün fiillerin ve davranışların değerlendirileceği ve ona göre insanın mutlu veya mutsuz bir yaşam süreceği öteki dünyanın varlığına inanmaktır. Bu nedenle İslam bu geçici dünya yaşamının arkasında ebedi bir hayata inancı en temel unsurlarından biri olarak kabul eder.⁷⁵

Her Müslüman'ın günlük olarak defalarca okuduğu yahut okuması gereken Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan Fatiha suresinde, ahiret günü 'Din günü' olarak adlandırılır ve ahiret gününün sahibine hamd edilir.⁷⁶ Bakara Suresinin ilk ayetlerinde ise müminlerin temel özelliklerinden birisinin de "Ahirete yakinen inanmak" olduğu üzerinde durulur.⁷⁷

İnsanın her açıdan gayesine ulaşip huzur bulması bir yana, sosyalite olmadan hayatta kalması bile mümkün görünmemektedir. Bu durum insan için aile hayatının yanı sıra, bir toplum içinde yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Bu da insanla düzenleyici ve gaye gösterici kudret, insanla insan, insanla kâinat arasında karmaşık ilişkilerin doğmasına sebep olmaktadır.⁷⁸ Yatay, dikey, çapraz bir yapı arz eden bu ilişkilerin belli bir düzen içinde olmasının gerekliliği ise biliş, görgü, adet, ahlak, sanat, hukuk, yönetim, işbirliği, sosyal dayanışma... gibi sosyal ve bireysel etkinlikleri beraberinde

⁷⁴ Gölcük -Toprak, *a.g.e.*, s. 393.

⁷⁵ Özarıslan, Selim, *İslam da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*, Konya, 2001, s. 15.

⁷⁶ Fatiha, 1/2-3.

⁷⁷ Bakara, 2/2, 3.

⁷⁸ Abdullatif, Seyyid, *Kur'an'ın Zihni İnşası*, Terc. : Kürşat Atalay, Pınar Yay. , İst., 1995, s. 76-77.

getirmektedir.⁷⁹ Bütün bu ilişkiler, insana hem kişi olarak hem de toplum olarak çok ağır sorumluluklar yüklemektedir.⁸⁰

İnsan, sorumluluğundan kaynaklanan bütün bu etkinlikleri gerçekleştirirken fani olan dünya hayatında karşılığını tam olarak alamadığı gibi, kişiliğini de yetkin anlamda realize edememektedir. Oysa bu ilişkiler yumağının sorumluluğunu taşıyan insan bilinci, bir hayata sığmayacak kadar uçsuz bucaksız, bir toplumun etkinlikleriyle gerçekleştirilmeyecek ve ona sığmayacak kadar kapsamlıdır. İnsanın kişiliği ve geçici olan bu hayat, akan bir nehir gibidir. Bilinç nehrinin debisi şiddetlenerek akmakta iken, ölüm dönemeceyle aniden hayat ve bilincin ötesi, dünya hayatında görünmez olmaktadır. O halde akış şiddeti gittikçe artan bu nehrin, ötesini görmediğimiz o dönemeçten sonra da gürleşerek akması gerekir.⁸¹

Günlük hayatta ciddiyet gerektiren işlerde her eylemin bir gayeye matuf olduğu açıkça görülmektedir. Kısaca her eylemin bir sebep ve sonucu vardır. Sonuca gitmeyen eylemler dikkate alınmayacak derecede boş ve gereksiz eylemler olarak değerlendirilir. Buna göre bir gayeye matuf olan bu kâinatın varlığı, kâinatta önemli sorumluluklar yüklenmiş olan insanın bulunması, hiçbir sebep ve amaç olmaksızın sırf yok edilmek üzere varlık alanına çıkmış olduklarını iddia etmek mümkün değildir.⁸²

O halde bu sorumlulukların bir sonucu olmalıdır. Bu dünya hayatında, gerçekleşmediğine göre mutlaka bu hedefin gerçekleştiği başka bir âlem olmalıdır. Hatta insanın sıkıntı çekmesine sebep olan özelliklerinin bir anlam kazanacağı, yetkinleşerek gayesine ulaşacağı, kendisini realize edebileceği, tam anlamıyla mutluluğa kavuşacağı, ya da yaptığı kötülüklerin cezasını bulacağı bir yer olmalıdır.⁸³ Bir an böyle bir yerin olmadığını var sayarsak bu, insan için büyük bir yıkım olacaktır. Eğer ölümden sonra diriliş olmaz ve ahiret hayatı gerçekleşmezse, o zaman değeri ve mertebesi itibariyle insan bütün canlılardan daha aşağı bir konuma

⁷⁹ Abdullatif, *a.g.e.*, s. 78.

⁸⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Terc. : Alparslan Açıkgenç, Ankara, 1987, s. 42.

⁸¹ Ceylan, Ahmet, *İslam'da Ölümden Sonra Diriliş İnancı*, (Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi) ŞanlıUrfa, 1998, s. 32.

⁸² Hanifi, Özcan, *Maturidi'ye Göre Dünyanın Yaratılış Amacı*, Din Öğretimi Dergisi, Sayı 37, Kasım-Aralık 1992, s. 44.

⁸³ Fahreddin Muhammed b. Umur er- RAZÎ, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru-l İhya, 3.bs., Beyrut, ts., c. XVII, s. 22.

düşecektir.⁸⁴ Böylece hayatın gayeleri hiç şüphe götürmez bir şekilde açıklığa kavuşturulmalıdır ki, insanın neden bu dünyaya geldiği ve ne için çalıştığı açıklığa kavuşturulmuş olsun.⁸⁵

Dünya hayatıyla sınırlı olarak düşünüldüğünde insanın sahip olduğu özelliklerin hiçbirinin gayesine ulaşmadığı gibi bu özellikler kendisine üstünlük değil, aksine yük getirmektedir. Eğer insanın kendisini her bakımdan realize edebileceği bir öte dünyası olmayacaksa, sıkıntı çekmeyen, geçmişinden acı duymayan, geleceğinden de endişe etmeyen bir böcek ondan daha değerli olacaktır. Geçmişin özlem ve acıları, geleceğin kaygı ve sorumlulukları içinde yaşadktan sonra, eğer insan ölüp ebediyen yok olacaksa yeryüzünün en bedbaht, en mutsuz, en değersiz varlığı konumuna düşecektir.⁸⁶

Oysa insanın akli, sorumluluk duygusu, iyilik yapma ve kötülükten kaçınma arzusu, ebediyet tutkusu, Yaradan'ı tanınması gibi özellikleri onun diğer canlılardan üstün bir konumda olduğunu göstermektedir.⁸⁷ Buna göre insan, gelecek âlemdeki konumunu belirlemek üzere bu dünyaya gelmiştir.⁸⁸

İnsanın ikinci bir hayata olan imanı yalnızca dini inançtan kaynaklanmaz. Bu noktada gerek inanan, gerekse inanmayan insanın kendi düşüncelerini destekleyecek sebepleri vardır. İnsanın kendi benliğinde, geleceğe bakan başka bir boyutu vardır ve bu boyut onun varacağı son yer hakkında onu, araştırmalarda bulunmaya sevk etmektedir.⁸⁹

Hız. Âdem'den beri insanlarda bir tutku halini almış olan ebedi yaşama arzusunun, Kur'an'ın, Rabb'in Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini almış ve: "Ben sizin rabbiniz değimliyim?" diye onları kendilerine şahit tutmuştu. "Evet, (buna) şahidiz!" dediler. Kıyamet günü "Biz bundan habersizdik!" demeyesiniz.⁹⁰ Şeklinde ifadesinden, Allah'a ve Ahirete iman gibi insanın doğasına yerleştirilmiş tabii bir duygu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Allah'a ve ahirete inanmamak insanın doğasına yabancı, bundan öte onun kişilik ve kimliğini ifsat eden

⁸⁴ Razi, *a.g.e.*, s. 22

⁸⁵ Fazlur Rahman, *a.g.e.*, s. 224.

⁸⁶ Razi, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁷ Razi, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁸ Carrel, Alexis, *Hayat Hakkındaki Düşünceler*, Terc. : Cahit Beğenç, İst. 1998, s. 2.

⁸⁹ Yasa, Metin, *Felsefe ve Duygusal Dayanaklarda Ölüm Sonrası Yaşam*, Ankara, 2000 s. 16.

⁹⁰ A'raf, 7/172.

bir duygudur. Tarih boyunca her toplumun doğru ya da yanlış Allah'a ve ahirete inanmaları bu duygunun doğallığını bundan öte evrenselliğini ortaya koymaktadır.⁹¹

İnsandaki korunma ve varlığını devam ettirme güdüsü, insanı sadece bütün hayatı boyunca gözetmekle kalmaz, aynı zamanda insanın, ölümle yok oluş düşüncesi yüzünden acı çekmesine, bu düşünceye baş kaldırmasına yol açar. Yaşama arzusu üzerinde daha derinlemesine düşünüldüğünde, bunu kabullenmek istemese de insanın pek çok çabasının ya ölümden kaçmak, ya da ölümsüz olma duygusuyla yakından ilgili olduğu görülecektir. Her şeyden önce insanın fani olan bu hayata sığmayacak kadar uzun emelleri, ötelere ötesine uzanan duygu, düşünce ve emelleri vardır. Bundan da anlaşılıyor ki insan, ölümle yok oluş düşüncesini fitratı icabı reddeder. Ölümden sonra hayatın devam edeceği bir başka âlemin var olduğunu insanın içgüdüsel olarak sezmesi, ahiret inancının dayandığı en önemli psikolojik temeldir. Bir başka âlemde de olsa, hayatın ebediliğini arzu etmek, insanın ruhundaki hafife alınması mümkün olmayan en yaygın istektir.⁹² Aynı zamanda Ahiret, insanın sonsuzluğa açılan bir penceresidir. İnsanın “Ölümlerle yok olacağı karamsarlığını” ortadan kaldırmaktadır.⁹³

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere, insanlarda içinde bulunduğu şartların sonucu vazgeçilmez bir ebedi âlem özlemi yaratılışının gereği olarak vardır. Daha açık bir ifadeyle ahirete iman, öldükten sonra dirilme, yaptığı bütün işlerin hesabına göre ebedi saadet arzusu, sevdiği, beğendiği bütün iyilik ve güzelliklerin en ileri derecede devam etmesi isteği, insanların en derin ve vazgeçemediği arzulardır.⁹⁴

İnsanın ruhundaki bu ebedi duygu, mitolojilerde ölümsüzlük şeklinde kendini göstermiştir. İşte dinlerdeki ahiret inancının, insandaki ebediyen var olma düşüncesine cevap veriyor olması, insanı Allah'a ve dine inanmaya götüren önemli faktörlerden biridir. Nitekim bütün semavi dinler ve beşeri dinlerin pek çoğu insandaki bu fitri ihtiyaca cevap olabilecek bir ahiret inancına sahiptir. Bu inancın bulunmadığı bazı dinlerde ise ölümsüzlük arzusu reenkarnasyon inancıyla karşılanma yoluna gidilmiştir.⁹⁵

⁹¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş. , İst. 1989, c. III, s. 414.

⁹² Certel, *a.g.e.*, s. 88.

⁹³ Paçacı, Mehmet, *Kutsal Kitaplarda Ölüm ve Ötesi*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2001, s. 83.

⁹⁴ Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi (İman-İbadet)*, D. İ. B. Yay. , Ankara, 1988, s. 133.

⁹⁵ Certel, *a.g.e.*, s. 89.

Ahirete iman her şeyden önce insan hayatına bir gaye temin edip yön verir ve yaratılışının amacını ona öğretir. Allah'ın varlığına inanmak insan yaşamı üzerinde büyük ve derin etkilere sahiptir. Dünya hayatını gerçek haliyle tasavvur etmek ancak bu imanla mümkün olabilir. Çünkü dünya ahiretin tarlasıdır, yani dünya olmadan ahiret, ahiret olmadan dünya düşünülemez.⁹⁶

İnsan, hayatı boyunca geleceğe yönelik planlar yapar. Geleceği garanti olmasa da bu duygu insanı yalnız bırakmaz. Bu günden geleceği düşünen ve inanan insan için ebedi geleceği düşünmesinden daha doğal ne olabilir.⁹⁷ Zira bu dünyada insanın ömrü sınırlı, ömrünün günleri sayılıdır. Yine bu dünya eksik ve fani, buradaki nimetlerde sonludur. Her şey, bu dünyada gerçekleştirmek mümkün olmamaktadır. O halde hayal ve tasavvur âleminde arayıp bulduğu sayısız zevk ve güzellikler, hoş giden olay ve eylemler hakkında yapılabilecek ve inandırıcı ve tatmin edici açıklama “Ahiret inancı” olacaktır.⁹⁸

Bu dünya hayatının anlamlı olabilmesi insanın istek ve arzularının tatmin edileceği başka bir yaşamın olması ile mümkündür. Eğer insan bir daha dönmek üzere yokluğa ve karanlığa atılacağını bilse ve öyle itikat etse o zaman insanın muhabbeti düşmanlığa, hürmeti hakarete dönüşür, zira insan bilmediği şeye düşmandır. İkinci bir hayatın olduğunu kabullenmemek yaşamı anlamsız ve hedefsiz bir hale getirir. Ölümden sonraki bir hayata iman, ebedi bir hayata kavuşmasıyla insanın, ahiret hayatındaki mutluluğunu sağlar.⁹⁹

Ahiret inancına sahip olan kimse öyle bir güç elde eder ki; hiçbir güç kendisine Allah'a giden yolda engel olamaz. Bu inanç her türlü zorluğu aşacak kararlılık ve güç demektir. Mü'min için hiçbir şey cenneti kaybetmeye değer.

Cennet ve cehennem, alıcısı için ortaya konmuştur. Seçim ikisinden birisidir. Cenneti satın almak isteyen, onun ücreti ne ise o ücreti bu dünyadaki çalışması karşılığında biriktirmek zorundadır. Cenneti alacak ücreti biriktirmeyenler onu bulamayacaktır. O kazancı elde etmek için Allah'a nasıl kulluk yapması gerekiyorsa o şekilde hareket etmelidir.¹⁰⁰

⁹⁶ Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 1986, s. 24.

⁹⁷ Certel, *a.g.e.*, s. 89.

⁹⁸ Kasapoğlu, *a.g.e.*, s. 139.

⁹⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 26.

¹⁰⁰ Aktaş, Erhan, “Ahiret İnancı İle Yaşamak”, *İktibas Dergisi*, Sayı 2000, Ağustos 1995. s. 15.

1. 4. KELAM EKOLLERİNİN AHİRET DEĞERLENDİRMESİ

4. 1. Ehl-i Sünnetin Ahiret Değerlendirmesi

Ehl-i Sünnet, adından da anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber'in sünneti ile sahabe ve onların yolunda olanlara verilen isimdir.¹⁰⁶

Sonra ki devirlerde, bu isme kaynak olarak Rasulullah'ın bir hadisi gösterilmektedir. Muhtelif rivayetleri bulunan bu hadiste İslam ümmetinin 73 fırkaya ayrılacağı, birinin cennete diğerlerinin cehenneme gideceği buyrulmaktadır. Cennete girecek tek fırka, Rasulullah ve ashabının yürüdüğü yolda olan "Cemaat" tır. Böylece Rasulullah ile ashabının yolunda olanlara "Sünnet ve topluluk ashabi" anlamına "Ehl-i Sünne ve'l Cema'a" denmiştir.¹⁰⁷

Yüce Allah âlemi topyekûn yok etmeye kadir olduğu gibi, bir kısmını yok etmeye de kadirdir. Allah dünyada ölmüş bulunan insanları ve diğer canlıları diriltecektir. Kabir hayatı, sorgu-sual, azap-sevap, hesap-mizan, cennet-cehennem hakkı.¹⁰⁸ Kıyamet gününde cesetlerin tekrar diriltilip hayata iade edilmesi hakkı, vuku bulacaktır.¹⁰⁹ Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ın ahiret ve ahvali ile ilgili olarak ortaya koydukları anlayışlarını sırasıyla görelim.

Mezarda Münker ve Nekir'in sualleri hakkı.¹¹⁰ Kabirde ruhun cesede iadesi hakkı.¹¹¹ Bütün kâfirler ve bazı günahkâr mü'minler için kabir sıkıntısı ve azabı hakkı.¹¹² Hem cisme hem ruha uygulanacak ve Allah'ın dilediği bir zamana kadar sürecek olan bu azap adaletin ta kendisidir.¹¹³

Amellerin, ahiret gününde tartılacağı hususu hakkı.¹¹⁴ Kıyamet gününde kötülükler ve iyilikler arasındaki kısas ve hesaplaşma hakkı. İyilikler bulunmadığı takdirde, kötülüklerin uzaklaştırılması hakkı, caizdir.¹¹⁵ Amellerin ölçülmesi kendisiyle bilinen şeylerden ibarettir. Akıl ise; onun keyfiyetini bilmekten ve

¹⁰⁶ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Fırkaları*, Selçuk Yay. , İst. 1995, s. 50.

¹⁰⁷ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁰⁸ Sarıkaya, Mehmet Saffet, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Isparta, 2001, s. 73.

¹⁰⁹ Es-Sabuni, Nureddin, *Maturidiye Akaidi*, Terc.: Bekir Topaloğlu, D. İ. B. Yay. , Ankara, 1979, s. 185.

¹¹⁰ Hicr, 15/92, 93.

¹¹¹ Buhari, Cenaiz, 5.

¹¹² Fığlalı, *a.g.e.*, s. 67–68.

¹¹³ Gazali, *a.g.e.*, s. 360.

¹¹⁴ Enbiya,21/47.

¹¹⁵ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 67–68.

mahiyetini tasavvur etmekten kasır (kısa) dır. Çünkü ameller araz olup, bekası muhaldir. Cüzleri ağırlık ve hafiflik ile vasıflanmazlar.¹¹⁶

Şefaât bize göre vardır ve haktır.¹¹⁷ Biz ehl-i sünnet, Allah-u taala'nın vasıta olmaksızın affetmesini mümkün gördüğümüze göre peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaati ile affetmesi ise evleviyetle mümkündür.¹¹⁸

Nebi (s.a.s.)'in havuzu haktır.¹¹⁹ Sıratı geçen mü'minler cennete girmezden önce Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kevser havuzundan kana kana su içerler. Bu öyle bir içiştir ki bir daha susamazlar. Havz'ın eni bir aylık mesafedir.¹²⁰

Sırat haktır.¹²¹ Sırat cehennem üzerine kurulmuş, kılıçtan keskin ve kıldan ince bir köprüdür.¹²² Bütün mükellef canlılar üzerinde yürüyecek, cennet ehli onu geçecek, cehennemlikler ise ayakları sürçüp ateşe düşeceklerdir.¹²³

Ehl-i sünnete göre cennet ve cehennem, el'an yaratılmış olup mevcuttur, ebediyen yok olmayacaklardır. Melekler ebediyen ölmezler. Allah'ın cezası da sevabı da ebediyen yok olmaz.¹²⁴

“Şüphesiz yok ki bulutsuz bir gecede, dolunay halinde ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz.” Buyrulmuştur. Bu ve benzeri hadisler ahirette Allah'ın görüleceğine açık bir şekilde delalet etmektedir.¹²⁵

1. 4. 2. Mu'tezile'nin Ahiret Değerlendirmesi

El- İ'tizal lügatta “i'tezele's-şey'e ve te'azzelehu” (bir şeyden uzaklaştı ve ondan ayrıldı) şeklinde kullanılır. İslam da ilk zuhur eden ve İslam akaidinin akli esaslarını ortaya koyan büyük kelam ekolüne verilen isimdir. Hicri birinci yüzyılın

¹¹⁶ Gazali, *İhya-i Ulumuddin*, Merve Yay. , İstanbul, 1990, c. I, s. 294.

¹¹⁷ Nevevi Muhyiddin, *Riyazü's-Salihin*, Çev. : Kıyamuddin Burslan H. Hüsnü Erdem, Emel Matbacılık, Ankara, Trs., c. 1, s. 286-287; Nisa, 4/85; Meryem, 19/ 87.

¹¹⁸ Es-Sabuni, *a.g.e.*, s. 170.

¹¹⁹ Buhari, Rikak, 53; Müslim, Fezail, 25; Tirmizi, Kıyamet, 14–15.

¹²⁰ Gazali, *a.g.e.*, s. 360.

¹²¹ Buhârî, Ezan, 129, Tevhid, 24; Müslim, İman, 81.

¹²² Gazali, *a.g.e.*, s. 359.

¹²³ Es-Sabuni, *a.g.e.*, s. 186.

¹²⁴ Es-Sabuni, *a.g.e.*, s. 186.

¹²⁵ Buhari, Mevâkıt, 16; Müslim, Mesâcid, 39.

sonlarında Basra da doğmuş, çelişik birtakım fikri temayülleri birbirine zıt fikri görüşleri de toplamıştır.¹²⁶

Mu'tezile konuyu beş temel prensiplerinden biri olarak ele almıştır. Mu'tezile âlimleri ahireti, insan açısından "istihkak", Allah açısından ise "adalet" prensibine bağlı olarak "al-vaad ve'l-va'id" adı altında tartışmışlardır. Bu anlamda insanın hür fiilleri iki sıfatla nitelenir, akla, maslahata uygun olanları övülür; akla ve maslahata uygun olmayanları ise yerilir. Övülen fiiller Allah'a itaat olduğu için "sevabı", yerilen fiillerde "ma'siyet" olduğu için "i'kabı" hak eder. Sevap Allah'ın vaadi, i'kab ise onun va'ididir.¹²⁷

Şehristani ise Mutezile'nin vaad ve va'id konusundaki görüşünü şöyle yorumlamaktadır: Mü'min olan bir kimse bu dünyayı taat ve tövbe ile terk ederse, mükâfatlandırılmayı ve karşılığını almayı hak etmiştir. Allah'ın fazl ve keremi ise, mükâfatlandırmanın dışında bir anlam ifade eder. Şayet büyük günah işledikten sonra tövbe etmeden ölürse o zaman ebedi olarak cehennemde kalır. Fakat bunun azabı kâfirlerin azabından hafiftir.¹²⁸ Yine "Böyle bir günden korunun ki kimse kimseden bir şey ödeyemez, kimseden de şefaata kabul edilmez, kimseden fidye de alınmaz, hem onlar kurtarılacak da değillerdir." ayetine istinad ederek Mu'tezile, kıyamet gününde ahirette ehli kebâire şefaati inkâr etmişlerdir.

Şefaati ifade eden Kur'an ayetlerini görmezlikten gelmişler, şefaate zıt düşen ayetlere sarılmışlardır. Çünkü onlara göre şefaata, vaad ve va'id'e ters düşmektedir. O halde hiçbir kimse Allah katında bir başkasına şefaata etmeye muktedir olmayacaktır, onu cezadan kurtaramayacaktır.¹²⁹

Mes'udi'nin bu konudaki görüşü de şöyledir: Va'id Mu'tezile'nin üçüncü ilkesidir. Allah, tövbe etmedikçe büyük günah işleyenin günahını affetmez. Allah vaad ve va'idinde sadıktır, verdiği sözden dönmez.¹³⁰

Mu'tezile kabir azabını kabul etmeyi akli prensiplerine aykırı görerek¹³¹ Münker ve Nekir sualini inkâr etmişlerdir.¹³²

¹²⁶ Abdulhamid, İrfan, *İslam da İ' tikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, Terc. : M. Saim Yeprem, Marifet Yay. , İst. 1994, s. 93.

¹²⁷ Güler, *a.g.e.*, s. 47.

¹²⁸ en-Neşşar, Ali Sami, *İslam da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, Terc. : Osman Tunç, İnsan Yay. , İst. 1999, s. 261.

¹²⁹ Abdulhamid, *a.g.e.*, s. 108.

¹³⁰ en-Neşşar, *a.g.e.*, s. 261.

¹³¹ Es-Sabuni, *a.g.e.*, s. 185.

1. 4. 3. Şianın Ahiret Değerlendirmesi

Şia, Arapça da (şy'a) kökünden gelme bir kelimedir ve yaygın olarak “tarafdar, yardımcı, fırka” anlamlarına gelir.¹³³ Kelimenin tekili “şii” dir; “Teşeyyü” şeklindeki mastar kullanımına da tesadüf edilir.¹³⁴ “Filan şiadandır” denildiği zaman o kişinin Şia mezhebinden olduğu anlaşılır.¹³⁵

Terim olarak Şia, Hz Peygamber (s.a.s.)’in vefatından sonra Hz. Ali ve Ehl-i beytini halifelik (imamet) için en layık kişi olarak gören ve onu nas ve tayinle meşru halife kabul eden; ondan sonraki halifelerin de onun soyundan gelmesi gerektiğine inanan topluluğun müşterek adıdır.¹³⁶

Ahiret inancı konusunda İmamiye Şiası, temel inançlarda diğer Müslüman fırkalara benzer inançlara sahiptir.¹³⁷ Kıyamete dair Kur’an-ı Kerim’de ve Hadislerde geçen mizan, soru, hesap, sırat, şefaet, cennet, cehennem, vb. gerçektir. Bunların hiç biri akılla yorumlanamaz, keyfiyetini de bilemeyiz, fakat hepsi gerçektir.

Me’ad cismanidir bunlara icmalen iman kâfidir ve yorumsuz olarak kabul etmek gerektir. Mamafih, İmamiye, kabir suali, mizan, hesap ve benzeri kıyamet ahvali ile ilgili hususlarda Ehl-i Sünnetin görüşlerine göre bazı farklı yorumlarda bulunur. Mesela, kabirde onlara göre “Rabbin kim?”, “Peygamberin kim?” diye sorulduktan sonra “İmamın kim?” diye de sorulacaktır ve “İmamım Ali’dir.” diyenler kurtulacaklardır.¹³⁸

Keza ba’s (yeniden dirilme) günü Kevser havuzunun suyunu Ali b. Ebi Talip dağıtacaktır. O dostlarına ikram edip düşmanlarını oradan kovacaktır. Cennet ile cehennem arasında bir sur olarak tarif edilen A’raf’da, “Her iki tarafı da simalarından tanıyan adamlar vardır...”¹³⁹ Bu adamlar Hz. Peygamber (s.a.s.) ve vasiler, yani on iki imamdır.

¹³² Yazır, *a.g.e.*, c. 5, s. 3030, 3032.

¹³³ Fırlalı, *a.g.e.*, s. 118.

¹³⁴ Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 155.

¹³⁵ Abdulhamid, *a.g.e.*, s. 13.

¹³⁶ Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 188.

¹³⁷ Sarıkaya, *a.g.e.*, s. 188.

¹³⁸ Fırlalı, E. Ruhi, *İmamiye Şiası*, Selçuk Yay. , İst. 1984, s. 219.

¹³⁹ A’raf, 46.

Sırat İmamiye'ye göre, Allah'ın hüccetlerinin (imamlar)'in adıdır. Allah bu dünyada iken onları tanıyan ve onlara itaat edenlerin, sırat üzerinden geçişine müsaade edeceklerdir. Ayrıca onun üzerinden ancak Hz. Ali'nin velayetine delil getirenler geçebileceklerdir. Ahirette ümmetlerin hesaplarını imamlar ve vasiler görecek, "Nebi (s.a.s.)'nin ve imamların şiasına (tarafdarlarına) günahları sorulmayacaktır. Cennet ve Cehennem tamamen hak olarak kabul edilmekle birlikte, Şeyh Saduk, ayrıca şöyle bir te'vilde bulunarak der ki: Cennete işaret eden her ayet, ancak nebi ve imamlar, onlara uyanlar ve taraftarları hakkındadır. Cehenneme işaret eden her ayet ise onların düşmanları ve onlara muhalif olanlar hakkındadır.¹⁴⁰

2. AHİRET İNANCININ İNSAN ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİ

Bu bölümde ahiret inancının psikolojik açıdan insan üzerindeki etkilerini anlatmaya çalışacağız. Çalışmamızın bu bölümünde bu konuya değinmemizin sebebi ahirete imanın, toplumu meydana getiren fertlerin dünya ve ahiretlerine, maddî veya manevî birçok faydalarının olduğunu anlamaya çalışmak istememizdir.

2.1. AHİRET İNANCININ İNSANIN RUHU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çağdaş dünyada bizi çerçeveleyen fiziksel ve psikolojik ortam ve bu ortama uygun psikolojik yanıtlarımız bizlere istediğimiz mutluluğu sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Ruh sağlığımız için gerekli sıcaklığı sağlayan kişisel bütünlüğümüz ve ilişkilerimiz, içinde bulunduğumuz ortamda daima bizim kontrolümüzü aşan güçler tarafından parçalanma tehdidi altında bulunmakta ve aşındırılmaktadır. Modernliğin elimizden aldığı bizi ayakta tutan değerlerimizle birlikte benlik duygularımızın dayanaklarını da yitirmekteyiz.¹⁴¹

Dinin özünü oluşturan vahyi reddeden modernizm, insanı adeta üst üste iki defa mahvetmiştir. Öncelikli olarak insanı insan yapan ve insanın en büyük özelliğini teşkil eden ruh gerçekliğini inkâr etmiş ve adeta ilkel bir körlük örneği göstererek bunu görmezlikten gelmiştir. Böylelikle insanı ruhi boyutundan koparıp, etten-

¹⁴⁰ Fığlalı, *a.g.e.*, s. 162–163.

¹⁴¹ Hayta, Akif, İbadetler ve Ruh Sağlığı, Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : Akif Hayta, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2002, içinde, s. 117.

kemikten oluşan bedenine hapsedmiştir. Modernizm anlayışının bu yaptığı büyük cahilliğin yanında aynı zamanda insana yönelik bir zulüm ve hakarettir.

Günümüzde ilmi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızlı toplumsal değişimler yaşanmakta, bunlara paralel olarak da dini inanç ve değerlerde bir zayıflama görülmektedir. Bunun sonucu olarak da günümüz insanı güçsüzlük, değersizlik, yetersizlik ve amaçsızlık duyguları içersinde, hayatta karşılaştığı en ufak bir olumsuzluk ve güçlük karşısında kolayca yaşama sevincini yitirip umutsuzluğa kapılmakta, çeşitli ruhsal rahatsızlıklara yakalanarak ruh hekimlerine müracaat etmekte hatta canına kıyabilmektedir.¹⁴²

Çağdaş tüketim toplumu, narsist ve hazzı bir ahlak anlayışını ön plana çıkaran kültürel bir dönüşüm içerisindedir. Bu dönüşüm sürecinde anlık tatmin arayışlarının güdülemesiyle davranan kimselerde toplumsal bağların ve sorumluluk duygularının zayıfladığı görülmektedir. Sonuçta her şeyi kendi bireysel yararı açısından değerlendiren, kendi benliğine tutkun (narsist) ve bencil bir kişilik tipi ortaya çıkmıştır. Arzularında sınır yoktur, suçluluk duygusu duymazlar. Cinsel konularda bir kural tanımazlar, her şeye açıktırlar.¹⁴³

Günümüzün aşırı derecede ki materyalizmi, sınırları maddi olduğu kadar manen de yormaktadır. Yakın bir zamana kadar sade ve sakin bir düzen içinde hayatını geçiren bir genç, bugün içki, kumar, fuhuş gibi morali tehdit edici olumsuz şartlarla karşılaştığı gibi iş buhranları ile de karşılaşmaktadır. Medeni bir yaşama şeklinin gerektirdiği, sayısı her gün artan ihtiyaç ve istekleri karşılayabilmek için sınır yıpratıcı rekabet şartları içinde insanın didinmesi gerekmektedir. Ayrıca istek ve ihtirasların çokluğu ve insanların birçoğunun bunları doyuracak imkân ve beceriden yoksun oluşu huzursuzlukların ve uyum güçlüklerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.¹⁴⁴ Televizyon programları, özellikle başta cinayetler ve ahlaka aykırı filmler ile çocuklara ve gençlere kötü örnek olmaktadır. Henüz buluş devresinden önce ve sonra ihtiras ve şehveti uyandırma vasıtaları olan resimli mecmualar, filmler ve yazılar bu gelişme çağında olanların ruhunda geniş tahribat yapmaktadır. Bunlardan başka çeşitli ideolojilerin çarpıştığı, zararlı doktrinlerin

¹⁴² Kimter, Nurten, "Dini İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", Hayati Hökekleli; Gençlik, *Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : Nurten Kimter, Ankara, 2002, içinde, s. 193.

¹⁴³ Hökekleli, Hayati, *Gençlik ve Din*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2002, s. 22.

¹⁴⁴ Peker, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay. , İst. 2003, s. 235–236.

propagandalar yaptığı zamanımızda insan, aynı zamanda heyecan ve duyguları itibariyle de yıpranmaktadır.¹⁴⁵ Ayrıca insan bu dünyada birçok şeyden lezzet ve elem duyabilecek özellikte yaratılmıştır. İçinde yaşadığımız modern asır, insana kazandırdığı iyi şeylerin yanında bir takım korkuları da beraberinde getirmiştir. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir hadise, medya aracılığıyla anında duyurulmaktadır. Geçmişten gelen elem ve üzüntüler, gelecekte meydana gelecek (ölüm) gibi üzüntüler ve endişeler de insanı rahatsız etmektedir.

Hayatına anlam veren dini inanç ve değerlerin zayıflaması ve yok olması ile benliği son derece güçsüzleşen çağdaş insanın umutsuzluğu, karşılaştığı kötü hayat tecrübesi ile hepten gün yüzüne çıkmaktadır. Ülkemizde son zamanlarda umudunu ve yaşama sevincini yitirdiğinden dolayı intihara kalkışan insanlardan sık sık söz edilmektedir. İçine umutsuzluk duygusunun verdiği ıstıraptan kurtulmak için içki, uyuşturucu vs. gibi maddelere bağımlılık geliştiren insanlar için ise intihar son çare olmaktadır.¹⁴⁶

Yukarıdan buraya kadar saydığımız bu modern dünya anlayışının getirmiş olduğu yanlış fikir ve ideolojiler, endişeler ve sıkıntılar arasında sıkışıp kalan şahıs, eğer kuvvetli bir inanca sahip değilse, kendisini rahatsız eden korkuları unutmak için içkiye ve uyuşturucuya başvuracaktır. İnsanı içine düştüğü bu yıkımlardan kurtarmak, onun ruhi hayatına bir istikamet kazandırmak, dünyada ve ahirette mutlu bir yaşam sürmesini temin etmek, ancak Allah'a, ahirete ve dinin diğer emir ve yasaklarına uymakla temin edilebilir.

Allah'ın kendisi ile birlikte olduğunu düşünen insan beden ve ruh sağlığı açısından daha sağlıklı olacaktır. İnançlar genellikle hayatın zorluklarını yenmeye yarayan anlamlara sahiptir. İnsan çevre şartlarını değiştirip değiştirmemesinden çok zorlukları yenebileceğine olan inancı daha önemlidir. Bununla birlikte ahiret inancı insana karşılaştığı sıkıntıların karşılığını mükâfat olarak alacağını vaad etmektedir. Böyle bir vaad insanların çektiği acıları hafifletmekte ve sıkıntılarla başa çıkma gücünü artırmaktadır. Ayrıca ahiret inancı insan hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini kapsayan bu bilgiler, insanın kendine güvenini sağlamakta karşılaşılan problemlerle mücadele azmini arttırmaktadır. Böylece afetler,

¹⁴⁵ Peker, *a.g.e.*, s. 236.

¹⁴⁶ Kimter, *a.g.e.*, s. 195.

hastalık, ölüm, vb..insan da kaygı, sıkıntı ve depresyon yaratan durumlarla başa çıkmada önemli bir fonksiyon icra etmektedir.¹⁴⁷

Mü'minin Esmâü-l Hüsna sahibi ve örnek sıfatların maliki olan Allah'a inancı bizzat ona şerefi, ruh hasletini, temizliği, iffeti, takvayı, salih amel ve yapıcı halifeliği bahşeder. Bunun da üstünde sahip olduğu akide ona ahiret mükâfatı inancını telkin eder. Bütün dünya acılarını ve sıkıntılarını mü'mine önemsizleştiren ahiret mükâfatı mü'minin gönlünü yatıştıran tatminle dolu tutan ahiret mükâfatı dünya hayatından nasipsiz ayrılrsa bile mü'minin ruhunu rahat tutar.¹⁴⁸

İnsan yaratılışı icabı dünyada ulaştığı bir nimeti seviyor, ondan zevk ve haz duyuyor, ancak bunun kemaline ulaşamıyor, geçici ve sınırlı tatminler bazı durumlarda ürkütücü oluyor. Kaybolmasından, yok olmasından, bir gün gelip zevk alamayacak olmasından dolayı endişeye düşüyor. İşte bu ruh hali, ebedi âlemin sonsuz haz ve saadetine ulaşmak arzusu, ümidi insanı boşlukta kalmaktan kurtarıyor.¹⁴⁹

Aslında dünyadaki nimetlerin en güzel ve kemaliyle yok olmadan tadılması isteği, insanı ahiret anlayışına hazırlıyor. Dünyadaki süs ve güzellikleri tadan insan daha güzelini daha büyüğünü sürekli istiyor ve arıyor. Bunu da ancak ahirette bulabileceğini kolaylıkla kabul ediyor.¹⁵⁰ Nitekim Kur'an-ı Kerim konuyu şu şekilde açıklıyor: "Size verilen her hangi bir şey, dünya hayatının bir geçimliği ve süsüdür. Allah katında olan daha iyi ve devamlıdır. Akletmez misiniz?"¹⁵¹

Dinin insanı olumlu davranış ve faaliyetlere yöneltmesi ruh sağlığını koruyan önemli bir fonksiyondur. İnsanların öte dünyadan mükâfat elde etmenin gizli ümidini taşımaları normal bir dini tutumdur ve bu aynı zamanda toplumun selameti açısından da önem taşır.¹⁵²

Mazhar Osman UZMAN, ahiret inancı bağlamında, dini inancın ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini şöyle belirtir: Mutedil ölçülü inanca sahip dindar şahıs, sinir sistemini metin bir tarzda korumuş demektir. Çünkü dini duygu, cinneti meydana getiren birçok etken ve fenalıktan insanı korur. Başkalarını düşünmeyi

¹⁴⁷ Kula, Naci, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *G. Ü. Çorum İlh. Fak. Dergisi*, Sayı 241, 2002, s. 1.

¹⁴⁸ Kutup, Seyit, *Yoldaki İşaretler*, İst. 1992, s. 199.

¹⁴⁹ Ayhan, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁵⁰ Ayhan, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁵¹ Kasas, 28/60.

¹⁵² Hökelekli, *a.g.e.*, s. 96.

teşvik eder. Kalpte fazla kin ve düşmanlığın yaşamasına müsaade etmez. Düşmana bile merhamet ve affi telkin eder. Özellikle İslamiyet, sinir sisteminin esenliğini temin eden bir dindir. Bilhassa alkole karşı amansız düşmanlığı, zinayı yasaklayan ve aile hayatını koruyan felsefesi, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanma akidesi, zekâtı farz kılarak başkalarını düşünmeyi esas hükümlerden sayması, derin tevekkül ve kanaat ile medeniyetin göz kamaştırıcı ihtiraslarına karşı aşırılığa kaçmamayı tavsiye etmesi ve tamamen dünyaya bağlanmaya ne de dünyadan uzaklaşıp inzivaya çekilmeye yer vermemesi gibi insanın ruh hayatına ahenk ve huzur veren yüksek faziletlerle sahiptir.¹⁵³

Dinin temel esaslarından biri olan ahiret inancının doğal bir yansıması olarak, kişinin günlük hayatında kendini yoğun bir şekilde gösteren ibadetler, insana gerginlik ve stresten kurtulmada, ruh sağlığını korumada yardımcı olan diğer bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan günlük hayatında problemler ile uğraşırken zaman zaman gerginlik yaşar, huzursuz olur ve zihnen yorulur. İşte İslam'da sıkça yapılması emredilen ibadetler, özellikle namaz ibadeti, insanı günlük hayatındaki yoğun işlerden, zihnini rahatsız eden problemlerden uzaklaştırarak kısa bir sürede olsa dinlenmesini ve stres atmasını sağlar.¹⁵⁴ Örneğin namaz, insanın üstünlük ve aşağılık duygularından uzaklaşmasına neden olur. Bir camiye girildiğinde, amir memur, zengin fakir, her kesimden insanın aynı safta omuz omuza namaz kılması Allah'ın huzurunda herkesin eşit olduğunu görmesi, aşağılık duygusuna kapılmamasına neden olur. Oruç sayesinde insan güzel davranışlarda bulunacak, kötülüklerden uzaklaşacaktır. Belli bir süre aç kalmasının etkisiyle birey, fakir kimselerle daha fazla ilgilenir, onlara daha fazla yardımda bulunmaya çalışır. Zekât ve sadaka, mala ve paraya olan bağlılığın azalmasına, mal hırsının insanın gözünü bürüyüp kendine ve çevresine zarar verici duruma düşmesine engel olur. İbadet insandaki şefkat ve merhamet duygularını artırır, onu fedakârlığa ve başkalarını düşünmeye iter. Sosyalleşmesine katkıda bulunur, diğer insanlarla ilgilenmeye yöneltir.¹⁵⁵

¹⁵³ Peker, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁵⁴ Peker, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁵⁵ Peker, *a.g.e.*, s. 119–120–121.

Her ibadetin onu yerine getirenler üzerinde ruhunu olgunlaştırma ve ahlakını geliştirme açısından büyük tesiri vardır.¹⁵⁶ İbadet sayesinde insanın maddeye ve dünyaya olan bağlılığı azalmakta, daha fedakâr, daha yardım sever, iyilik yapmaya hazır, kötülükten uzaklaşan bir özellik kazanmaktadır. İyilik yaptıkça, kötülükten uzaklaştıkça da bu özellikler onda iyice yerleşmekte, insan hassas bir vicdan yapısı kazanmaktadır.¹⁵⁷

Dini inanç sistemleri, maddi ve manevi yıkıcı olaylarla kolaylıkla baş etmeleri, kişileri yaşadıkları olayları göğüsleyebilmeleri ve onları açıklayabilmeleri için kapsamlı ve aynı zamanda bir bütün olan inançlar ile donatmakta, böylece ruh ve beden sağlığının korunmasına yardımcı olmaktadır.¹⁵⁸

2. 2. AHİRET İNANCININ İNSANIN KİŞİLİĞİNE ETKİLERİ

“Şahsiyet olarak da kullanılan kişilik, ferdin çevresine özel uyumunu belirleyen psiko-fizyolojik sistemlerin dinamik örgütüdür.”¹⁵⁹

“Kişilik, zamanın insanlara birer biyolojik ve sosyolojik özellikler olarak yüklediği ve belirli bir zaman içerisinde sürekliliğini koruyan psikolojik davranışlardaki (düşünceler, duygular ve eylemlerdeki) farklılıkların ve ortaklıkların hepsini belirleyen eğilim ve karakterlerin tamamına verilen bir addır.”¹⁶⁰

Psikoloji bilimi insan kişiliğini, yapısını ve işleyişini tam manasıyla ortaya koyabilmiş değildir. Kişilik çalışmalarının en önemli amacı ideal insan tipini belirleyebilmektir, fakat bu çalışmaları yapan insanların yaptığı hata, insan psikolojisini ve insan hayatını kutsal olandan uzaklaşmış olarak ele almış olmalarıdır. Ancak insan ve insanın kişiliğini belli bir amaç için yaratan Allah'tır. Dolayısı ile ideal kişilik Allah'ın tarif ettiği kişilik olacaktır ki Allah bu kişiliği sadece bir beden ve bedeni duygular vasıtasıyla idare eden bir akıldan ibaret olarak tarif etmemiştir.

¹⁵⁶ Güler, *a.g.e.*, s. 86.

¹⁵⁷ Peker, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁵⁸ Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *9 Eylül Üniv. İlh. Fak. Dergisi*, Sayı 8, İzmir, 1994, s. 278–279.

¹⁵⁹ Mehmedoğlu, A. Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yayınları, İst. 2004, s. 1.

¹⁶⁰ Eroğlu, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yay. , İst. 1988, s. 139.

Yüce varlığa inanan kişinin bu inancı, psikolojik sistem içerisinde kendini gösterir. Psikolojinin telkinleriyle incelenmeyen aşkınlık ancak insani sistem içerisinde gözlenebilir bir hal alır. Bireye mahsus, duygu, düşünce, idraki kişilik ve davranış temeli üzerine oturan din, artık topluma ve kültüre doğru yayılarak bir yapı kazanır. Ancak, artık inanılan dinin insani formlar çerçevesinde kavranıp yaşanması metafizik bağın koptuğu anlamına gelmez. Aksine, laboratuara yatırılmayan bu aşkınlık, yine bireysel “tecrübe” psikolojisinin sınırları içerisinde yaşanmaya devam eder. Bu yaşantı inanan insanın kişiliği ile yakın bir ilişki içerisinde. ¹⁶¹

İslam’ın sunduğu kişilik, aklın yanında ruh, kalp, nefis ve vicdandan davranışlarına kadar hiç bir alanı ihmal etmeden bir insanın bütün kabiliyetlerini ve iradesini gerçekleştirebileceği mükemmel bir yol çizer. ¹⁶² İslam’ın sunduğu bu kişilik sadece duygular vasıtasıyla işleyen aklın değil, insanın doğasında yani fitratında potansiyel olarak bulunan ve sezgi (ilham) vasıtasıyla elde edilen değerlerin bir ürünüdür. ¹⁶³

Sezgi yoluyla bilince gelerek kişiliği oluşturan bu yüce değerler bizzat insanın kendi iç dünyasından kopup gelir. Ancak insan dışarıdan alınacak yardıma da muhtaçtır. Çünkü normal gelişimini sağlayabilmek için dışardan yardım gerekir. Şayet bu dış yardımı almayacak olursa ruhi alandaki gelişmeler gecikebilir ya da hiç ortaya çıkmayabilir. İşte kişiliği oluşturan bu yüce değerlerin ortaya çıkmasına yardımcı olacak dış unsur tefekkürün objesi olan kâinat, kâinatla işleyen kanunlar ve kitaplardır. ¹⁶⁴ İnsan ruhu ne kadar hayatla ve kâinatla bağlantı kurabilirse o nispette değeri artar, hayattaki önemi fazlalaşır ve icra ettiği rol kıymet kazanır. Bu bağlantı koptuğu nispette hayattaki rolü zayıflar ve önemsizleşir. ¹⁶⁵

Dini inanç veya dini inancın muhtevası içerisinde olması açısından ahiret inancı bağlamında konuya bakıldığında din (ya da inanç) ile kişilik arasında karşılıklı bir ilişkinin varlığı müşahade edilmektedir. Din, duygular, arzular, inançlar, dünya ve toplumla ilişkisi ve davranışlar içinde kendini gösteren bütün psikolojik hayatı

¹⁶¹ Gürses, İbrahim, Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi, Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : İbrahim Gürses, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2002, içinde, s. 89.

¹⁶² Sezen, Yümnü, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İst. 1994, s. 166.

¹⁶³ Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, T. D. V. Yay. , Ankara, 2001, s. 37.

¹⁶⁴ Kutup, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, Terc. : Bekir Karlığa, İşaret Yay. , İst. 1992, s. 105.

¹⁶⁵ Kutup, a.g.e., s. 192.

üzerine alır ve her bakımdan kişiliğe nüfuz eder. Aynı şekilde din, ferдин geçmiş hayatı içindeki en karanlık ve derindeki köklerini kavrar en sürekli, en derin duygusal bağları ele geçirir ve üzerinde aklın karar vermek zorunda olduğu daha büyük tecrübeyi meydana getirir.¹⁶⁶

İnsan, kimlik oluştururken dini referans olarak almakla hayat, varlık vb. ile ilgili zihnine takılan konularda bilgiler edinir. “Hayat nasıl başladı?”, “Ben nereden dünyaya geldim?”, “Nereye gidiyorum?”, “Hayatın başlangıcı, sonu, hedefi ve manası nedir?” gibi sorularla hayatın temel dinamiklerini kavramak ister. Dinde mevcut inanç esasları ile ferдин, cemiyet ve bütün âlem içindeki yeri, bunlar karşısındaki durumu açıklanır. İnanç sistemiyle din, ferдин anlama ve bilme ihtiyacını, hiçbir varlık sahasını dışarıda bırakmayacak şekilde karşılar. Fert bu inanç sistemiyle aynı zamanda karşısında bulunduğu alabildiğince karmaşık âlemi “bir manalar bütünü” olarak idrak eder. Mesela dindeki ahiret inancı ile insanın sorduğu “Nereye gidiyorum?” sorusuna cevap verilmeye çalışılır. İnsan bu sorunun cevabını bulmak ve bulduğu cevaplar doğrultusunda hareket etmek isteyecektir. Bulduğu bu cevaplar insanın kendisine ve başkalarına güven duygusunu kazanmasında, bir takım değerlere bağlanma, aşkın bir varlığa inanma duygusu etrafında yoğunlaşmasını sağlar. İnsan, dinin; hayat, varlık, yaratılış vb. konular ile ilgili izahları sayesinde dünya görüşünü oluşturma sürecine girer.¹⁶⁷

Böylece dünya görüşünü oluşturan mü'min, tutum ve davranışlarının bütün görüntülerini birleştirmeye ve bir yapıya kavuşturmaya yönelir. Yapı, kişiliğin değişik alanlarını bir merkez etrafında birleştirerek toplayan hiyerarşik bir örgüttür. İşte din, kişiliğin yapısına yön veren temel tutumu etkiler ve belirler. Benimsenmiş dini inançlar, ferдин kişilik yapısında bir bütünleşme meydana getirme gücüne sahiptir. Aynı şekilde, kuvvetli ve sağlam kişilik yapısına sahip kimselerin de güçlü inançları olduğu gözlenen bir durumdur.¹⁶⁸

Dini inancın kişi tarafından benimsenmesindeki kuvvet derecesi ile o ferдин kişiliğinin genel yapısı üzerindeki etkisi dikkate değer bir olgudur. Bu sebeple inançlı insan Allah'a olan güveni sayesinde inançsız insanların sık sık içine düşüğü

¹⁶⁶ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁶⁷ Kula, Naci, “Gençlik Döneminde Kimlik ve Din”, Hayati Hökeleki, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : Naci Kula, Ankara, 2002 içinde, s. 61.

¹⁶⁸ Hökeleki, *a.g.e.*, s. 89.

umutsuzluktan kurtulabilmektedir. Allah'a bütün kalbiyle inanan ve güvenen bir kişinin bu imanı sayesinde kendisine olan güveni, dayanma, direnme gücü artmakta, başkalarına bağımlılıktan kurtulmakta ve hayattaki problemlerle baş etme gücünü kendinde bulabilmektedir.¹⁶⁹

Temel güven duygusunun kaynağını oluşturan din, insana bir dünya görüşü, olaylara bakış açısı, hayat ve ölüm ötesi hakkında ilmin ve teknolojinin sağlayamadığı bir teselli ve itminan verir.¹⁷⁰ Böylece dini inancının olumlu katkılarıyla kazanılan güven duygusu ferdin kendisini bağımsız bir birey olarak görmesine yardımcı olur. Fert kazandığı güven duygusu ile kendi kendine bilinçli olarak karar verebilme ve davranabilme, sorumluluk yüklenebilme ve kendini başkalarından ayrı bir birey olarak algılayabilme özelliklerini kazanır.¹⁷¹

Neticede ahiret inancı, bütün kişiliği kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Olgunluk seviyesinde ve tam bir tutum halini almış olan bu inanç, kişiliği meydana getiren her şeyi kuşatabilen tek ruhi faktördür.

Din insan üzerinde etkisini her şeyden önce sunduğu inanç esaslarıyla gerçekleştirir. Allah'a, meleklere, ahirete, peygamberlere, kadere, Kur'an'a inanmaktan her biri, insan kişiliği üzerinde birbirinden farklı etkilerde bulunur. Yani inançlar sadece kişinin şahsiyetini oluşturan öğelerden biri olmakla kalmaz, aynı zamanda onun duygularını, düşüncelerini, tavır ve davranışlarını da etkilemek suretiyle kişiliğin diğer öğelerini de belirler.¹⁷² Meselâ, bir takım dinî akımların aşırı uygulamalarını bir kenara bırakacak olursak, İslâm dininde gün içerisinde belirli aralıklarla kılınan beş vakit namaz, Ramazan ayı içerisinde tutulan oruç, çok sade olan fakat kişiyi disipline eden ve ona irade gücü veren eylemlerdir. Bunun yanında, konuşurken yalan ve gıybetten kaçınmak, diğer insanlarla ilişkilerinde zulüm ve haksızlıktan uzak durmak gibi davranışlar, insanda güçlü bir iradenin ve şahsiyetin oluşmasına yardımcı olurlar. Dindar fert, günlük hayattaki bunalıma karşı daha dayanıklıdır. Dindarın, zorluklar karşısında sığınacağı manevî bir sığınağı vardır. O, irade açısından daha güçlüdür. Hayatın imtihanlarla dolu olduğunu ve sabretmesi gerektiğini düşünür.¹⁷³

¹⁶⁹ Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, İst. 1978, s. 178.

¹⁷⁰ Pazarlı, Osman, *Din psikolojisi*, İst. 1982, s. 29.

¹⁷¹ Kula, a.g.e., s. 57.

¹⁷² Certel, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yay. , Ankara, 2003, s. 138.

¹⁷³ Bilgin, Vejdi, *Sosyal Çözülme ve Din*, Etüd Yay. , 1997, s. 134-135.

Yukarıdaki izahta da görüldüğü gibi insanın doğasında iyi ve kötüye ait yetenek, heva ve bedensel şehvetlerine tabi olma, kendi hissi ve dünyevi istekleriyle meşgul olmaya ait yetenek, fazilet, takva ve yüksek insanlık örneği ufkuna yükselme, salih amel yapmak, bunların kendisine kazandıracığı ruhsal huzur konusunda yetenekleri bulunmaktadır. Kişi bu yeteneklere sahipken dünyevi zevkleri tercih ettiğinde, heva ve şehvetlerinin peşine takıldığında, Rabbini ve ahiret gününü unuttuğunda hayvanın bir benzeri olur. Çünkü o, Allah'ın kendisini hayvandan ayrıcalıklı kıldığı aklını ve iradesini kullanmamaktadır.¹⁷⁴

Her hangi bir işte başarıya ulaşamayan bir insan, bunu kendi kabiliyetsizliğine, beceriksizliğine hamlederek yorumlar ise cesareti kırılır. Normal şartlarda başarması gereken işleri bile başaramaz. Bu durum ise insanı her bakımdan tedirgin, korkak, çekingen, karamsar bir insan haline getirir. Fakat beceremediği bu işleri Allah'ın, bilmediği bir takdiri olarak görürse başarısız olduğu olayı sabırla ve soğukkanlılıkla yorumlayarak yeni hamleler yapmanın imkânını bulabilir. Ya da her durumda üzerine düşenleri en iyi şekilde yaparak sonucunun ümitle ve duayla hayırlı olmasını bekler. Bir insanın dünya görüşü çocukluğundan itibaren bu şekilde ahiret inancıyla tamamlanırsa, her türlü olayı doğru yorumlamasını öğrenir ve üzerine düşen işi zamanında yapmasını bilir. Bu dünyada beklediği başarıya ulaşmasa bile mutlaka ahiret hayatında arzu ettiklerine kavuşacağına inanır.¹⁷⁵

Kaza, kader, ahiret inancı birbirlerini tamamlayarak, insanın kâinattaki canlı cansız bütün varlıklarla ilişkilerini uyumla ve başarıyla sürdürmesine yardımcı olur. İnsanı yalnız Allah'a kul, diğer bütün varlıklar karşısında hür yaparak, kişiliğini bulmasını sağlar.¹⁷⁶

2. 3. AHİRET İNANCININ İNSANI KÖTÜ DAVRANIŞLARDAN UZAK TUTMASI

¹⁷⁴ Necati, M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Fecr Yay. , Ankara, 1998, s. 198–199.

¹⁷⁵ Ayhan, *a.g.e.*, s. 161–135.

¹⁷⁶ Ayhan, *a.g.e.*, s. 164.

Her ne kadar dinin esas ı iman ise de, inanan insan kuru bir inançla yetinmez, inandığıının peşine düşer ve inancını davranışlarına da yansıtır. İnandığı varlığa olan bağlılığını söz ve hareketleriyle göstermeye çalışır.¹⁷⁷

İnsan biyolojik, psiko-sosyolojik ve kültürel özelliklere sahip bir varlıktır ve birçok davranışında onun özelliklerinin beraberce, karmaşık etkisi vardır. Allah'a inanmasında ve dine yönelmesinde de birçok etken iç içedir ve bunların yoğunluğu kişiden kişiye farklılık gösterir.¹⁷⁸ Böylece insanın inanç, düşünce ve duygu dünyasında yaşanan sübjektif olgular, diğer bir deyimle kalplerin derinliklerindeki dini yaşanış ve tecrübeler, davranış halinde dışa aksederler.¹⁷⁹

Temelde inanç faktörü nedeniyle kişinin davranışları arasında bir bağlantı vardır. Kişi Allah'a inandıktan sonra, bu inanca bağlı değerler sistemi içinde kendini disipline ederek, kabul ettiği değerlere göre davranışlarını uyarlamaya çalışır. İnancın etkisi ile Allah'a ibadet ederken nasıl dini bir emre uyuyorsa, aynı şekilde dinin yasaklarından kaçınmaya, dini normlara uygun davranışlar göstermeye de gayret eder.¹⁸⁰

Tutum ve davranışlar, inanan insanın hayatında bağımsız, kendi başına gelen eylemler ve eğilimler olmayıp, Kur'an merkezli mü'minin şahsiyetini, oluşturan kişilik bütünlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır. İnanan insanın kişiliği, kalbi inanışlar ile inanişba bağlı tutum ve davranışlar bütünlüğü şeklinde gerçekleşir. İmanın dışa yansıyan davranış boyutu genel hatlarıyla ibadetler, ahlaki davranışlar, hukuki ilişkiler şeklinde insan hayatında yer alır. Yüce Allah ve onun emirlerine karşı kalbi siddik, sevgi, takva, fedakârlık, teslimiyet, ihsan, ihlâs, yakın dolu olan bir mü'minin tutum ve davranışları da inancı doğrultusunda şekillenecektir. Psikolojik açıdan mü'minin tutum ve davranışı, onun kalbindeki imanının dışa yansımış şeklidir.¹⁸¹

Bu dışa yansımışlığın yönlerinden biri olan ahiret inancı müslümanca ve mü'mince bir hayatı yaşamının zeminini oluşturur. Cenneti, cehenneme tercih edenlere, cennete götürücü olanı yaptıracak, cehenneme götürücü ne varsa onlardan da uzak tutacaktır. Çünkü hiçbir şey cennet gibi güzel, cehennem gibi kötü olamaz. Allah'ı birlemenin, yalnızca O'nun hükmünün geçerli olduğunu; ölümden sonra

¹⁷⁷ Peker, *a.g.e.*, s. 116.

¹⁷⁸ Peker, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁷⁹ Peker, *a.g.e.*, s. 116.

¹⁸⁰ Peker, *a.g.e.*, s. 118.

¹⁸¹ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an da Kişilik Psikolojisi*, İzci Yay. , İst. 1997, s. 137.

dirilmeye inanmanın, hesap verileceğini; cennet ve cehenneme inanmanın, yaptıklarımızın karşılığında bize ne verileceğini; cehennemden kurtulmak ve cennete gitmek için nelerin yapılması gerektiğini de beraberinde getirdiği için, Kur'an, ahiret konusunu çok canlı ifadelerle anlamlı bir biçimde dikkatimize sunmuştur.¹⁸²

“Hayır, kim (güzel davranış) iyilikte bulunarak kendisini Allah'a teslim ederse, artık onun Rabbi katında eciri vardır. Onlar için korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır.”¹⁸³

Dünyada iken bu gerçeğe inanmış bir insan, bunun gereklerini de yerine getirmişse o zorlu günde artık güvenlikte olacağını bilincindedir. Çünkü Kur'an'a iman etmiş, asıl hayatın ahiret hayatı olduğuna inanmıştır. Ölümün varlığını göz ardı etmemiş, Allah'a ibadet etmekte büyüklüğe kapılmamıştır. Böyle bir insan ahiret yaşamında sonsuz bir güzellikle karşılanacaktır. Kıyamet gününde ise Allah'ın nuru onunla olacaktır. İman edenler Kur'an-ı Kerim'de şöyle müjdelenmektedirler: “O gün Allah, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri küçük düşürmeyecektir. Nurları, önlerinde ve sağ yanlarında koşar parıldar. Derler ki: "Rabbimiz nurumuzu tamamla, bizi bağışla. Şüphesiz sen, her şeye güç yetirensin.”¹⁸⁴

Ahiret inancı sayesinde hayatta aktif hale gelen insan, yine ahiret inancı sayesinde kendisini kötülük ve günahlara götüren sebeplerden de uzak tutabilmektedir. Ahiret inancının, insan psikolojisini iyileştirilmesi ve moralini yükseltilmesi bakımından sağladığı yarar, onların çeşitli sebeplere bağlı olarak maruz kaldıkları gerilimin zararlı sonuçlarını hafifletecek araçlara ve mekanizmalara sahip olmalarıdır. Bu anlamda intihar, aşırı hayal kırıklıkları ve stres durumları, özellikle gelişmiş sanayi toplumlarında çok sık gözlenen olaylar arasında yer almaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalara bakılırsa belirgin bir şekilde ahiret inancı taşıyan insanlar, inancı zayıf olanlardan daha az intihara kalkışmaktadırlar.¹⁸⁵

Ruhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı adlı eserinde Dr. Mehmet Tefik Özcan da şöyle der: "Yıllardır Bakırköy Akıl Hastanesi'nde, binlerce müşahedemize ve tıbbî nosyonlara istinaden, beynelmilel nöro-psikiyatri kongresinde 7 Mayıs 1970 tarihinde tebliğ ettim ki: Dinî istikamet üzere giden ve bu istikamette yol alabilen mü'minlerde

¹⁸² Aktaş, *a.g.m.*, s. 15.

¹⁸³ Bakara, 1/112.

¹⁸⁴ Tahrim, 66/8.

¹⁸⁵ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 99.

akıl hastalığı hiç görülüyor. Akıl hastalığı ve her türlü ruhî teşevvüşata bağlı nörotik şikâyetler, psiko-somatik bir yığın uzvî hastalıklar ve davranış bozuklukları, ancak şahsın dinî istikametten uzaklığı nispetinde meydana çıkmaktadır."¹⁸⁶

İnsanlar davranışlarının sınırlandırılmasından ve engellenmesinden hoşlanmazlar. Din ise insanın istek ve arzularının disiplin, ölçü ve denge içinde doyurulmasını ister. Bunun için yerine göre istekleri sınırlandırır, kontrol eder, bazen de baskı altında tutulmasını uygun görür.¹⁸⁷ Bu açıdan bakıldığında beşeri kanunlar ile dinin emir ve yasaklarının insanın vicdanına ve ruhuna koyduğu manevi yasakçılardan insanın davranışlarında farklı etkilerinin olduğu görülmektedir. Örneğin, kanunlar, ferdi, yabancı gözlerden uzak kendi başına bulunduğu yerlerde kontrol etme imkânına sahip değildir. Kanunlar insanları disipline etme, yetiştirme ve sosyal hayatın ahengini teminde yeterli olmadığı için kişilerin manevî bir otorite altına alınması şarttır. Bu otorite de ancak din olabilir. Din, hareketlerimizi devamlı surette gözetleyen bir murakıby kalbimize yerleştirmiştir. Kanun adamlarının ve diğer insanların kontrolünden uzak yerlerde ahlâka uymayan bir davranışa yelteneceğimizde, Allah'ın bizi gördüğünü ve bu hareketimizi cezasız bırakmayacağını söyleyen din, bu davranışlara karşı elimizi kolumuz bağlar.¹⁸⁸

Bir insan Allah'ı nimet verici ve hesaba çekici olarak kabullendiği zaman o'nun çizmiş olduğu hudutları çiğneme konusunda hassasiyet göstermeye çalışır. Bu kabullenme, onu Allah'ın hudutları dâhilinde yaşamayı sağlayan kontrol mekanizması görevi yapar.¹⁸⁹ Böyle bir kontrol mekanizmasının içine giren insan sorumluluk bilinci kazanır. Hesap ve amellerin tartılması insana sorumluluk hissi verir. Sorumluluk bilinci insanın kendi kendini kontrol etmesini sağlar. Sorumluluk ve hesaplaşma olmadan insanın ahlaki yükümlülüklerini yerine getirmesi mümkün değildir. Bu bakımdan insan eğer bu noktaları göz ardı ediyorsa, onun iyiye ve güzele yönelmesini beklemek imkân dâhilinde olmayacaktır. Dünyevi ceza ve korkutma ise sadece gözetlenebilen fiillerini kontrol etmesini sağlayabilir. Sorumluluk bilincini kazandıran en önemli unsur ise Allah ve ahiret inancıdır. Çünkü Allah inancı ve ahiret inancına sahip ve bu inancı kalbine tam olarak yerleştirmiş olan kimse hiçbir

¹⁸⁶ Özcan, Mehmet Tefik, *Ruhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı*, Ankara, 1985, s. 117.

¹⁸⁷ Certel, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁸⁸ Kandemir, M. Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil yay. , İst. 1986, s. 34-49.

¹⁸⁹ Kutup, Muhammed, *İslamda Fert ve cemiyet*, Terc.: Mehmet Süslü, Hikmet Yay. , İst. 1985, s. 307.

hareketinin dikkatten kaçmadığını, yaptığı her şeyden mutlaka hesaba çekileceğini bilir.¹⁹⁰ Ahiret gününe ve Allah'ın bizzat kendisinin kullarını hesaba çekeceğine,¹⁹¹ hesap sırasında asla adaletsizliğin yapılmayacağına,¹⁹² zerre miktar hayır işleyenin mükâfatını, kötülük işleyenin de cezasını göreceğine inanan¹⁹³ bir kişi dünyada başboş hareket edemez, sorumsuzca yaşayamaz. Böylelikle ideal bir insan olur. Ahirete iman toplumlardaki haksızlıkları, fitne ve fesadı, zulüm ve cinayeti önleyen bir unsurdur. Böyle bir iman insan kalbinde bir murakıp gibi yerleşir, onu hayır işlemeye, şerden kaçınmaya, kötülükleri terk ederek faziletlerle zinetlenmeye hak ve adalete uymaya, Allah'ın koyduğu hududu aşmamaya sevk eder.¹⁹⁴

Aslında ölümden sonra dirilme ve yaptıklarının hesabını verme inancı başlı başına bir disiplindir. Melek tabiatına bürünmüş gibi davrananlar herhangi bir ödül beklemeyen insanların sayısı pek azdır. Diğer taraftan tam anlamıyla şeytanlaşmış ve tüm uyarı ve gözetimlere rağmen topluma zarar verme noktasında gözünü kırpmadan hareket eden insanların sayısı pek azdır. O halde geriye büyük bir kitle kalmaktadır. Bunlarda ancak bir kontrol mekanizmasının olduğunu düşündüklerinde doğru ve düzgün bir şekilde hareket edebilirler. Bunun sonucu olarak bu kitleye ödül ve cezayı hatırlatmak belirli ölçüde kişilerin davranışlarında etkili olacaktır.¹⁹⁵ Ahiret inancına bağlı olarak, bu dünyada iyi ve güzel ameller işleyenlerin öbür âlemde cennetle mükâfatlandırılacakları inancı, mü'min kimseyi olumlu davranış ve faaliyetlerde bulunmaya sevk etmek suretiyle onun tembelleşmesini engellemekte, daima aktif ve dinamik olmasını temin etmektedir.¹⁹⁶

Ahirete iman bazılarının zannettiği gibi, sadece ahiret için bir sevap kazanma yolu değil, aynı zamanda dünya hayatında güzelliklere, hayra, yeryüzünü ve hayatı ıslah, imar ve geliştirmeye teşvik eden bir unsurdur. Bu unsur sayesinde insan, hayvani arzu, istek ve hedeflerin mahkûmu olmaktan kurtulur sorumluluk bilinci ile hareket etmeye başlar. İnançlı, eğitilmiş, vicdani olgunluğa sahip bir insan, bir kötülük yapacağına, kendi içinde vicdanının güçlü direnci ile karşılaşır. Bu direnç onun imanını (ahiret inancı), eğitimi ve yaptığı erdemli davranışı sayesinde oluşup varlığını

¹⁹⁰ Faruki, İsmail Naci, *Tevhid*, Terc. : Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İnsan Yay. , İst. 2003, s. 23.

¹⁹¹ Buhârî, Rikak, 49; Tevhid, 36; Müslim, Zekât, 20; Tirmizî, Kıyamet, 1.

¹⁹² Yasin, 36/54.

¹⁹³ Zilzal, 99/7-8.

¹⁹⁴ Toprak, *a.g.e.*, s. 28.

¹⁹⁵ Çelik, *Muhammed, Kur'an da Ölümünden Sonra Dirilişin Akli Temelleri*, D. İ. B. , 2004, s. 1.

¹⁹⁶ Kimter, *a.g.e.*, s. 190.

devam ettirir. Kötü ve günah sayılan davranışların işlenmesi ise, bu direnci zayıflatır. Kişinin ilk defa bir kötülüğü işleyeceğinde içinde bulunduğu bu direnç kötülüğün her işlenişinde biraz daha azalır. Bir zaman gelir ki, kişi artık kötülüğü işlemiş olmaktan rahatsız olmaz, onu kötülük olarak da görmemeye başlar. Böylece insan bir kereden bir şey olmaz diyerek kötülüklerle müptela olabilir.¹⁹⁷

İslam kendisini benimseyen ve kabul eden insanlara birçok güzel vasıflar kazandırmaktadır. Gerek bu vasıflar, gerekse bu vasıfların davranışlar üzerindeki etkilerini tespit etmeye yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların sonuçlarına göre dindar olan insanlar, dindar olmayanlara oranla hem üstün vasıflara sahip olmakta, hem de daha iyi bir davranış biçimi sergilemektedir.¹⁹⁸ İslam inancının insanın kişiliğine kazandırdığı vasıfları şöyle sıralamak mümkündür: Mü'min insanlar, Allah'a, peygamberine, kitaplarına, meleklerine, ahiret gününe, dirilişe, hesaba, cennete, cehenneme, gayba ve kadere inanmıştır. Salih amel, namaz, oruç, zekât, hac, mal ve nefisle, Allah yolunda savaşıma gibi farzları eda ederler. Allah'ı sürekli hatırlar, ona güvenirler. İnsanlarla iyi ilişkide bulunurlar, iyilik ve ihsanlarda bulunurlar, yardımlaşır, birlikte bulunurlar, iyiliği emir edip kötülükten nehiy ederler, affederler, başkasını kendisine tercih ederler, boş şeylerden yüz çevirirler, ana ve baba ve akrabaya iyilik yaparlar, eş ve çocuklarıyla iyi ilişki olup onlar için harcamada bulunurlar. Sabır, yumuşaklık, doğruluk, adalet, emanet sahibidirler. Allah'a ve insanlara verdikleri sözlerde dururlar, affedici ve tevazu sahibidirler. Allah yolunda nefsin izzetini kırmada, irade gücünde, nefsin heva ve şehvetini kontrolde güçlü bir kişilikleri vardır.¹⁹⁹ Allah'ı severler ondan saygı ve ümitle bahs ederler. İnsanlara karşı sevgi doludurlar, onların iyiliğini isterler. Öfke tepkisini kontrol altında tutarlar, başkalarına karşı düşmanlık, eziyet, haset etmezler. Kendini beğenmeyen merhametli, herhangi bir günah durumuna tövbe eden ve pişmanlık duyan bir yapıya sahiptirler. Düşünme ön plandadır. İlim ve marifet, isterler, zanna tabi olmadan yalnızca gerçeği anlatırlar. İş ve onu sağlam yapmada samimidirler. Rızık kazanma yolunda samimi ve enerjiktirler. Kuvvetli, samimi ve taharete özen

¹⁹⁷ Certel, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁹⁸ Argyle Michael A, *Din Psikolojisi Alanındaki Yeni Gelişmeler*, Terc. : Talip Küçükcan, T. D. V. İslâm Araştırmaları Merkezi, İst. s. 5-6.

¹⁹⁹ Necati, *a.g.e.*, s. 206-208.

gösteren üstün vasıflarla donatılmışlardır. Sevgi, şefkat ve başkalarını kendi nefesine tercih etme duygusunun gelişmesiyle toplum içinde önemli bir kişilik modelidirler.²⁰⁰

Ahirete iman, daha yüksek ve ebedî bir hayata imandır. Bu dünyaya, ilim ve fazilet kazanmak, bulunduğu hayattan daha ulvî ve ebedî bir hayata yükselmek için geldiğine ve o âlemdeki mutluluğun bu dünyada kazanacağı yüksek ilim ve faziletlerle bağlı olduğuna iman etmiş olan bir insan ve toplum için ahiret inancının şu tesirlerini sıralamakta fayda görmekteyiz.

1- Ahiret inancının gösterdiği yolu tutarak aklını, ahlâkını, hakikî ve müspet ilimlerle aydınlatır.

2- Ahirete iman suretiyle Yüce Allah tarafından kendisine verilen aklî kabiliyetleri, insanî özellikleri yaratıldıkları gaye uğruna harcar.

3- İnsan, bu iman sayesinde her işinde doğruluktan ayrılmaz.

4 - Para kazanıp zengin olmak isterse kazancını meşru yollardan kazanır.

5- Hile ve aldatma, vurgunculuk ve rüşvet yollarına yaklaşmaz.

6- Kendi hakkını bilir, başkalarının haklarını gözetmeyi bir borç sayar.

7- Vazifelerini tam anlamıyla vaktinde ve zamanında yapar.

8- Kazancını daima yerinde ve faydalı işlerde kullanır.

1. 4. AHİRET İNANCININ İNSAN AHLAKI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Genel olarak tanımlayacak olursak; “Ahlak, insan hareketlerini idare eden ideal kanunların (kuralların) ilmi ve bunları yaşamın çeşitli durumlarına en iyi şekilde uygulayabilme sanatıdır.”²⁰¹

Ahlâk, insana özgü temel bir değerdir. Her insanın yapısında ve doğasında mutlaka şöyle veya böyle bir ahlâk bilinci veya ahlâk duygusu vardır. Ahlâk, insanların tavır, tutum ve davranışlarıyla ilgi olduğundan, hayvanların hareketleri ahlâklı veya ahlâk dışı diye nitelendirilemez. Ahlâk, uyulması gereken belli kurallardan ve ölçütlerden ibaret olup bu kurallara uygun olan eylem ve davranışlar ahlâkî; aykırı olanlar ise, ahlâk dışı olarak nitelenir. Ahlâk olanı değil, olması gerekeni konu alan normatif bir ilim dalıdır. Temel ahlâk kuralları evrensel olmakla

²⁰⁰ El-Kardavi, Yusuf, *İman ve Hayat*, Terc. : Abdülvahap Öztürk, Hilal Yay. , İstanbul, 1979, s. 180.

²⁰¹ Pazarlı, *İslam'da Ahlak*, İst. 1980, s. 12.

beraber, bunlar çeşitli çağlarda, bölgelerde, toplumlarda, kültür ve medeniyet çevrelerinde farklı şekillerde yorumlanır ve değişik şekillerde uygulanır.²⁰²

Sürekli olarak gelişen ve medenileşen insan nesli, davranışlarına yön veren olguları ve değerleri sorgulamış, daha iyi, daha güzel ve daha doğrunun ne olduğunu büyük bir merakla araştırma çaba ve gayreti içinde olmuştur. “Niçin bu doğru, bu yanlıştır? Hangisi en iyi, hangisi ise en kötüdür?” gibi soruların cevaplarını araştırmıştır. Mesele bunların cevaplarını bulmakla da bitmeyecektir. En iyiyi, en doğruyu, en güzeli bilmek de yeterli değildir. İnsan niçin doğruyu, güzeli, iyiyi yapmak mecburiyetindedir? Ahlâk kurallarını yaşamaya insanı sevk eden, yalnızca bu dünyada karşısına çıkacak olan ödül ve cezalar mıdır? Yoksa ahlâki prensipler, kişinin çevresiyle uyum içinde yaşamasını ve coşkulu arzularını dengeleyebilmesini temin etmekten öteye geçemeyen anlamsız yargılar mıdır?

İnsanlık var olduğundan bu yana, sistemli olarak yirmi beş yüzyıl önce Sokrat, Eflatun ve Aristo gibi feylesoflarla başlayıp günümüze kadar devam eden zaman içerisinde birçok insan tarafından üzerinde kafa yorulan temel bir mesele olmuştur, ahlâki meseleler. Değişen tarihsel ve toplumsal koşullarla birlikte, yeni ahlâki sorunların ortaya çıkmasına rağmen, insanın yapısında temelini bulan ana sorular Antikçağ’dan bu yana feylesofları düşünmeye sevk etmiştir.²⁰³

Ahlak insani bir vakiadır. Ancak dinden bağımsız olarak da bir mevcudiyete sahiptir. Din ahlaki bir yaşayışı hedef almaktadır, fakat ahlak zorunlu olarak dine bağlı kalmamaktadır. Sosyal ya da başka sebeplerle, dinsiz ve ateist kimselerin de bir tür ahlak anlayışına sahip oldukları müşahede edilmektedir.²⁰⁴ Dinden bağımsız bir ahlak anlayışının doğurmuş olduğu menfi sonuçlar gerek insanın şahsına, gerekse toplum olarak insanlığa verdiği zararlar bugün herkesin bildiği bir gerçektir. Bugün batı toplumlarında mutlak hürriyet adı altında her türlü rezaleti işlemeye teşvik edilen gençlerin sahip oldukları ahlak, onları şiddet, intihar, kendine ve topluma zarar verme, hırsızlık vb. kötü bir yaşam tarzı içine düşürmüştür.

Bilimin ve medeniyetin gelişmesi problemleri daha çok arttırmış ve daha girift hale getirmiştir. Özellikle günümüzde yepyeni ahlâki güncel meselelerle karşı karşıya

²⁰² Uludağ, Süleyman “Ahlak ve değişim”, *Köprü Dergisi*, Sayı 75, s. 23.

²⁰³ İşler, M. Said, “Güzel Ahlakı Ararken”, *Köprü Dergisi*, Sayı 75, s. 19.

²⁰⁴ Aydın, Mehmet, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı Ahlak İlişkisi*, Ankara, 1981, s. 147–150.

bulunmaktayız. İleri silah teknolojilerinin tahrip gücünü müthiş bir derecede arttırması ve nükleer silahların büyük bir tehdit unsuru olması, insanları oldukça ilginç ahlâki sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Tıptaki hızlı gelişmeler sonucu organ nakli, kürtaj, deney-tüpü bebekler ve genetik mühendisliği ile gelen yeni uygulamaların ne kadar ahlâki olduğu ile ilgili yeni problemler, halen üzerinde fikir birliği sağlanamamış meseleler olarak güncelliğini korumaktadır.²⁰⁵

Çağdaş medeniyet, insanları bir araya getirmiş ve bunun sonucu milyonlarca insanın balık istifi gibi yığıldığı kalabalık ortamlar, yaşam mücadelesi verdiği şehirler ve metropoller ortaya çıkmıştır. İnsanlar arasındaki ilişki ağları karma karışık denebilecek kadar çoğalmıştır. Maalesef, iletişimi arttıran her türlü gelişme yaşandığı halde, insanların samimi olarak yakınlık duyduğu dostlarının azalması engellenememiştir. Gittikçe kalabalıklaşan ortamlarda, ışık yıllarıyla bile ölçülemeyecek derecede birbirinden uzak, yalnız hayatlar gizlenmiştir. Seküler ahlâk, insanın hem iç dünyasını hem de dış dünyasını kirletmiştir. Beton ve demir yığınları arasında bir nevi hapis hayatı yaşayan insanoğlu, şehrin gürültüsü, hava ve çevre kirliliği trafik sorunları gibi nice dertleriyle tam bir ufuneti yaşamaktadır.²⁰⁶

Günümüz seküler ahlâkının ve yaşantısının kaynağı, insanları bu derece ufunetli bir hayata sürükleyen felsefenin verdiği ahlâk derslerinin temel prensiplerinden doğmuştur. Yani yaşamak için mücadele etmenin öğretildiği, madde ve para olarak güçlü olanın daima haklı olduğunun benimsetildiği ve hayatın gayesinin en ince lezzetlerine kadar hevesleri tatmin etmekte yattığının telkin edildiği bir ahlâk anlayışı. Böyle bir ortamda yetişen insanlar arasında çatışmaların, boğuşmaların ve tecavüzlerin artması kaçınılmazdır. Özellikle dinin etkisini yitirdiği toplumlarda sosyal çözümler baş gösterir. Bugün buna en çarpıcı misalleri bilhassa batılı toplumlarda görmek mümkündür. Ailenin çökmesi, ebeveyn-evlât ilişkilerinin çözümlenmesi, cinsî sapmaların normal hâle gelmesi ve bunların doğurduğu ferdî ve içtimaî krizler, hatta maddî hastalıklar, suç işleme oranlarındaki anormal artış, olabildiğince artış gösteren ferdiyetçilik ve bencillik, toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygularının yitirilmesi, meselenin önemini görmeye yetmektedir.²⁰⁷

²⁰⁵ İşler, *a.g.m.*, s. 19.

²⁰⁶ İşler, *a.g.m.*, s. 20.

²⁰⁷ Bilgin, *a.g.e.*, s. 137.

Hak bir dine dayanmayan ahlak teorileri, sabit bir kıstastan mahrumdurlar. Bundan dolayı bu teorilerde evrensellik değil, izafilik söz konusudur. Oysa ahlak prensiplerinin fonksiyonlarını icra etmeleri, ancak evrensel olmaları halinde mümkündür.²⁰⁸ Evrensel bir ahlak anlayışına sahip olan İslam akaidinin üç ana esasından birini teşkil eden ahiret inancı her şeyden önce insanda sorumluluk duygusunu meydana getirmekte ve bu yönüyle hem hukuki, hem de ahlaki bir müeyyide olmaktadır.²⁰⁹ Ahlak doğru yolu seçmek için bize yol gösterir. Hak bir din ise, bu doğruya bütün kalbimizle sarılabilmemiz için yardımcı olur.²¹⁰ Dinin hemen her sahada ahlâki buyrukları vardır; bir başka ifadeyle, bütün insanlar için geçerli sayabileceğimiz ahlâk kaidelerinin hepsini dinde bulmak mümkündür. Esasen din, bir açıdan, kaynağını Allah'tan alan bir ahlâk sisteminden ibarettir.²¹¹

İnsandaki ahlâkî faziletlerin en büyük desteği dindir. Vazifeye bağlılık, doğruluk, adalet, şefkat ve hürmet, yardımlaşma gibi ahlâkî kaideler, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanç ile desteklenirse devamlı olur. Kul hakkını çiğnediği zaman ahirette cezasını çekeceğine inanan bir insan, başkalarının hakkını yemekten çekinecek, içtimaî kurallara riayet edecek ve haksızlık yapmaktan korkacaktır.²¹² Bir toplumda dinî inanış zayıflayınca, bunun arkasından ahlâkî ve hukukî suçlar gelir. Çünkü din olmayınca ahlâkın da bir yaptırım gücü kalmaz. Helâl-haram, ahirette ceza-mükâfat inancı kalkınca toplumun düzeni sarsılır, suç ve anarşi ortaya çıkar ve böylece çeşitli sıkıntılar başlar. Hâlbuki her yerde kendini kontrol eden bir Hâkim varlığa inanan insan buna göre davranıp iyiyi tercih eder, kötüden uzaklaşır.²¹³

Her din, ferdin ve toplumun davranışını, kendisinin açıkladığı hakikatlerle uyumlu hale koymayı hedef alan ahlaki kaideler dile getirir. Dine inanan ve bağlanan kişi, düşünce ve davranışlarında iman ve ahlaki bir bütün olarak yaşar. Din, ahlaki bir yaşayışı hedef almaktadır. Allah'ın ve ahiretin varlığına inanma, ahlaki hayatta iyinin yapılması için teşvik edici bir unsur olmaktadır. Ahlaki hayata inanç boyutunun eklenmesi, insanın tutumunda önemli bir değişiklik meydana getirir. Herhangi bir olayla karşılaşan dindar bir insan, bunu Allah'ın varlığı açısından yorumlayarak,

²⁰⁸ Eren, Şadi, *Kur'an ve Toplum*, İst. 2004, s. 89.

²⁰⁹ El-Kardavi, *a.g.e.*, s. 171.

²¹⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 220.

²¹¹ Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay. , 1995, s. 17.

²¹² Pazarlı, *a.g.e.*, s. 39.

²¹³ Bilgin, *a.g.e.*, s. 137.

kendi hayatında “kötü” ye “günah” “iyi” ye da “sevap” anlayışını ekler. Böylece ahirete iman, insanların kalbine barış hisleri saçan ezeli bir ruh olur. Çünkü barış hissi, adalet ve sevginin meyvesidir. Adalet ve sevgi ise güzel ahlâkın meydana getirdiği şeylerdir. Güzel ahlakta imanının aşılması olduğu bir özelliktir.²¹⁴ Ruhi ve manevi müeyyidenin meydana getirdiği idrak ve şuur, maddi alanlardan daha kuvvetli olduğu gibi, maddi bir müeyyide olmadığı zaman tek çıkar yol manevi müeyyideye ve ahlaki unsura yapışmak olmaktadır.²¹⁵

Kur'an, ahlaki açıdan ahiret fikrini temelde Allah'ın rahmet ve adaleti gereği; insanın ise ahlaki davranışlarının bir sonucu olarak ortaya koyar.²¹⁶ Kur'an'ın dünya görüşünün temelini oluşturan Allah ve ahiret inancı insanın umursamazlığını, arzularına uymasını gidermede ve ahlaki davranışı gerçekleştirmede temel dinamik etki unsurudur.²¹⁷ Kur'an, insanın iradi fiillerinden ve davranışlarından dolayı ahlaki bir sorumluluk altında olduğunu ve bu sorumluluğun, kişinin ahirette ki hayatında iyi ya da kötü kaçınılmaz sonuçlar doğuracağını tekrar tekrar vurgular.²¹⁸

Kur'an ahiret konusunda dünyadan uzak kalan bir düşünce yapısına sahip değildir. Kur'an'ın düşünce yapısı dünya ile yakından ilgilidir. Cennet ve cehennem dünya hayatı üzerine etki eder ve bu sayede insan ebedi mükâfat ve mücazat yoluyla kontrol altına alınır. Bu düşünce ahlaki değerlerin kaynağıdır. İnsan yaşantısı boyunca cennete bağlı ahlaki eylemler seçerken, cehenneme bağlı ahlaki olmayan hareketlerden sakınmaya çalışır. Bu ahlaki hareket prensibinin basit fakat çok kuvvetli bir faktörüdür.²¹⁹

İslâm, ahlâka büyük önem verir ve onu "dinin zarfı" sayar. Ahlak Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde birçok yerde işlenmiş, güzel ahlâk övülmüş, ahlâksızlığın her çeşidinden insanlar sakındırılmıştır. Hz. Aişe kendisine, Hz. Peygamberimiz (s.a.s.)'in ahlâkını soranlara: "Rasûl-i Ekrem'in ahlâkı Kur'an'dan ibarettir"²²⁰ diye cevap vermesi, ahlâkın kapsamına bir işaret olabilir. Nitekim Allah (c.c) Peygamber

²¹⁴ Eren, *a.g.e.*, s. 88.

²¹⁵ Hamidullah, Muhammed, *Rasulullah Muhammed*, Terc. : Salih Tuğ, İrfan Yay. , İst. 1973, s. 30.

²¹⁶ Güler, *a.g.e.*, s. 49.

²¹⁷ Güler, *a.g.e.*, s. 112.

²¹⁸ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı* Terc. : Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. , İstanbul, 1996, c. III, s. 1330.

²¹⁹ Toshihiko, Izutsu, *Kur'an da Allah ve İnsan*, Terc. : Süleyman Ateş, Kevser Yay. , Ankara, Trs., s. 82.

²²⁰ Müslim, *Salâtu'l- Müsafirin*, 139.

Efendimiz (s.a.s.)'i "Gerçekten sen pek büyük bir ahlak üzeresin"²²¹ diye övmektedir.

Hz. Peygamber söylemiş olduğu, "Ben, mekârim-i ahlâkı tamamlamak için gönderildim"²²² "Kıyamet gününde mümin'in mizanında güzel ahlaktan daha ağır bir şey bulunmaz"²²³ Hadis-i şerifleriyle İslâm'da ahlaka verilen önemi göstermiştir. İslam da ahiret inancı sayesinde insanın kendi nefis ve ahlakını ıslah etmesi, isteklerini olumlu şekle sokması, düşünce ölçülerini güzelleştirmesi, doğruluk, adalet ve ihsanı ayakta tutmaya sevk eden nefsindeki ahlaki hisleri kuvvetlendirmesi hususunda çok gayret sarf eder.²²⁴ Öyle ki bunun farkında olan insana, söyleyeceği her boş sözden dolayı hüküm gününde hesap vereceği şuuru kazandıracak kadar güçlü bir sorumluluk duygusu yüklemektedir.²²⁵

Buraya kadar yapılan izahlardan, ahiret inancının insana kazandırdığı ahlak ilkelerinin ne kadar doğru olduğunu anladık. Bunun yanında din-ahlak ilişkisinde şöyle bir problemle karşılaşırız: Denilir ki, "madem dindar olmak ahlaklı olmayı kuvvetlendirir. Öyleyse neden nice dindar insanlar kötü ahlaka sahiptir?" Mehmet Aydın soruyu şu veciz ifadelerle cevaplandırır: Hakiki manada dindar olmak, hakiki manada ahlaklı olmaktır. Eğer bir insan "dindar" bilindiği halde ahlaklı değilse, çağımız büyük İngiliz filozoflarında F.Bradley'in ifadesiyle, o "ya batıl bir inanca din demektedir, ya da sahtekârın tekidir."²²⁶

Nefsi arzularını eğitip ahlaklı ve adil davrananlar olduğu gibi arzularının peşinde takılıp kötülük edenler de vardır.²²⁷ Dolayısıyla insan dünyada önce kendine daha sonra diğer insanlara faydalı olmak istiyorsa dinin getirdiği fitri olan ahlak kurallarına uymalıdır.

2. 5. AHİRET İNANCININ ÖLÜM KORKUSUNU YENMEDEKİ ETKİSİ

²²¹ Kalem, 68/4.

²²² Muvatta, Hüsnü'l- Huluk, 8.

²²³ Nevevi, a.g.e., c. II, s. 52.

²²⁴ Mevdudi, Ebu'l Ala, *İslami Kavramlar*, Terc. : Süleyman Akyüz, Pınar Yay. , İst. 1989, s. 124.

²²⁵ Huxley, Aldous, *Kalıcı Felsefe*, Terc. : Latif Boyacı, İnsan Yay. , İst. 1996, s. 219.

²²⁶ Aydın, Mehmet, *Eğitim Açısında Din ve Ahlak İlişkisi*, Ankara, 1982, s. 246.

²²⁷ Aydın, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir, 1987. s. 192.

İnsanoğlu için doğumdan itibaren değişmez gerçeklerden biriside ölümdür. Bu gerçek var oluşun temelinde yer almaktadır.²²⁸ Zira insan yaratılışı gereği yok olmaktan hoşlanmaz ve sonsuza dek varlığını sürdürmek ister. Bu bakımdan ölümlerle yok olma düşüncesi insanlığın içine düştüğü en büyük problemlerden birisidir.²²⁹

İnsan ölmek, yok olmak istememekte, ölüm onda endişe ve korku meydana getirmektedir. Ölümlerle hayatın sona ereceğini ve biteceğini düşünmek ise insanı büsbütün tedirgin etmekte ve birçok olayı boşlukta bırakmaktadır. Hatta öyle ki, ölüm ve yok olma korkusu insan davranışlarında birinci rol oynamış, insanlar ruhun ölmezliğine inanarak bu korkudan kurtulma yolları aramışlardır.²³⁰

Fakat şunu da hemen belirtmek gerekir ki, ölüm korkusu gerek her insan da varlığını hissettirmesi, gerekse şiddet ve etkisinin gücü bakımından diğer bütün korkulardan ayrıdır. Hatta yaşadığımız bütün korkuların temelinde sadece ölüm korkusunun yattığını iddia edenler de vardır.²³¹

İnsanın en büyük ve her şeyin fevkinde bir endişesi ve bir meselesi olan bu duyguyu Kur'an, Hz. Âdem (a.s.)'in bu cazip duygu yüzünden şeytanın vesvesesine kapılarak Allah'ın emrini çiğneyip cennetten atılmasına temas etmektedir.²³² “Derken şeytan onun aklını karıştırıp Ey Âdem dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?”²³³ Yine Kur'an ölümsüz olma arzusu ve yok olmaktan hoşlanmama duygusunu Hz. İbrahim (a.s.)'in diliyle şöyle ifade eder: “Üzerine gece basınca (İbrahim) bir yıldız gördü; “Budur rabbim” dedi. Yıldız batınca “Batanları sevmem”²³⁴ dedi.

Yaşama arzusu üzerine daha derinlemesine düşünüldüğünde, kabullenmek istemese de insanın pek çok çabasının ya ölümden kaçmak, ya da ölümsüz olma duygusuyla yakından ilgili olduğu görülecektir. Her şeyden önce insanın fani olan bu hayata sığmayacak kadar uzun emelleri, ötelere ötesine uzanan duygu, düşünce ve arzuları vardır. Bu demektir ki, ölümlü olmaktan, hatta ölümlü olan şeylerden bile hoşlanmama bunlardan ıstırap duyma, buna karşın ebediyen yaşama ve ebedi şeyleri

²²⁸ Çileli, Meral, “Ölüm”, Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, Haz. : Meral Çileli, İmge Yay. , Ankara, 1995, içinde, s. 382.

²²⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 46.

²³⁰ Peker, *a.g.e.*, s. 83.

²³¹ Hökelekli, Hayati, *Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi*, A. Ü. İlh. Fak. Dergisi. III, Sayı, 156, Yıl, 1991, s. 3.

²³² Araf, 7/121, 123.

²³³ Taha, 20/120.

²³⁴ En'am, 6/76.

isteme arzusu peygamberleri de kuşatan evrensel bir insanlık arzusudur.²³⁵ Ölümsüzlük arzusunun evrensel boyutta insanda bir emel, bir aşk, dindirilmez bir tutku halini almış olması, ebedi bir hayatın varlığına delalet eden ve kabul edilmesi gereken bir durumdur.

Fıtratındaki ebed arzusu ile yanıp tutuşan insanoğlunun dünya hayatını, sabah gözünü açıp, akşam da gözünü kapayınca kadarki zamana benzeten Tolstoy, “Eğer bir insan hayatın cesette olduğuna kani ise, şu halde onun hayatı, vücudunun yok olmasıyla son bulur. Eğer insan hayatın ruhta olduğuna kani ise o insan, kendisi için bir son bile farz edemez.”²³⁶ Diyerek insandaki ebedilik arzusunu dile getirmiştir.

İnsanların büyük bir kesiminin sahip olduğu çarpık bir beklenti vardır. Çoğu insan bu ihtimale inanarak kendini rahatlatmaya çalışır. Oysa bu büyük bir yanılgıdır. Eğer bir insanın ahirete, ölümden sonraki yaşama yönelik bir beklentisi yoksa o zaman da geriye tek bir ihtimal kalır: Ölümle birlikte sonsuza dek yok olmak! Bu ihtimal ise diğerlerine göre çok daha ürkütücüdür. İnsan sevdiklerinin, yakınlarının ölümünden büyük üzüntü duyar. Sürüp giden hayatın bir yerde noktalanacağını düşünmek, insanı derinden etkilemekte ve kalben rahatsız etmektedir. Hele onların yok olacağına inanıyorsa bu tür ölümler onu kahrettirir, hayata küsmesine neden olabilir, depresyona girebilir. Ölümle yok olmak, tamamen unutulmak, katlanılmaz derecede insana zor gelen bir durumdur. Başka bir deyişle o, sevdiklerinin yaşamaya devam etmesini ve kendisinin de onlarla birlikte olmasını arzu eder.

Allah’a kulluk etmeyi reddeden insanlar bu olasılıktan korktukları ve unutmak istedikleri için kendilerince çeşitli yöntemler geliştirirler. Bu yöntemler ise genelde hep aynıdır: Ölüm konuşulmaz, tartışılmaz, hatırlatılmaz. Hâlbuki ölüm, yaşanılacağı kesin olan bir gerçektir, ama sanki yokmuş gibi davranılır. Toplumun büyük bir kesiminin bu mantığa sahip olması insanda bir rahatlamaya sebep olabilir. Oysa kendisi gibi diğer insanlar da aldanmaktadırlar.

İnsan sahip olduğu iyiliklerden, güzelliklerden, değer verdiği yakınlarından ve sevdiklerinden ölmek suretiyle tamamen uzak kalmak istemez. Ancak sevdiği kişinin ahirette yaşamaya devam edeceğine, öldükten sonra orada beraber olacaklarına, görüşebileceklerine inanması onun üzüntüsünü azaltır ve duygu çöküntüsünden onu

²³⁵ Ceylan, *a.g.e.*, s. 69–70.

²³⁶ Tolstoy, *Ölüm*, Terc. : Ali Fuat, İst. 1340, s. 34–35.

kurtarır.²³⁷ Ahiret inancı, ölüm karşısında duyulan korku ve endişenin en etkili ilacıdır.²³⁸ Demek ki insan bir taraftan ölümden kurtuluşun olmadığını bilmekte, diğer taraftan ölümsüz olma, ebedi olma arzusuna sahip bulunmaktadır.²³⁹

İnsan, böyle bir gerçek karşısında, hissettiği kaygı ve korkunun olumsuz etkilerini azaltmak veya mümkünse ortadan kaldırmak için kültürel, felsefî ve dinsel araçlara yönelmiştir. Bu amaçla sanat, müzik, bilim, edebiyat, mimari gibi alanlarda gerçekleştirdiği sosyal etkinliklerle insanların ve toplumların zihninde yaşama, böylece ölümsüz olma arzusunu tatmin etmeye çalışmıştır.²⁴⁰

İnsanlar ölümü, kıyamet gününü ve ahireti bilmekte ama düşünmemektedirler. Dünya hayatıyla tatmin olmakta, daha doğrusu tatmin olmayı istemektedirler. Oysa Allah Kuran-ı Kerim’de, insanların kaçmakta oldukları ölüm gerçeğiyle mutlaka karşılaşacaklarını bildirmektedir. Ayette şöyle buyrulur: De ki: "Elbette sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, şüphesiz sizinle karşılaşıp buluşacaktır. Sonra gaybı da, müşahede edebilen Allah’a döndürüleceksiniz; O da size yaptıklarınızı haber verecektir."²⁴¹ Yine Kur’an-ı Kerim de geçen şu ayet, “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn”²⁴² (Biz Allaha aidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz.) Musibet ve ölüme karşı en büyük bir siperdir. İnsan nacak bu siper ve kalkanlarla bela oklarına karşı kendini muhafaza edebilir. Aksi takdirde her zaman için şeytanın ve nefsin desisesiyle baş başa kalıp yoldan çıkmasına ve isyan etmesine bir sebep teşkil edecektir. İnsanların bu isyanı ise ölümü gerektiği gibi bilemediklerinden ileri gelmektedir. Bu hususta İmam-ı Gazali şöyle der: ”İnsanların ölüm hakkında hataya düştükleri yanlış görüşleri vardır. Bazıları ölümün yokluk olup artık haşir ve neşir gibi bir şeyin olmayacağını, hayır ve şerrin bir neticesi olmadığını, insanın ölümünün, hayvanatın ölümü ve bitkilerin kuruması şeklinde olduğunu sandılar ki, bunlar, Allah’a ve ahirete imanı olmayan münkir ve mülhitlerdir.

Yapılan araştırmalar, ölüm karşısında dinin sunduğu mesajın, insanın Allah’a inanmasında ve dine bağlanmasında olumlu bir etkiye sahip olduğunu

²³⁷ Peker, *a.g.e.*, s. 248.

²³⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 186.

²³⁹ Peker, *a.g.e.*, s. 82.

²⁴⁰ Yasa, Metin, *Reenkarnasyon Beşeri Ruhun Ölümsüzlük Arzusunu Tatmin Eder mi?* O. M. Ü. İlh. Fak. Dergisi, Sayı 9, Samsun, 1997, s. 241.

²⁴¹ Cuma, 22/8.

²⁴² Bakara, 2/156.

göstermektedir.²⁴³ Dinin insana ebedi bir hayat, ahiret hayatı ve cennet vaad etmesi insanı Allah'a ve dine yönelten önemli bir faktör olmaktadır.²⁴⁴ Birbirinde farklı izah tarzları getirmiş olsalar da tarih boyunca ölümden sonraki hayata atıf da bulunmayan hiçbir din yoktur.²⁴⁵

Din insana yalnız beden ve ruhun ebedi âlemde ölmezliğini değil, fakat liyakat kazanmış ise, Allah'a kavuşacağını ve sonsuz ebedi saadete ulaşacağını da vaad eder. Ölüm sırrı karşısında insanın bunaltısına cevap ilminkinden mukayese edilmeyecek derecede daha tatminkârdır.²⁴⁶

Antropoloji ve etnoloji bilim dalları tarafından yapılan araştırma sonuçları, ölüm ve din kavramlarının, birbiriyle ilgili olduklarını ve bu ilişkinin varlığının insanlık tarihi kadar eskiye dayandığını ortaya koymuştur. Ölüm ve din, her dönemde filozoflar, bilim adamları, şairler, yazarlar ve din adamları başta olmak üzere, tüm insanların ilgilerinin üzerinde odaklaştığı iki kavram olmuştur.²⁴⁷

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Mensuplarını huzurlu, mutlu, uyumlu ve psikolojik yönden sağlıklı bireyler olmasını en önemli amaç ve fonksiyonları arasında kabul eden bir din, nasıl olurda aynı zamanda ölüm kaygısını varlık alanına çıkarır? Bir taraftan din, ölümsüzlük inancıyla mensuplarına güven verirken, bir taraftan da gelecek bir hüküm gününe olan inancıyla da mensuplarının ölüm kaygısı düzeylerini nasıl artırabilmektedir? Burada din, ikili bir işlev görmektedir: Birincisi, din, öğretilerini yeterince önemsemeyen veya emir ve yasaklarını tam yerine getiremeyen mensuplarına ahiretteki cezaları gösterip, ölüm korkularını arttırmak suretiyle, kabul ettiği ideal insan modeline bireyi yönlendirmektedir. İkincisi, din, çeşitli nedenlerden dolayı yüksek ölüm kaygısıyla muzdarip olan mensuplarına da, ölümsüzlük ve cennetin varlığından veya ölümün güzel yönlerinin olduğundan bahseden öğretilerini devreye sokarak, bireyin ölüm kaygısını azaltmaya veya gidermeye çalışır. Bu durum, İslam kültüründe korku-ümit (havf-reca) dengesiyle yorumlanır. Allah'tan ümidi kesmenin iyi karşılanmadığı İslam dininde, ümitsizlik içinde olan Müslümanların bu durumdan kurtulmaları için birçok ayet ve hadis mevcuttur. Öte taraftan inananların

²⁴³ Peker, *a.g.e.*, s. 83.

²⁴⁴ Peker, *a.g.e.*, s. 84.

²⁴⁵ Karaca, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yay., İst. 2000, s. 15.

²⁴⁶ Ayhan, *a.g.e.*, s. 139.

²⁴⁷ Yıldız, Murat, *Ölüm Kaygısıyla Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Yorum*, İzmir, 1999, s. 105–119.

korku düzeylerini artırıcı ayet ve hadislerle de karşılaşılmaktadır.²⁴⁸ Gazali, ümidin insanoğlunu Allah'ın yakınlığına, cennete yönlendirdiğini ve korkunun da cehennem ateşinden, elemli azaplardan korumak için bir kamçı görevi yaptığını belirtir.²⁴⁹

Ölüm korkulacak bir şey değildir; çünkü ölüm ya bir hiç olmaktır, yani hayatın tükenmesidir veya ölüm yeni bir hayata başlamak demektir. Böyle olunca da yeni hayatımız bize bir takım vazifeler yükleyecektir ki bunların yerine getirilmesi başlı başına bir saadet sayılır. Bundan dolayı ölüm ister hiçe inkılâp etmek, ister bir hayata başlamak olsun korkunç bir şey olamaz. Aklımız bu gerçeği gösterir göstermez artık ölümden korkmaz, ölüm korkusunu yenmiş oluruz. Ölümün korkulacak bir şey olmadığını Sokrat şu şekilde ifade ediyor: “Bilge ve iyi olan tanrılarla birlikte olacağım, sonra (inancım o ölçüde güçlü olmakla birlikte) benden önce göçmüş ve ardımda bıraktıklarımın daha iyi kişilerle buluşacağım.

İslam inancına göre ise bu dünya bir sınav yeridir ve insan bu dünyada yaptığı her hareketin karşılığını öbür dünyada görecektir. Böyle bir ahiret inancı hem ölüm düşüncesinin kabullenilmesini hem de bu dünyada karşılaşılan bir takım sıkıntı ve meşakkatlerin karşılığının öbür dünyada kat kat alınacağı düşüncesiyle kişiyi karşılaşılabileceği kaygı ve stresten kurtarabilecektir.²⁵⁰

Konu ile ilgili olarak Ziya Dalat şu örneği verir: Delice sevdiğiniz bir anne, bir nişanlı, bir çocuğun ölüm yatağında can çekiştiğini, bütün ilaçların ve doktorların fayda etmediğini gördünüz. Sonra onu o nazik elleri, rüzgârdan sakındığınız o yüzü, susuz, havasız, kara ve korkunç mezara gömdünüz. Daha sonra başucuna oturup, o nereye gitti? Yoksa bütün bütüne mi yok oldu? Diye düşündünüz. İnsan gücünün, yeryüzü mallarının, para, hamam, han, apartman ve yüksek memurluğun hayata ve ölüme, dünya çarkının akışına karşı bir saman çöpü kadar aciz olduğunu hatırladınız. O zaman elbette gözyaşları ve ümitsizlik içinde, sizi uykusuz gecelerde teselli edecek, size ümit ve kuvvet verecek bir büyük varlığı arayacaksınız.²⁵¹

Bu büyük varlık elbette ki ahiret inancı olacaktır. Bu ümitsizlik ve çaresizlik karşısına insan ahiret inancı sayesinde aradığı teselliyi bulacak ve şöyle düşünecek:

²⁴⁸ Yıldız, Murat, *Dindarlık Ve Ölüm Kaygısı, Tasavvufî Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri*, Erişim: www.rz.uni-Frankfurt.de/htdocs/FB/fb6a/religion/religions_kultur.html. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2007.

²⁴⁹ Gazali, *a.g.e.*, s. 809–817.

²⁵⁰ Peker, *e.g.e.*, s. 176.

²⁵¹ Dalat, Ziya, *Çocuk ve Genç Ruh*, Ankara, 1956, s. 365.

Eğer dünya ebedi olsaydı, insan içinde ebedi kalsaydı ve firak ebedi olsaydı; elimane teessürat ve ümitsizliğin bir manası olurdu. Madem dünya bir misafirhanedir, vefat eden nereye gitmişse bizde sizde oraya gideceğiz. Hem bu vefat ona mahsus değil, umumi bir caddedir. Hem madem ayrılık dahi ebedi değil, ileride ahirette görüşülecektir demeli “Elhamdulillah ala külli hal” sabretmeli ve şükretmeliyiz.

İnsan, bugün varım yarın yok olacağım düşüncesiyle tatmin olamaz. Ebedi olarak yaşamak, sevdikleriyle güzellikleriyle, iyiliklerle sonsuzluğa ulaşmak ister. Çok sevdiği bir insanı; eşini, çocuğunu, anne ve babasını, dostunu kaybeden bir insanın bir gün gelip onunla ebedi olarak yaşayacağını düşünmesi, buna inanması ona, yaşama sevinci verir. Hayata daha anlamlı olarak bakar. Hayatta karşılaştığı; menfi şartların, haksızlıkların, zulüm ve adaletsizliklerin, çaresiz hastalık ve sakatlıkların ızdırabına, ahiret inancıyla dayanma ve sabretme gücünü bulur. Bu gibi dayanılmaz güç sıkıntılar insanlar aracılığı ile gelmiş ise, kendi gibi bir insanın haksızlığı ve zulmüne uğramış ve bunu kendi gücü ile giderme imkânı bulamamışsa, ömür boyunca böyle bir haksızlığa muhatap olmuşsa bu hakkın mutlaka alınacağına, hiç kimsenin yaptığının yanına kalmayacağına inanmak, insan için en büyük bir tesellidir. Ya da bu gibi istenmeyen durumlar (sakatlıklar vb. zorluklar) yaratılıştan geliyor ve insanların yapacağı bir şey kalmıyorsa, ahiret inancı ve bunun doğuracağı sabır insanın en büyük sığınağı olacaktır.²⁵²

Ahirete, öldükten sonra dirilmeye inanamayan insanlar için de ölüm olayı kaçınılmaz bir sondur. Ancak ölümden sonra dirilmeye inanmayan insanlar her şeyin bu dünyada olup bittiğini düşünerek, bütün gücünü kullanarak, bedeni isteklerin tatminin gibi konularda çok ileri gidebilir. Ancak herkes için kaçınılmaz olay olan ihtiyarlık, hastalık sonucu bedeni isteklerin zayıflaması ve hiçbir şeyden haz alamaması sonucu insan büyük ıstıraplar ve bunalımlara düşer. Dünyada birçok iş ve imkân olabilir de olmayabilir de, yalnız bir tek hadise vardır ki o mutlaka olmaktadır ve olacaktır. Bu da ölümdür. İlmin gelecekteki başarıları ne olursa olsun her insan er geç dünyadan göçecektir.²⁵³ Bu gerçeği Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade etmektedir: “Her nefis ölümü tadacaktır.”²⁵⁴

²⁵² Ayhan, *a.g.e.*, s. 133–134.

²⁵³ Ayhan, *a.g.e.*, s. 136.

²⁵⁴ Enbiya, 21/35.

Tarih boyunca bu gerçeğin dışına çıkan bir canlı görülmemiştir. İnsanların çoğunda “ölüm yaşamın bittiği andır” şeklinde eksik ve yetersiz bir inanış vardır. Oysa biraz daha derin düşünülse ölümün diğer bir hayatın da başladığı an olduğu anlaşılacaktır. Bu eksik bakış açısı yüzünden, inkâr edenler hedefledikleri her şeyi dünyadaki kısa sürenin içine sığdırmaya çalışırlar. İnkârcılar kendilerinde uyandırdığı dehşet hissinin bir sonucu olarak ölümün gerçekliğini kabullenmeyerek ya da unutmaya çalışarak kendilerini rahatlatmak için uğraşıp dururlar. Ancak bu yanıltıcı metotla kendilerine zarar vermektense öteye gidemezler. İnsan yaratılışı gereği, dünyada elde ettiği nimetleri sever, ondan zevk ve haz duyar. Ancak onun kemaline erişemez. Geçici ve sınırlı tatminler zaman zaman ürkütücü olur. İnsan bunun kaybolmasından, günün birinde zevk alamayacak duruma düşmekten endişe eder. İşte ölümsüzlük inancı sonsuz zevk ve mutluluğa kavuşabilme ümidi insanı boşlukta kalmaktan kurtarır ve sahip olduğu nimetlerin farkında olarak onlardan istifade etmeyi mümkün kılar.²⁵⁵

Ahireti tanımayanların, bu dünyadan gözü kapalı bir şekilde sınır tanımadan yararlanmak istemelerinin sebebi de budur. Bunlar ölümle birlikte, her şeyden mahrum kalacakları endişesiyle, doğru-yanlış ayrımı yapmadan yaşamaya, bu dünyadan maksimum derecede faydalanmaya, nefislerini tatmin etmeye çalışırlar. Önlerinde çok uzun yılların var olduğuna kendilerini inandırıp, uzun vadeli planlar peşinde koşarlar. Böylelikle kendilerini çok akıllı, Allah'a ve ahiret gününe inancı tam olan ve ölümden sonrası için hazırlık yapan müminleri de akılsız olarak görürler. Bu, şeytanın insanı aldatmak için kullandığı en klasik yöntemdir. Şeytanın inkârcılar üzerinde uygulamak istediği oyununu Allah, Kuran'da şu ayetlerle haber verir: “Şüphesiz, kendilerine hidayet açıkça belli olduktan sonra, gerisin geri (küfre) dönenleri, şeytan kışkırtmış ve uzun emellere kaptırmıştır.”²⁵⁶ “(Şeytan) Onlara va'adler ediyor, onları en olmadık kuruntulara düşürüyor. Oysa şeytan onlara bir aldanıştan başka bir şey vaad etmez.”²⁵⁷

Ölümü hayatın temel gayesi olarak gören inanan insanlar bir gün ölecekleri gerçeğini şuurlarının bir köşesinde canlı tutarak zevk ve metanetle yaşayabilmenin imkânını araştırırlar. Onlara göre ölümün berisindeki ve ötesindeki, hayat birbirini

²⁵⁵ Aydın, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, D. İ. B. Yay. , Ankara, 1984, s. 141.

²⁵⁶ Muhammed, 47/25.

²⁵⁷ Nisa, 4/120.

tamamlayan bir unsur olarak görülür. Nitekim onlar kendilerini nihayetsiz bir istikbalin yolcuları olarak görürler.²⁵⁸ İslam inancının önemli bir kısmını oluşturan sufi geleneğinde ölüm söz konusu olduğunda, ünlü sufilerin “sanki ölüm yokmuş”, “sanki ölüm onlar için geçerli değilmiş” gibi bir tutum sergilemiş olduklarını ilgili kaynaklardan öğrenmekteyiz. Onlar ölümü “uykudan uyanmak, sevgiliye kavuşma, ten kafesinden kurtuluş, mekân değiştirme, dosta ulaşmayı sağlayan bir köprü” olarak değerlendirmişlerdir. Sufiler, her zaman ölümün kaçınılmazlığının farkındadırlar. Fakat onlar, ölümden korkmak veya kaçmak yerine onu, amaçlarına ulaştıran bir araç olarak değerlendirirler, yani bir köprü olarak, Allah’a ulaştıran bir geçit olarak kabul ederler. Bunun yanı sıra, hayatın bir rüya hali, ölümün ise uykudan uyanma hali olduğu sufiler tarafından sık sık dile getirilmiştir. Gazali’ye göre, insan uykuda iken rüyada görülen bir takım şeylerin varlığına inanır. Rüya esnasında onlardan şüphe etmez. Sonra uyanınca rüyada gördüklerinin hiçbirinin aslının olmadığını anlar. Dünya hayatı ahirete nispetle bir uyku hali sayılabilir. Öyleyse içinde bulunduğumuz hayat, bir rüyadan başka bir şey değildir, ölünce uyanacağız.²⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’de bu gibi konulara ışık tutan ayetlerde, ahirete inanan ve inanmayanlar için, bazı insanların canlarının çok sıkıntılı, bazılarının kolaylıkla alınacağını anlatıyor. “Rabbimiz Allah’tır deyip sonrada doğrulukta devam edenlere, onlara, melekler ölümleri anında: korkmayınız, üzülmeyiniz, size söz verilen cennet’le sevinin, biz dünya hayatında da, ahirette de size dostuz. Burada canlarınızın çektiği, umduğunuz şeyler bağışlayan ve acıyan Allah katından bir ziyafet olarak size sunulur, diyerek inerler.”²⁶⁰ Allah’a, Peygambere, ahirete inanmayan insanların ise canlarını çok zor vereceklerini belirten ayetler de vardır. “O gibi insanların canlarının boğarcasına alınacağını”²⁶¹ “yakıcı azabı tadın bu kendi ellerinizle yaptığının karşılığıdır.”²⁶² Diyerek ölümün acı gerçeği ile muhatap olacaklarını belirtiyor.

2. 6. AHİRET İNANCININ İNSANDA MESULİYET DUYGUSUNU GELİŞTİRMESİ

²⁵⁸ Karaca, *a.g.e.*, s. 267–268.

²⁵⁹ Gazali, *El-Munkızu Mine’d-Dalal*, Çağaloğlu Yay. , 1970, İst. s. 16–17.

²⁶⁰ Fussilet, 41/30, 32.

²⁶¹ Nazi’at, 79/1, 2.

²⁶² Enfal, 8/50, 51.

İnsan olarak hepimiz kendimize ve başkalarına karşı belli bir düzeyde sorumluluklarımızın olduğunu biliyor ve bunları benimsiyoruz. Gerçekte insan olmak, sorumlu olmaktır. İnsanoğlunun fiillerinden sorumlu tutulmasının sebebi, ona şahsi sorumluluk getiren; onun diğer varlıklardan farklı olarak akıl ve idrakte temeyyüz etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira insanın akılla sivrilmesi, onu yeryüzünde lider ve Allah'ın halifesi kılmıştır.²⁶³

Sosyal bir çevrede yaşayan bir insanın, öncelikli olarak büyüdüğü ve yetiştiği aile çevresine karşı sorumluluğunu yerine getirmesi gerekir. Bunu yapan insan kendisini ve çevresini yaratanı sevmeye ve saymaya olgunluğuna yükselecektir. Sorumluluk duygusu ve davranış bilinci, insanın varoluş gayesinin esasını oluşturur. Bu yüzden Kur'an, bilinçli hareket etme özelliğine sahip bireylerden oluşan toplumların iki cihan saadetine ulaşacağını bildirir.²⁶⁴ Zira kendisi ailesi ve diğer varlıklarla olan münasebetlerinde bir takım görev ve sorumlulukları bulunan insan için, bunları reddetme veya kaçmanın yollarını aramak anlamsızdır ve bu Allah'a gizli kalmaz.²⁶⁵

Allah insanoğlunu yarattıktan sonra onu kendi haline ve başıboş bırakmamıştır. Onu daima kontrol ve gözetim altında tutmuştur.²⁶⁶ İnsan yaptığı her şeyden dolayı hesaba çekilecektir. Nitekim Hz. Lokman oğluna yaptığı hitabında ona şöyle der: Yavrumsu yaptığın hardal tanesi ağırlığınca bir şey dahi olsa, bir kayanın içinde, gökte veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir, haber alır.²⁶⁷ Bu açıdan bakıldığında İslam'ın yaptırım gücü ve kuralları, kalplere yerleşen Allah korkusu ve sorumluluk duygusudur. Dolayısıyla gerçek muttaki insan, yaptığı her iş ve davranıştan kıyamet günü hesaba çekileceğine inanarak davranış ve eylemlerinde ölçülü hareket eder.²⁶⁸ Allah'ın, insana yaptığı fiillerinin karşılığını vermesi açısından, "Kim iyilik getirirse, ona getirdiğinin on katı vardır. Kim kötülük getirirse onun dengiyle cezalandırılır."²⁶⁹ "Hayat ve ölüm, insanların hangisinin daha güzel

²⁶³ El- Behiy, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, İst. 1995, s. 157.

²⁶⁴ Ural, Hasan, "Kur'an Işığında Sorumluluk Duygusu ve Davranış Bilinci", Diyanet Aylık Dergi, Sayı 146, Şubat, 2003, s. 27.

²⁶⁵ Araf, 7/54; Nahl, 16/ 10, 11, 12; Yunus, 12/5.

²⁶⁶ Tarık, 86/4; Kıyame, 75/36.

²⁶⁷ Lokman, 31/16.

²⁶⁸ Bakar, 2/286; İsrâ, 17/15; Zümer, 39/7; Ankebut, 29/12.

²⁶⁹ Enam, 2/160; Zilzal, 99/7, 8; Mudessir, 74/38.

amelde bulunacağını deneyip ortaya koymak için yaratılmıştır.”²⁷⁰ Bilmediğin bir şeyin ardına düşme, doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumludur.²⁷¹ Bu ve benzeri anlamdaki ayetlerde Kur’an, irade ve eylem hürriyetine sahip insanın karşılaşacağı bütün sonuçlardan kendisinin sorumlu olacağını bildirmiştir.²⁷²

Kur’an’ın öngördüğü sorumluluğun özü, şahsiliğe dayanmaktadır. Sorumluluğun ferdi olması, kimsenin bir başkasının günahından sorumlu olmayacağı, peygamber gönderilmedikçe hiçbir topluluğun cezalandırılmayacağı²⁷³ Kur’an’da açıkça belirtilmiştir.

Sorumluluğun dünyevi ve ferdi olmakla beraber, evrensel boyutu da unutulmamalıdır. Zira Allah Kur’an-ı Kerim’de: “Nihayet o gün dünyada yararlandığınız nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz.”²⁷⁴ Buyurarak evrensel anlamda verilen nimetin karşılığında insanların bir sorumluluk ve mükellefiyet duygusuna sahipliliğini hatırlatmaktadır. Varlık dünyasının en mükemmeli olarak yaratılan insan, ilahi kudret tarafından halife konumuna yükseltilmiştir. Bu anlamda mesuliyet ve sorumluluk, yaratılışın temel gayesi, hayatın anlamı, ahiretin kuruluşuna sebep esas realiteyi oluşturmaktadır. Bu anlamda sorumluluk ön plandadır. Zira sonraki hayatın aydınlık olması, yaşanan dünya hayatında sorumlulukların yerine getirilmesine bağlanmıştır.

Buraya kadar ahiret inancının insan üzerindeki psikolojik etkilerinden bahis etmeye çalıştık. Bu bölümde ise ahiret inancının faydalarını sosyolojik açıdan ele almaya çalışacağız.

Çalışmamızın bu bölümünde bu konuya değinmemizin sebebi ahirete imanın, toplumu meydana getiren fertlerin dünya ve ahiretlerine, maddi veya manevi birçok faydalarının olduğunu anlamaya ve anlatmaya çalışmak istememizdir.

3. AHİRET İNANCININ İNSAN HAYATI ÜZERİNDEKİ SOSYOLOJİK ETKİLERİ

²⁷⁰ Mülk, 67/2.

²⁷¹ İsra, 17/36.

²⁷² Tur, 52/21.

²⁷³ İsra, 17/15.

²⁷⁴ Tekasür, 102/8.

3. 1. AHİRET İNANCININ SOSYAL İLİŞKİLERDEKİ ROLÜ

İnsan dünyaya geldiği anda kendini bir sosyal çevre içinde bulur, bu sosyal-kültürel çevre içinde çok yönlü gelişimini sürdürürken o, aynı zamanda gelişir ve onda birtakım sosyal duygular uyanır. Sosyal duygular, insanın sosyal gelişimine uygun olarak önce ana, baba, kardeşler ve yakın akrabalara yönelirken, zamanla akraba ve aile hudutlarını aşarak hemşerilere, vatandaşlara, dindarlara ve tüm insanlığa yönelir. Sosyal duygular insanın, kendi dışındaki kişi ve guruplara karşı beslediği duygulardır. Bunlar olumlu ve olumsuz olabilirler. Mesela; Şefkat, merhamet, sevgi, nefret, sempati, haset, kin, aşk, dostluk, birer sosyal duygudur.

İnsan kendisinde var olan bu duygu ve kabiliyetleri kontrol altına alacak, onları müspet bir şekilde kullanmasına yardımcı olacak bir oto kontrol sistemine ihtiyacı vardır. Bu kontrol sistemi ancak insanda fitri bir şekilde var olan ahiret inancıdır.

İnsan yaratılışı gereği sosyal bir varlıktır.²⁷⁵ İnsanın insana ihtiyacı vardır. Toplumda bir arada yaşamak zorundadır. Bir sosyal grup olarak insan davranışlarında önemli bir yere sahip olan dinin, geçmişteki ve günümüzdeki toplumlar bakımından başlıca fonksiyonu, bir sosyal kontrol aracı olarak toplumun entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır. Belli bir toplumun fertleri, belli bir inanç etrafında birleşmişlerse bu inançlar toplum fertlerinin benzer hareket ve davranışlarına yol açarak toplumun belli bir bütünlük içerisinde yaşamasına imkân hazırlayacaktır. Din bir taraftan insanları ortak davranış ve hareketlere yöneltirken, öte yandan da insanların birbirlerini sevmeleri gerektiği konusunda ortaya koyduğu ilke ve kurullarla etkinliği ölçüsünde sosyal vicdanın her zaman canlı tutulmasına zemin hazırlar. Böylece toplum fertlerinin birbirlerine zarar vermeden barış ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlar.²⁷⁶

Toplum halinde yaşamak zorunda olan insanların hem birbirlerine faydalı olabilmeleri için, hem de birbirlerine karşı yapabilecekleri tehlikenin kontrol altına alınabilmesi için bir düzene ve disipline ihtiyaç vardır. Bu düzen, çoğunlukla yasalarla ve insanlara vicdani sorumluluk duygularının kazandırılmasıyla sağlanmaya

²⁷⁵ Hucurat, 49/13.

²⁷⁶ Eroğlu, *a.g.e.*, s. 98.

çalışılmıştır. Ne var ki yasalar çoğu zaman yeterli olamamıştır. Zira yasaları uygulamakla görevli olan mekanizma her tarafı gözetim ve denetim altında tutamaz. Vicdani ve ahlaki sorumluluk ise insanın birtakım inanç değerlerine sahip olmasına bağlıdır. İşte bu inanç değerlerinin en etkili olanları da Allah ve ahiret inancıdır. Allah inancına sahip olan insan kendisini her yerde ve her zaman Allah'ın gördüğünü düşünür ve Allah'ın emirlerine karşı bir taşkınlık yapmaktan çekinir. Ahiret inancına sahip olan insan, yaptığı her fiilin bu dünyada olmasa bile ahirette mutlaka bir karşılığının olacağını düşünür. Dolayısıyla ahirette kötü durumlarla karşılaşmamak için kötülüklerden kaçınmayı, iyi karşılıklar görmek için de iyilik yapmayı tercih eder. Bu durumda toplum düzeninin iki ana gayesi de gerçekleşir: İnsanların bir arada yaşarken birbirlerine faydalı olmaları ve birbirlerine karşı tehlike arz eden yönlerini kontrol altına almaları.

İslam, sadece mal toplamak gibi cahiliyet amaç ve değerlerini hayattan söküp atmakla kalmamış, onların yerine insanların yönelmesi gereken yeni amaç ve değerleri de belirlemiştir. Allah-u Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: "Bütün mülk kudreti elinde olan Allah, her türlü noksanlıktan münezze ve yüce olandır. O her şeye kadirdir. Hangisinin daha iyi amel işleyeceğini denemek için hem ölümü, hem de hayatı yaratan O'dur. O her şeye gücü yetendir, çok bağışlayıcıdır."²⁷⁷

İslam, servet ve para sahibi olanların yerine iyi amel yapanları ideal insanlar olarak göstermiştir. Peygamberlerin, eğitimini üstlendiği toplumların da bu ilahi hedef yani amel-i salih yolunda ilerlemelerini istemiştir. "...ve özleyip dileyenler, bunu özlesinler, bunu dilesinler."²⁷⁸

İslam dini, bu yeni hedefin sağlam bir temele oturtulması için dünyaya bakış açısını değiştirip, yeni bir dünya görüşü getirmiş ve bu dünyadaki hayatın görmediğimiz bir hayatla alakası olduğunu açıklamıştır. Servet ve malların değil, amellerin insanın nefsinin derinliklerine etki ederek ebedi kalacağını ve sonunda ahirette ortaya çıkacağını belirtmiştir. Böylece insanın erişmek istediği ebedi mutluluğun, mal ve servet toplamakla değil, ancak amel-i salihle gerçekleştirebileceği görüşünü sağlamlaştırmıştır. Bu görüşle İslam, insanın salih amel yapması ve başkalarına ihsanda bulunmasına yeni bir anlam kazandırmıştır. Yani Allah yolunda çalışmak, vaktini ve kendini boşa harcıyıp geleceğiyle oynamamak, karşılıksız

²⁷⁷ Mülk, 67/12.

²⁷⁸ Mutaffifin, 83/26.

kalacak davranışlardan değildir; bilakis insanı ebedileştiren ve onun geleceğini garanti eden en kârlı yatırımlardan biridir.

“... (hayır, için) ne harcarsanız, O, bunun karşılığını, size verir.”²⁷⁹ “Kim bir iyilikle Allah'ın huzuruna gelir. Ona yaptığığın on misli mükâfat verilecektir...”²⁸⁰ “Eğer, Allah'ın emrine uygun olarak ihlâs ile harcarsanız, Allah onu size, kat kat mükâfatı ile arttırır verir.”²⁸¹ “Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu her başağında yüz tanesi olan ve yedi başak bitiren tohuma benzer.”²⁸²

Görüldüğü gibi ahiret inancı toplumda yaşayan fertlerin ilişkilerinin düzenlenmesinde, toplumun huzur ve rahatının temininde büyük rol oynamaktadır.

Sosyal hayatın, nizam ve ahenk içinde yürümesinin, ailevî huzurun temin edilmesinin, her yaş ve başta ferdi huzurun sağlanmasının en güçlü ve tutarlı müeyyidesi, öldükten sonra dirilme hakikatine inanmaktadır. Evet, haşir akidesinin olmadığı bir yerde fert, katiyen huzur içinde olamaz. Hatta bu akide üzerine oturtulamamış bir toplumun huzurlu olması beklenemez.

3. 2. AHİRET İNANCININ TOPLUMU OLUŞTURAN KESİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İnsanlardan müteşekkil olan toplumlar, sağlıklı bir yapıya kavuşabilmek ve hayatlarını devam ettirebilmek için, stresten uzak, sağlam, huzurlu, istikametli, birbirinin yardımına koşan, anlayışlı insanlara ihtiyaç duyarlar. Beşerin bütün sosyolog, psikolog, felsefeci, psikiyatri gibi ilim dallarıyla çalışarak halletmeye çalıştığı ve halledemediği toplumsal rahatı, İslamiyet sadece Allah'a ve ahirete iman fikrinin varlığıyla halletmektedir.

Her insanın, her zaman düşündüğü en ehemmiyetli endişesi, kabre giren kendi dostları ve akrabaları gibi kabre girmek keyfiyetidir. Bir tek dostu için, ruhunu feda eden o biçare insanın binler, belki milyonlar, milyarlar dostları ebedî bir müfarakat

²⁷⁹ Sebe, 34/39.

²⁸⁰ En'am, 6/160.

²⁸¹ Teğabun, 64/17.

²⁸² Bakara 2/261.

içinde idam olmalarını tevehhüm edip cehennem azabından beter bir elem -o düşünmek ucundan görüldüğü vakit, ahirete iman gelir, gözünü açtırır ve perdeyi kaldırdı. "Bak" der. O da imanla bakar. Cennet lezzetinden haber veren bir ruhani lezzeti o dostları ebedî ölümlerden ve çürümelerden kurtulup mesrurane bir nuranî âlemde onu da bekliyorlar vaziyetinde görmesiyle alabilir.

Meselâ, eskiden tanımadığı ve ayrıldıktan sonra da hiç göremeyeceği babasını, kardeşini, karısını, milletini ve vatanını sever, hizmet eder. Tam sadakate ve ihlâsa pek nadir muvaffak olabilir, o nispette kemalâtı ve seciyeleri küçülür. Değil hayvanların en ulvîsi belki baş aşağı, akıl cihetiyle en biçaresi ve aşağısı olmak vaziyetine düşeceği sırada, ahirete iman imdada yetişir. Mezar gibi dar zamanını, geçmiş ve gelecek zamanları içine alan, pek geniş bir zamana çevirir. Dünya kadar, belki ezelden ebede kadar uzanan bir zaman dilimin ona gösterir. Babasını, ahiret âleminde dahi pederlik münasebetiyle ve kardeşini, ta ebede kadar uhuvvetini düşünmesiyle ve karısını cennette dahi en güzel bir hayat arkadaşı olduğunu bilmesi haysiyetiyle sever, hürmet eder, merhamet eder, yardım eder. O büyük ve geniş hayat dairesindeki münasebetler için olan ehemmiyetli hizmetleri, dünyanın kıymetsiz işlerine ve küçük garazlarına ve menfaatlerine âlet etmez.

Toplumunu oluşturan çocuklar, gençler, ihtiyarlar, musibete düşenler, zayıf ve fakir insanlar, ancak ahiretin varlığı fikri ile dünyada rahat bir hayat yaşayabilirler. Böylece sağlam, huzurlu, stresten uzak, dengeli insanlardan meydana gelen toplumlar huzurlu toplumlar olurlar.

Bu bölümde Allah'a ve ahirete imanın toplumu oluşturan bu sınıfları nasıl etkilediğini anlatmaya çalışacağız. Toplumunu meydana getiren, aile, çocuklar, gençler, ihtiyarlar ve toplumun diğer kesimlerinin Allah'a ve ahirete inanmaları neticesinde elde etmiş oldukları kazanımları sırasıyla görelim.

3. 2. 1. Ahiret İnancının Aile Saadetine Etkileri

Sosyolojik bir realite olarak aile, toplumun temel yapı taşlarının en önemlisidir. Aile cemiyetin küçük bir modeli olup, güçlü aile, güçlü millet ve devletin de temelidir. İslam dini aileyi, sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak görür.²⁸³

²⁸³ Kostaş, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, T. D. V. , Yay. , Ankara, 1995, s. 76.

Unutulmamalıdır ki toplum hayatının saadeti, dünya huzurunun kaynağı, toplumun temel taşı olan ailenin huzur ve saadetinden geçer. Aile hayatındaki saadet ve mutluluk ise aile fertlerinin Allah'a ve ahirete inanmalarına bağlıdır.

Her bir insanın küçük bir dünyası, belki küçük bir cenneti kendi hanesidir. Eğer ahirete iman o hanede hükmetmezse o ailenin fertlerinin her biri birbirlerine karşı olan şefkat, muhabbet ve alakadarlığı derecesine göre endişeler ve azaplar çekerler. O cenneti cehenneme döner. İstırap çekmemek için geçici eğlence ve oyunlarla aklını uyutmaya çalışır. Mesela; bir anne ruhunu feda ettiği evladını tehlikelere maruz gördükçe titrer, babasını ve kardeşini eksik olmayan belalardan kurtaramayan evlatlar daima bir keder hissederler. Buna kıyasen dünya hayatında mesut zannedilen o aile hayatı çok cihetlerle saadetini kaybeder. Kısacık bir hayattaki münasebet ve yakınlık dahi hakiki saadeti ve samimi ihlâsı ve garazsız hizmeti ve muhabbeti vermez. Ahlak o nispette küçülür. Eğer ahirete iman o haneye girse, birden ışıklandıracak, ortalarındaki münasebet, şefkat, yakınlık, muhabbet, kısacık bir zaman ölçüsü ile değil, belki ahiret âleminde dahi o münasebetlerin devamı ölçüsü ile samimi hürmet eder, sever, şefkat eder, sadakat eder kusurlarına bakmaz ve ahlak yükselir. O zaman o aile hayatı dünyada yaşanabilecek bir vaziyet alır.

Allah'a iman ve ahirete iman aile içinde yaşayan o çocuklarının aklına ve kalbine küçük yaştan itibaren işlenmiş, ailede o hayat yaşanmış ise, o zaman çocuklar, Allah'a ve peygambere itaatten ve vazifeden sonra anne ve babanın rızalarının çok önemli olduğunu bilecekler, onların rızasını kazanmadan cennete girişin mümkün olmadığına inanıp, onlara yaşlandıkları zamanda daha da saygılı ve itaatli davranacaklar, “öf”²⁸⁴ bile demeyeceklerdir.

Aileyi oluşturan temellerden birisi de eşlerdir. Aile hayatının huzur ve mutluluğu, cennet köşelerinden bir köşe olması, ancak eşlerin birbirlerine, vefakârca, fedakârca karşılıklı sevgi, saygı ve hürmet ile olabilir. Bu hakiki hürmet, merhamet ve muhabbet ise, ebedî bir arkadaşlık, daimi bir beraberlik, sönmeyecek, bitmeyecek bir hayatta beraber olma inancı ile olabilir.

Bu inanç ile bey, hanımı için şöyle düşünür ve der ki: Bu hayat arkadaşım sadece bu dünyada değil, ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta da benim hayat arkadaşım olacaktır. O halde şimdilik ihtiyarlamış ve çirkinleşmiş olabilir, önemli

²⁸⁴ İsra, 7/ 23–24; Nisa, 4/36; Lokman, 31/14.

değildir. Çünkü ebedî bir güzelliği var. Benim bu dünyadaki sadakat ve muhabbetime karşılık yüce Allah o ebedî âlemde hurilerden daha güzel bir surette bana bu hanımımı ihsan edecek. Öyle ise o ebedî hayatta, sönmeyen, güzelliğinin hatırına bu fani, geçici hayatta her türlü fedakârlığı yaparım diyerek o ihtiyar hanımına bile, güzel bir huri gibi, şefkatle, merhametle ve muamele edebilir. Hanımı da beyine karşı sadakat, sevgi, saygı ve hizmette kusur etmemeye çalışır. Yoksa geçici güzelliklerle bir araya gelenler, yuvalarını ona bina edenler, o güzellikler, maddi makam ve mevkiiler gidince yuvalarda yıkılır, aile hayatının saadeti cehennem hayatına döner.

Dolayısıyla denilebilir ki insanı acı ve ıstıraplardan kurtaran, birbirine karşı sabırlı ve tahammüllü hale getiren, yuvaların dağılmasını önleyen, insanları hayır ve hasenata, şefkat ve merhamete, hürmet ve muhabbete koşturan ancak haşır akidesi ve ahirete imandır.²⁸⁵

3. 2. 2. Ahiret İnancının Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Yetişkinlere ölümü anlattığınız gibi çocuklara anlatamayacağınız bir gerçektir. Bu çocuğun algılamasının basitliği anlamında değildir. Çocuk hadiselerin nasıl meydana geldiğini düşünebilecek seviyede değildir. Bunun için her şeyin sebebini bulmaya çalışır.²⁸⁶

İnsanlığın yaklaşık dörtte birini oluşturan çocuklar, ancak cennet inancı ile onlara çok dehşetli ve üzücü görünen ölümlere dayanabilirler. Ve gayet zayıf, nazik, çabuk üzülen o dimağları ancak ahirete iman ile dayanabilir, hayatlarından zevk alarak yaşayabilirler. Yoksa o elim endişeler içinde, kendini uyutturmamak ve unutturmamak için çocukça oyuncaklarıyla, haylaz bir hayatla yaşayacak. Çünkü her vakit etrafında onun gibi çocukların ölmesiyle onun nazik dimağında ve ileride uzun arzuları taşıyan zayıf kalbinde ve mukavemetsiz ruhunda öyle bir tesir yapar ki; hayatı ve akli o biçareye azap ve işkence aletine çevireceği bir zamanda Ahiret imanının dersiyle görmemek için oyuncaklar altında onlardan saklandığı o endişeler yerinde bir sevinç ve genişlik hisseder. Mesela, kardeşini veya beraber oynadığı arkadaşını kaybeden bir çocuk ancak cennet fikriyle der: Benim küçük kardeşim veya

²⁸⁵ Karakaş, Vehbi, *Ölüm Diriliş ve Reenkarnasyon*, İst. 1997, s. 168

²⁸⁶ Konuk, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, T. D. V. Yay. , Ankara 1994, s. 90.

arkadaşım öldü. Cennetin bir kuşu oldu. Cennette gezer, bizden daha güzel yaşar. Validem öldü fakat Allah'ın rahmetine gitti, yine beni cennette kucasına alıp sevecek. Ben o şefkatli anneciğimi göreceğim” diye insaniyete layık bir tarzda yaşayabilir. Yoksa her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri, o zayıf, çaresiz yavruların gözleri önünde cereyan etmesi, onların manevi duygularını, hayata karşı dayanma güçlerini kırarak, yerle bir ederek gözleriyle beraber, ruh, kalp, akıl gibi bütün diğer duyguları dahi ağlayacak, ya mahvolacak veya daha küçük yaşta perişan olup dünyaya geldiğine bin pişman olacaktır. Ahirete iman olamazsa o çocuğun ağlayan gözlerinin yaşları ne ile silinebilir, dağılmış duyguları nasıl teselli edilebilir, kırılmış kalbi ne ile tamir edilebilir.²⁸⁷

Psikiyatri uzmanı Sefa Saygılı çocukların ölüm karşısındaki tutumlarını şöyle anlatır: Çocuğun ölüm karşısındaki tavrı, çocuk psikiyatrisinin mühim meselelerinden biridir. Ölümü merak eden, hakkında sualler yağdıran, ölümden korkan çocuğa nasıl cevap verilecek, nasıl davranılacak ve hassas beynine dünyadan yok olma nasıl izah edilecektir? Sorusuyla dile getirir. Saygılı, kendisine gelen bazı vakıaları dile getirerek bu sorusunu pekiştirir. Çocuklarını bu yöndeki şikâyetlerle psikiyatri kliniklerine getiren ana-babalara sık rastlanır. Konu ile ilgili Saygılı şu misalleri verir:

Örnek 1: 10 yaşlarında kız çocuğu. Ailesinin anlattığına göre akşam olunca korkuyor, eve girmek istemiyormuş. Devamlı ölümle ilgili sualler soruyor, geceleri “ölebilirim” diyerek uykusuz kaldığı gibi aileyi de uykusuz bırakıyormuş. Çocuk: “Korkuyorum, doktor bey” diyordu. “Ölümden korkuyorum, içime sıkıntı giriyor. O yüzden ne yaptığımı bilmiyorum.” Aile ne yapacağını şaşırılmış durumdaydı.

Örnek 2: 7 yaşında erkek çocuk. Gece uyuyamıyor, ana-babasının yanından ayrılmak istemiyormuş. Uyursa, ölebileceğini söylüyormuş. Aile, ne yapmaları gerektiğini öğrenmek istiyordu.

Ölüm hadisesine şahit olan çocukların durumları da benzer sayılabilir. Ayrıca deprem gibi, tabîî afetlerin çocuklar üzerinde birçok tesirleri vardır.²⁸⁸

Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı* adlı kitabında: “Öldükten sonra cennete gideceklerini öğrenmek onlar için çoğu zaman yatıştırıcı olur. Hiç

²⁸⁷ Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D. İ. B. Yay. Ankara, 1983.

²⁸⁸ Saygılı, Sefa, *Strese Son*, Türdav, İst. 1998, s. 146, 151.

değilse mezara girmek düşüncesi gibi ürkütücü değildir. Sevdiği kişi ile bir gün öte dünyada buluşmak umudunu da kırmayın” demektedir.

Genellikle 8–10 yaşlarında ölümün, hayatın geri dönülmez bir sonu olduğu gerçeği benimsenmeye başlanır. İnsanlar sevdiklerini kaybedince ölümü yeniden ve gerçekten öğrenirler. On yaşlarında bir çocuğun babası ölmüştü. Mezarın başında dikilen çocuk dindar akrabasına sordu: Amca babam bu toprakta nasıl yatacak? Akrabası şöyle cevap verdi: Rüya gördüğümüzde bağlarda, bahçelerde geziyoruz, yatakta yattığımızı bilmiyoruz. İşte baban da kuş gibi uçarak gezip dolaşacak, toprakta yattığını bilmeyecek. Rüyalarda olduğu gibi... Bu cevap karşısında o çocuk çok rahat etti.²⁸⁹ Demektedir.

Buraya kadar yapılan izahlardan da anlaşılacağı gibi hayatlarının daha ilk başlarında ölüm ile muhatap olan çocukları, bu korkudan kurtaracak, onlara dünyada endişesiz bir çocukluk geçirmelerini temin edecek ancak ahiret inancını o çocuklara anlayabilecekleri bir şekilde anlatmakla mümkün olacaktır.

3. 2. 3. Ahiret İnancının Gençler Üzerindeki Etkileri

Biyolojik, psikolojik ve toplumsal pek çok değişimin yoğun bir şekilde tecrübe edildiği ve çocukluk ile yetişkinlik arasında çok boyutlu bir geçiş dönemi olarak kabul edilen ergenlik çağı, gelişim psikolojisinin en fazla dikkat çeken adımındır. Zira bu çağ, fizyolojik ve psikolojik yapıda meydana gelen köklü değişimlerin yanında, toplumsallaşma ve sosyal uyum açısından insan hayatını şekillendiren dinamik kuvvetlerin hız kazandığı yıllara karşılık gelmektedir. Ergen, bir taraftan bedeninde ve ruh yapısında ortaya çıkan hızlı değişimin uyandırdığı duygusal şoku yaşarken, diğer taraftan da toplumdaki statüsünü, geleceğe yönelik ideallerini belirleme çabasında olur. İçinde bulunduğu dönemin karmaşık yapısını hesaba kattığımızda, onun var oluş mücadelesinde küçümsenemeyecek problemlerle yüzleşmek zorunda olduğunu söyleyebiliriz.²⁹⁰

Ergenlik dönemi dini gelişimi aşamasında genç, geleneksel kabullerine olduğu kadar yenilerine karşıda olumsuz bir tutum geliştirir. Teslimiyetçi anlayışını hemen tümüyle terk eder, o artık tüm dünyayı bir sorgu süzgecinden geçirmekle meşguldür. Aslında şüphelerin ardında reddetme niyetinden çok hakikate ulaşma arzu ve ihtiyacı

²⁸⁹ Saygılı, *a.g.e.*, s. 151.

²⁹⁰ Peker, *a.g.e.*, s. 173.

vardır. Buna rağmen yeni bir hayat felsefesi oluşturduğu için böyle bir yapılanmadan geçmesi genellikle kaçınılmazdır. Ergenliğin son yıllarında, ruhsal yapılanmaya paralel olarak dini tutum ve davranışlarda da belirgin bir yapılanma ortaya çıkar.²⁹¹

Şuurlu bir dini uyanış ve ilginin ortaya çıktığı bu devrede belirli bir hayat felsefesi oluşturma amacıyla olan ergenin, psikolojik ve sosyal gelişiminin tabii bir sonucu olarak din gerçeğinden kendisini tamamen soyutlaması imkânsızdır. Özellikle zihinsel alanda meydana gelen hızlı değişimler, soyut işlemler yapabilecek zihinsel bir aktiviteye ulaşan ergenin, zihni, metafiziği sorunlar üzerinde yoğunlaştığı andan itibaren, ister istemez din fenomeniyile karşı karşıya gelmektedir. Böylece din tatmin edici bir dünya görüşü geliştirme, bir kimlik elde etme ve bir kutsala bağlanma istek ve ihtiyacını derinden hisseden ergen için temel bir ilgi alanı haline gelir. Çağın gereği olarak bu yıllarda ergen bir yandan fiziksel anlamda yeniden doğuşu yaşarken, diğer yandan da dini anlamda yeni bir oluşumun içine girmektedir. Bu dini şuurla ergen, Allah'a, ahirete ve diğer dini değerlere sarılmanın doyumsuz zevkini yaşar.²⁹²

Toplumların ayakta kalması, o toplumun ana direği olan gençlerin inanan, ahlaklı, vatanını, milletini seven ve bütün insanlığa muhabbetle dolu iyi eğitilmiş olmalarına bağlıdır. Gençlikte insanlar akıldan ziyade hisleri ve duyguları ile hareket ederler. Delikanlılar, kanlarının damarlarında delice aktığı, nefis ve hevalarına daha meyilli, akıllarını fazla dinlemedikleri işte o çağda bir de ahiret inancından mahrum olurlarsa başkalarına zulmetmekten, başkalarının malına, canına ve namusuna musallat olmaktan onları hangi güç alıkoyabilir?

Gençlerin nefislerini ve arzularını, gemleyen, tecavüzlerden, zulümlerden ve tahribattan alıkoyan ve toplum hayatının güzel işlemlerini huzur içinde insanların yaşamasını temin eden, ancak cehennem fikridir. Yoksa Ahiret imanını kaybetseler veya cehennem endişesi olmazsa, sosyal hayatta ehl-i namusun malı ve ırzı, zayıf ve ihtiyarların rahatı ve haysiyeti tehlikede kalır. Bazı bir dakika lezzeti için mesut bir hanenin saadetini mahveder, canavar bir hayvan hükmüne geçer. O sarhoş delikanlılar, galeyanda olan hissiyatlarıyla, bileklerini bükecek kimsenin olmadığını düşündükleri çağda, nefis ve arzularının peşinde koşacaklar, zavallı zayıf ve acizler için dünyayı cehenneme çevireceklerdir.

²⁹¹ Peker, *a.g.e.*, s. 174.

²⁹² Peker, *a.g.e.*, s. 175.

Eğer gençler Allah'a ve ahirete inanırlarsa, iman kalbe, akıl başa gelince şöyle düşüneceklerdir: Evet şu anda benim gücüm kuvvetim yerinde, her türlü kötülüğü, haksızlığı, zulmü, tecavüzü yapabilirim. Polis veya jandarmadan kaçabilirim. Kanunlardan yakamı sıyrabilirim. Fakat cehennem gibi bir zindanı bulunan Allah'ın melekleri benim her hal ve hareketlerimi tespit ediyorlar. Bütün sırların açığa çıkacağı o gün ben ne yaparım. Ben başıboş değilim. Her şey gelip geçici olduğu gibi gençliğimde, şu güzel dünya da bir gün geçip gidecek, bende onlar gibi ihtiyar ve zayıf olacağım. İşte pişman olmamak için bu kötülüklerden kendimi alıkoymalıyım diyecek ve zulmetmek istediği adamlara karşı bir şefkat, bir hürmet hissetmeye başlayacak.²⁹³ Böyle bir anlayışa sahip olan genç, mahşer gününde hesaba çekilirken kendisine, "Gençliğini nerede ve nasıl geçirdin?"²⁹⁴ Sorusunun sorulacağına inandığı için elbette adımını ona göre atacak, sorumlu bir hayat yaşayacak, o dinamik ve enerjik hayatını insanlığın faydasına yönlendirecektir.

3. 2. 4. Ahiret İnancının İhtiyarlar Üzerindeki Etkileri

Gelişim ve yıpranma dönemine göre farklılıklar göstermekle beraber, yaşlılık dönemi ortalama 60 yaşında başlar. Bu dönemde kişide fiziki ve ruhi yönden önemli değişiklikler görülür. Şöyle ki; görme ve işitmenin zayıflaması, dişlerinin dökülmesi, saçlarının dökülme ve ağarması, kemik kirecinin azalmasıyla kamburlaşma, boy kısalması, vücuttaki hücrelerde su kaybı nedeniyle derinin buruşması gibi fiziksel değişikliklerin yanı sıra, hafızada zayıflama, uykusuzluk, çabuk sinirlenme, telkine kapılma gibi bir takım önemli ruhi değişiklikler de kendini gösterir.²⁹⁵

İnsanlığın nerdeyse dörtte birini oluşturan ihtiyarlar, vücutlarında meydana gelen bu ani ve karşı koyulmaz değişiklikler karşısında, ümitsizliğe düşmemek, hayatının sonlarında dünyada rahat bir hayat yaşamak ancak ebedî hayatına inanmakla yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler. O çok bağlı oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına karşılık teselliyi ancak ve ancak ahiret imanında bulabilirler.

²⁹³ Bozgeyik, Burhan, *Gençlik ve Ölüm*, Türdav, İst. 1995, s. 45.

²⁹⁴ Tirmizi, *Kıyamet*, 1.

²⁹⁵ Peker, *a.g.e.*, s. 176.

Yaşlanınca âdeta çocuklar gibi hassaslaşan ihtiyarlar, ölüm ve yokluk gibi insanı üzen, ürküten bu hadiselerle karşı ancak hakiki bir hayat ve cennet ümidi ile karşı koyabilir ve teselli olabilirler. Şefkate herkesten çok muhtaç duruma gelmiş saygıya layık insanlar, kalplerini tedirgin etmeyecek sakin bir hayat yaşamaya çok ihtiyaçları vardır. Her şeyden tedirgin olan o endişeli babalar ve analar öyle bir kalbî, ruhî sıkıntılar ve ıstıraplar hissedeceklerdi ki, bu dünya onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi sıkıcı bir azap olurdu.

İnsan gençliğinde ölümü pek düşünmeyebilir. Hiç ölmeyecekmiş gibi gelebilir. Fakat yaşlanınca, hele birde altmış yetmiş yaşlarına gelince, başının tamamı beyaz saçlarıyla kefene sarılınca, vücuduna onulmaz hastalıklar dost olunca, dünyadaki eş, dost ve yakınlarının yüzde doksanını kabrin öbür tarafına salıp, haydi bakalım dünyayı terk et diyeceği, idamlık birisinin idam edileceği günü bekler gibi, ölümünü bekler. Allah'a ve ahirete inanmayan bir ihtiyar için bu durumdan daha sıkıcı ve ıstırap verici hiçbir şey olamaz. Fakat o ihtiyarlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlarsa birden o inanç onlara manen şu müjdeyi verir: Ey ihtiyarlar! Ömrümüz geçti, hayatımız bitti diye endişe etmeyiniz. Ahirette ebedî bir hayat, sonsuz bir saadet sizi bekliyor. Bu dünyadan ayrılmış, kabrin öbür tarafına geçmiş yüzde doksan, eşiniz, dostunuz yakınlarınız ile orada tekrar buluşup, görüşeceksiniz. En sevdiğiniz peygamberiniz ve diğer peygamberler, evliya, şüheda, sülehâ kabrin öbür tarafında seni bekliyorlar. O halde üzölmene, endişe etmene hiç gerek yok. Dünyada yaptığın bütün hayır, hasenat ve iyilikler kaydedildi, muhafaza ediliyor. Ahirette onların mükâfatını almaya fani âlemden baki âleme, hastalıklı ıstıraplı ve sıkıntılı şu dünya hayatından cennet hayatına geçebilirsin... Sözlerini, inanmış ihtiyarlar, imanın manevi kulağı ile duyabilirler. Böylece ahiret inancı sayesinde, dünyada rahat bir hayat yaşayabilirler.

3. 2. 5. Ahiret İnancının Sağlıklı Yaşam Ve Hastalar Üzerindeki Etkileri

Allah Kur'an'-ı Kerim'de, insanların iman fitratı üzerine yaratıldıklarını ve buna uygun olarak yüzlerini imana çevirmeleri gerektiğini şöyle bildirmektedir: "Öyleyse sen yüzünü Allah'ı birleyen bir hanif olarak dine, Allah'ın o fitratına çevir ki

insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışı için hiçbir değiştirme yoktur. İşte dimdik ayakta duran din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler"²⁹⁶

Burada hatırlatılması gereken çok önemli bir sır vardır. Eğer kişi yaratılışına uygun olarak iman eder ve yaşarsa, yalnızca ahirette kazançlı çıkmakla kalmaz, aynı zamanda dünya hayatı için de en uygun yaşamı seçmiş olur.

Son yıllarda yapılan birçok araştırma, inancın insan sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Bu araştırmalara göre Allah inancına sahip olan insanlar diğerlerine göre Allah'ın izniyle hem daha uzun yaşamakta hem de yaşam kaliteleri diğerlerine göre çok daha yüksek olmaktadır. 1995 yılında Georgetown Üniversitesi Tıp Fakóltesi'nde yapılan araştırmaların sonuçları, inancın sağlık üzerindeki olumlu etkilerini açıkça ortaya koymuştur. Bu araştırmalardan en ünlüsü ise Amerikan Ulusal Yařlanma Enstitüsü'nün Kaliforniya, Alameda beldesinde yaşayan 5.286 yetişkin üzerinde 28 yıl boyunca sürdürdüğü çalışmadır. Buna göre inançlı kişilerin ölüm oranlarının yařa, cinsiyete, eğitim durumuna ya da etnik kökene bağlı olmadan diğerlerine göre düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

International Journal of Psychiatry in Medicine'nin Şubat 2002'de yayınladığı araştırmaya göre ise; kendilerini inançsız olarak tanımlayanların;

1. Kanser dışı sindirim hastalıklarına yakalanma ihtimalleri iki kat daha fazla,
2. Damar rahatsızlıklarından (kalp krizi ve felç dâhil) ölme oranları %21,
3. Solunum hastalıklarından ölme oranlarının ise % 66 daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu alanda yapılan diğer araştırmalarda da ölüm vakalarının azalmasının ve yaşam süresinin uzamasının inançla bağlantılı olduğu görölmüştür.

Ayrıca tedavi esnasında verilen dini telkinlerin hastalar üzerinde çok yüksek tedavi edici etki gösterdiği de ortaya konmuştur. 30 ayrı bilimsel çalışma üzerin de araştırmalar yapan ABD'li Dr. Matthews ile Amerikan Ulusal Sağlık Koruma Enstitüsü'nden Dr. David Larson inancın, solunum hastalıkları nedeniyle ölüm, kanser, kalp hastalıkları ve intihar girişimlerine karşı etkili olduğunu açıklamışlardır.

İnancın insan üzerindeki en olumlu etkilerinden birisi, elbette strese karşı sağladığı korumadır. Allah inancı olan insanların olaylara daha sabırlı ve olumlu baktıkları, zorluklar veya yaşam içinde karşılaşılacak olumsuzluklara daha dirençli

²⁹⁶ Rum Suresi, 30.

oldukları açıktır. Özellikle inancın bu etkisinden dolayı ABD'deki 125 tıp fakültesinden 80' inde din ve sağlık üzerine seminerler verilmektedir.

Stresin eklem ağrılarından psikolojik bozukluklara, kansere kadar birçok hastalığın ya ana nedeni ya da tetikleyicisi olduğu düşünüldüğünde, inançları sayesinde strese karşı başarıyla mücadele edebilenler, tüm bu hastalıklara karşı da kendilerini korumaktadırlar.²⁹⁷

Yukarıda bir bölümünü aktardığımız çalışmaların dışında, onlarca bilimsel çalışmanın da işaret ettiği gibi inanç, sadece ahiret yaşamında gerçek kurtuluşu değil, aynı zamanda dünyada zihnen ve bedenen sağlıklı, kaliteli ve uzun bir yaşamı da insanlara sunmaktadır. Allah'a gönülden iman eden bir insan dünyevi sıkıntılardan uzaklaşacaktır; bu da daha sağlıklı bir yaşam sürülmesine ve ömrünün uzamasına Allah'ın izniyle vesile olacaktır. Şafi (Şifa veren) sıfatına sahip olan Rabbimiz Kuran'da şöyle buyurmaktadır: “Ya da sıkıntı ve ihtiyaç içinde olana, kendisine dua ettiği zaman icabet eden, kötülüğü açıp gideren ve sizi yeryüzünün halifeleri kılan mı? Allah ile beraber başka bir İlah mı? Ne az öğüt alıp düşünüyorsunuz.”²⁹⁸

Ayette belirtildiği gibi, Kur'an ahlakının gereği olarak her anı Allah ile birlikte olan, her davranışında Allah'a yönelip dönen insana, duasının karşılığında icabet edilmesi, hem dünyada hem de ahirette, büyük bir nimettir. Kuran'da bu gerçek şöyle bildirilmektedir: “Ey insanlar, Rabbinizden size bir öğüt, sinelerde olana bir şifa ve mü'minler için bir hidayet ve rahmet geldi”²⁹⁹

Toplumun belirli bir kısmını hastalar ve sakatlar oluşturmaktadır. Hastane köşelerinde onulmaz dertlere müptela hastalar, kazalarda veya doğuştan organlarını kaybetmiş insanlar için bu dünya adeta bir zindandır. Hele bir de inanmayan için hastalıklar, ölümün keşif kollarıdır. Ölüm ise onun nazarında yokluk, hiçlik ve çürüyüp yok olup gitmek; kabir, yılanlara, akreplere, mikroplara yem olmak için konulacağı bir zindandır. Böyle düşünen ve inanan bir hastanın, zaten pamuk ipliği ile bağlı olduğu hayattan zevk alması düşünülemez. Ancak Allah'a ve ahirete inanan bir hasta, bu dünyanın bir imtihan salonu olduğunu bilir. Hastalıklarında birer imtihan

²⁹⁷ <http://international> Journal of Psychiatry İn Medicine, Erişim tarihi, 25 Temmuz 2007.

²⁹⁸ Neml, 27/62.

²⁹⁹ Yunus, 10/ 57.

olduğunu³⁰⁰ manevi derecelerini artırmaya, cennetteki makamını yükseltmeye ve kendisini olgunlaştırmaya bir sebep olarak görür.

3. 2. 6. Ahiret İnancının Mazlumlar Ve Musibete Düşen İnsanlar Üzerindeki Etkileri

İnsan zulme uğradığında ya malını elinden alırlar, ya bedenine bir zarar verir, hatta öldürebilirler veya namusunu gözünün önünde lekeleyecek kadar zulme ve kötülöklere maruz bırakırlar. İşte bu duruma düşmüş, elinden hiçbir şey gelmeyen bu mazlum insanların tek sığınağı, zalimlerden mutlaka hesap soracak ve mazlumun hakkını zalimden alacak olan Allah'a inanmaları ve gördükleri zulüm, işkence ve haksızlıkların karşılığının verileceğı ahiret gününe inanmalarıdır.

İşte zulme uğramış mazlumun imdadına koşan ve onun kırık kalbini tamir eden ahiret inancının dayanağı olan Kur'an-ı Kerim, o mazlumu şu ayetlerle teselli etmektedir: "Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki, onun duvarları kendilerini çepce çevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) imdat dileyen olsalar imdatlarına, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir kalma yeri!"³⁰¹ "(Rasûlüm!) Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak, Allah onları (cezalandırmayı), korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor."³⁰² "Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) haline getirildiğı, (insanlar) bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir)."³⁰³ "O gün zalimlere, özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de onlarındır, kötü yurt da onlarındır!"³⁰⁴

Peygamberimiz (s.a.v) ise bir hadislerinde mü'mine zulmedenden Allah'ın mutlaka intikam alacağını bildirir.³⁰⁵ İşte mazlumun gönlüne ancak bu inanç su serpebilir. Yoksa dünyada zaten hiçbir şey yapamayan, her türlü hakkı elinden alınmış bu insanları acaba başka ne tatmin edebilir, teselliyi başka ne de bulabilirler! .

³⁰⁰ Bakara, 2/155, 156.

³⁰¹ Kehf, 18/29.

³⁰² İbrahim, 14/42.

³⁰³ İbrahim, 14/42.

³⁰⁴ Mü'min, 40/52.

³⁰⁵ Suyuti, Celalu'd-din, *Camiu's- Sağir Muhtasari*, Terc. : İsmail Mutlu, Abdulaziz Hatip, Şaban Döğen, İst. 1996. c. III. , s. 160.

Yine Kur'an-ı Kerim bu hususta şöyle der: “Zulüm gördükten sonra hakkını alan kimselere, işte onların aleyhine bir yol yoktur. İnsanlara zulüm edenlere, yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır. İşte can yakıcı azap bunlardır.³⁰⁶ Burada şunu belirtmek gerekir ki zulme karşı boyun eğip hakkı müdafaa etmemek zalimleri azdırır. Ne surette olursa olsun zulmü önlemek gerekir.

Dünyanın her yerinde, her zamanda hemen herkes bir takım, kaza, deprem, sel felaketi, yangın ve harp gibi bela ve musibetlerle karşı karşıyadır. Çoğu kez bu bela ve musibetler insan iradesi dışında oluşur. İşte ne zaman, nerede, ne şekilde karşılaşacağımız belli olmayan bu bela ve musibetlere, karşılığının verileceğine inanılmasıyla dayanabilir.³⁰⁷

Nitekim Peygamberimiz bir hadislerinde, “Bir mü'mine dünyada bir diken bile batsa, ona sabretmesinin karşılığını Allah verecektir.³⁰⁸ Buyurmakla konumuza ışık tutmuştur. İşte böylelikle Allah'a inanan bir musibettede, başına gelen bela ve musibetler karşısında ebedî âlemde göreceği rahat ve mükâfatları düşünür, böylelikle fani âlemdeki, geçici belâ ve musibetler karşısında: “Bu da geçer yâ hû” der, Rabbine tevekkül eder. Bu musibetler anında malına gelen zayıatın sadaka olduğuna, canına gelenin de sabrederse imtihana vesile olacağına inanır, sabırla şükreder. Bazen de bunların birer ikaz olduğunu düşünür, istikameti, doğru yolu bulmasına vesile olur.

Sonuç itibari ile ahirete iman gerek mazlumların, gerekse musibete düşmüş insanların en temel dayanağı olmuş, onların dünyada rahat bir hayat sürmelerine sebep olmuştur.

3. 3. AHİRET İNANCININ İKTİSADİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İnsanın kendini varlığın merkezine koyması, bunun doğal sonucu olarak da “mutlak mülkiyet” anlayışıyla kendini yeterli görmesi, her türlü azgınlığın, israfın ve zulüm yapmasının sebebi olduğu için Kur'an-ı Kerim, Mekke döneminde uzun bir süre bu zihniyeti çözmeye uğraşmıştır. Kur'an-ı Kerim sık sık insanın ihtiyaçları için kullandığı tabiattaki hazır ve potansiyel malların mutlak mülkiyetinin Allah'a ait

³⁰⁶ Şura, 42/41, 42.

³⁰⁷ Bakara, 2/155, 156.

³⁰⁸ Tirmizi, Sünen, Cenaiz, c. II, s. 220.

olduğunu; O'nun bunlarda bir ortağının olmadığını, bunların insanlara imtihan için verildiklerini ve nasıl kullanıldıklarından ahirette hesaba çekileceklerini söyler.³⁰⁹

Mutlak mülkiyet düşüncesini yıkmak için potansiyel ve hazır nimetlerin dışında bunlardan istifade ederek insanın zekâ kabiliyetiyle yapmayı başardığı, dönemin en ileri teknoloji ürünü olan ve tabii olarak birer de sahipleri olan gemileri bile Allah kendine “mal” etmektedir.³¹⁰ “Denizde yürüyen dağlar gibi gemiler onundur. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız.”³¹¹

Dünya hayatın da bizim zannettiğimiz her şey, Allah'ındır. Biz hem onun mülküyüz hem onun memlûküyüz, hem de onun mülkünde çalışıyoruz. Dolayısı ile onun emri ve müsaadesi olmadan hiçbir şeye el uzatamaz, hiçbir şeyden istediğimiz gibi istifade edemeyiz.

Mü'min bir kimse dünya mallarından bir “emek” karşılığı olarak faydalanabilir. Fakat geçici olarak mülkiyetine geçirdiği bu mallara veya nimetlere “mutlak mülkiyet” gözüyle bakamaz.³¹² Mü'min bir kimse alış verişinde adalet ve ihsan yoluna tabi olmaya niyet etmelidir. Pazarda gördüğü her işte emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i an'ül münker'e niyet etmelidir. Zira tüccar bir kimse bu niyetleri kalbinde taşıdığı anda ve bu inançlara sahip olduğunda ahiret yolunda çalışmış bir kimse olur. Eğer bu çalışma neticesinde malda elde ederse bu da kâr üzerine kârdır. Eğer bu niyetlerle beraber dünyalık hususunda zarar etse dahi ahiretteki kârı muhakkaktır.³¹³

Bu konu Kur'an'da biri mutlak mülkiyet anlayışına sahip, diğeri mü'min iki bahçe sahibinin karşılıklı konuşmalarıyla ortaya konmuştur. Şöyle ki: Bahçene girdiğin zaman şöyle demen gerekmez mi: Maşallah kuvvet ancak Allah ile olur.³¹⁴

Nitekim mutlak mülkiyet iddiasında bulunan adamın bahçesi bu tutumundan dolayı Allah tarafından yerle bir edilip bozulduktan sonra Kur'an durumu şöyle değerlendirir: İşte burada kudret ve hâkimiyet varlığı olan da, sonuçlandırma bakımından hayırlı olanda odur.³¹⁵

Yine bir gurup mü'min mutlak mülkiyet düşüncesinde olan Karun'a sahip olduğu malın imtihan açısından fonksiyonunun ne olması gerektiğini hatırlatıp, ondan

³⁰⁹ Güler, *a.g.e.*, s. 124.

³¹⁰ Güler, *a.g.e.*, s. 124.

³¹¹ Rahman, 55/24, 25.

³¹² Güler, *a.g.e.*, s. 125.

³¹³ Gazali, *a.g.e.*, s. 274.

³¹⁴ Kehf, 18/39.

³¹⁵ Kehf, 18/44.

yoksul olanlara vermesini isterken o şöyle diyor: Bu servet bendeki bir ilimden dolayı elde edilmiştir.³¹⁶

Karun ne kendi kabiliyetlerinin kim tarafından veriliğini, ne de kazandığı malların tabiiatta kim tarafından yaratıldığını hiç düşünmemektedir. Böyle bir mantıkla dünya hayatının sadece görünen yüzünü bilen, ahiretten ve Allah'tan gafil insanlar, Allah'ın mülkünü sahiplenmekte, onun mülkünde, onun emri dışında hareket ederek iktisadi hayatın gereği olan doğruluk, emanet, güven, sadakat gibi değerleri terk ederler. Böylece iktisadi hayatta zulüm, fesat, rüşvet, adam kayırma başlar.

Kur'an-ı Kerim bir taraftan genel bir ahlak ve hukuk prensibi olarak malların haksız yollarla paylaşmamayı emrederken, diğer taraftan emperyalist emellere girişecek olanlara boyun eğmeyi, bilerek günaha girme olarak niteler ve insanları karşı koymaya çağırır. Yetimin miras yoluyla hak ettiği malı yemek büyük bir zulümdür. Ticaret yaparken hileli mal üretmek, eksik tartmak Kur'an'a göre büyük bir günde tekrar dirilmeye inanmayanların işidir. Yine haksız bir kazanç çeşidi olan faizi yiyenler “şeytan çarpmış”³¹⁷ gibi kalkacaklardır.³¹⁸

İslam'a göre ticaret hayatının temel taşlarından birisi olan zekâtı vermeyenler ahireti inkâr eden veya önem vermeyenlerdir. İnfak edenler ise Allah'a ve ahirete inanmaktadırlar. Kur'an-ı Kerim'e göre mallarını gizli ve açık olarak Allah'ın emirleri doğrultusunda sarf edenler asla zarara uğramayacak bir ticaret yapmış bulunurlar. Bunların durumu, her başağında yüz tane olmak üzere yedi başak veren bir buğday tanesine benzer.³¹⁹

Kur'an-ı Kerim zenginlerin servetinde fakirlerin bir hissesi olduğunu belirterek zenginlerin suni ihtiyaç ortaya koyup israf etme yerine fazla olan mallarını fakirlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere vererek ahlaki amaçlarla harcanmasını ister. Böylece imtihanda başarılı olup ahirette daha değerli mükâfatlar kazanmış olurlar.³²⁰

Tarih boyunca pek çok açıklamalara rağmen içinden çıkılamayan meselelerden biride, bazı insanların bir gaye uğruna, sarf ettiği büyük çabalara rağmen muvaffak olamayışı veya tam tersine bazılarının da hiçbir gayret ve çaba göstermeden birçok

³¹⁶ Kasas, 28/78.

³¹⁷ Bakara, 2/275.

³¹⁸ Güler, *a.g.e.*, s. 127.

³¹⁹ Ma'un, 107/1, 3; Haşr, 69/33, 34; Fussilet, 41/7; 2/3; Nisa, 4/261; Fatır, 35/29.

³²⁰ Güler, *a.g.e.* s. 128.

alandaki muvaffak olarak çok nimetlere kavuşmasıdır. Dünya hayatında sayısız örnekleri olan bu gibi durumlarda, insan olayları kendi beceriksizliğine bağlayarak ya da haksızlığa uğradığına hükmederek izah ederse, olayları bu anlayışla değerlendirip davranışlarına buna göre yön verirse daha kötü duruma düşer ve olayların altında büsbütün ezilir. Kötümser, karamsar, endişeli ve muzdarip bir hayatın içinde sürüklenip gider.³²¹

O halde insanın bu duruma düşmemesi için bu hadiselerin hikmetini öğretecek, Allah'ın takdirini anlatacak ona sığınarak kurtuluş yolunu gösterecek bu dünyada olmaz ise öbür dünyada yaptığı iyiliklerin karşılığını göreceğinin anlatacak bir ahiret inancı olmalıdır.³²²

1. 4. AHİRET İNANCININ POLİTİK VE SİYASİ HAYATA ETKİLERİ

Yeryüzünde nimetlerden istifade ederken, insanlarla, toplumlarla sosyal ilişkilerde bulunurken bunu meşru yollarla mantıki ve ahlaki ilkelere göre gerçekleştirmek asıldır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim iki temel, biçimsel, mantıki kural tavsiye eder: Biri yönetim işlerini ehline, uzmanına, layık olana vermek; ikincisi, sosyal problemin çözümünü tabiatı gereği karmaşık olduğundan yanlışlıklara düşmemek için mümkün olan çok sayıda ilgili uzmana danışmak (istişare) ve doğruyu bulduktan sonra da ona uymaktır. İşte Allah ve ahiret inancının rolü, insanların bu faaliyet sürecinde ahlaki olana uymalarında bir etki unsuru olarak ortaya çıkar.³²³

Kur'an açısından bakarsak politik faaliyet insanın yeryüzünde Allah tarafından ahlaki anlamda denenmesinin bir parçasıdır. Bu faaliyet biçiminde de asıl olan fesadın zıddı olarak barış getiren iyi, düzgün, yararlı, akli iş anlamına gelen "salih amel" in gerçekleşmesidir. Kur'an-ı Kerim, Tevrat ve Zebur'da sayıldığı şekilde yeryüzünde Allah'ın böyle davranan kullarının hâkim olacağını evrensel anlamda sosyal bir gerçeklik olarak belirtir:³²⁴ "... Yeryüzünde salih kullarım varis olur"³²⁵

Kur'an-ı Kerim, Allah ve ahiret inancı olmayan bir politik lider ve onun politikasına örnek olarak Firavun'u gösterir. Büyüklenme, haddi aşma, halkı

³²¹ Ayhan, *a.g.e.*, s. 134.

³²² Ayhan, *a.g.e.*, s. 135.

³²³ Güler, *a.g.e.*, s. 131.

³²⁴ Güler, *a.g.e.*, s. 130.

³²⁵ Enbiya, 21/105.

zümrelere bölüp kendi dinine inanmayanları, erkek çocukları öldürme onun politikalarından bazılarıdır. Allah ve ahiret inancının politikaya yansıma örnekleri ise Kur'an-ı Kerim'in zikrettiği İsrailoğulları'ndan birer peygamber devlet başkanı olan Hz. Davut ve oğlu Hz. Süleyman ile son peygamber Hz. Muhammed'dir. Bunların yürüttükleri politikalar, hep zulmü ahlaksızlığı ortadan kaldırmak adaleti yerleştirmek olmuştur.³²⁶

Toplu halde yaşayan insanların, birbirlerinin haklarına tecavüz etmeden, hürriyetin sınırlarını aşmadan yaşaması gerekir. İnsanların gerçekten hak ve adalete uyabilmeleri, Allah'a, O'nun gönderdiği kurallara inanmaları gerekir ki, karşılıklı olarak haklarına tecavüz etmesinler, görevlerini eksiksiz yapabilsinler.

Toplumda bir idare edenler, bir de edilenler vardır. Din her ikisine de bir takım sorumluluklar yüklemiştir. İdarecide bir takım özelliklerin olması gerekir. O özellikler ise şunlardır:

1. İdareci dirayetli ve liyakatli olmalı, kendisi hırsıyla istememelidir.³²⁷
2. İdareci halkına verdiği sözden dönmemeli, vefasızlık yapmamalıdır.³²⁸
3. İdareci halkının her şeyinden sorumlu olduğu şuurunda olmalıdır.³²⁹
4. Halkına karşı daima “müjdeleyen, kokutmayan, kolaylaştıran, zorlaştırmayan” liderler olmalıdır.³³⁰
5. Halkın, istek ve şikâyetlerine açık olmalı, halk ile arasına aşılmaz engeller koymamalıdır.³³¹
6. Devlet malına el sürmemeli, kıyamet günü hesabının çetin olacağını, tüyü bitmemiş çocukların hakkı olduğunu düşünerek, çalıp çırpıp israf etmemelidir.³³²
7. Kendisine tayin edilen maaşın dışında hazineden bir şey almamalıdır.³³³
8. Hisleri ile hareket etmemeli, öfkeli iken hüküm vermemelidir.³³⁴
9. Rüşveti veren de alan da lanetlenmiştir.³³⁵

³²⁶ Güler, *a.g.e.*, s. 132.

³²⁷ Müslim, İmare, 13; Ebu Davut, İmare, 93.

³²⁸ Müslim, Cihad, 16.

³²⁹ Buhari, Ahkâm, 1; Müslim, İmare, 20; Tirmizi, Fezail-i cihad, 27; Müslim, İman, 219.

³³⁰ Müslim, Cihad, 6.

³³¹ Tirmizi, Ahkâm, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. IV, 231.

³³² Müslim, İmare, 24, 30; Ebu Davud Akdiye, 5.

³³³ Tirmizi, Ahkâm, 8; Ebu Davud, İmare, 107.

³³⁴ Müslim, Akdiye, 16; Tirmizi, Ahkâm, 7.

³³⁵ Tirmizi, Ahkâm, 9; Ebu Davud, Akdiye, 4.

Allah'a ve ahiret gününe inanan bir idareci, mahşer gününde hiçbir gölgenin fayda vermediği o dehşetli anda Allah'ın arşının gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf insanın en başta geleni; "Adaletli devlet reisidir" hadisine inanan bir idareci elbette halkına karşı âdil davranacak, ahirette hesap verme endişesi ile sorumluluk içinde bir idarecilik yapacaktır.

İdare edilen halk ise Allah ve Resulüne itaatten sonra ulu'l-emre itaatin şart olduğuna³³⁶ Allah'a isyana veya hukukun temel prensiplerine ters bir şeyi emretmediği müddetçe itaat etmenin gerektiğine³³⁷ inanırsa o toplumun çarkları işler, toplumda huzur olur.

3. 5. AHİRET İNANCININ TERÖRÜ ÖNLEMEDE ETKİSİ

İnsan dışında diğer canlıların ihtiyaç ve istekleri belirli ve sınırlı olduğu halde, insanın ihtiras ve arzularının bir sınırı yoktur. Zira Allah insanı yaratırken onun vücuduna akli, gadabi ve şehvi kabiliyetler vermiş ve bu kabiliyetlerine fitri bir sınır koymamıştır. Her bir kuvvenin de ifrat, tefrit ve vasat olmak üzere üç kullanım şekli vardır. İşte kendisinde ahiret inancı hâkim olmayan bir kişinin bu kuvveleri ifrat ve tefrit şekilde kullanmasından anarşi ve terör doğmaktadır. Tarih sahnesinde insanlık için yıkıcılık ve felaketten başka bir faydası olmayan Müşrikler³³⁸, firavunlar³³⁹, nemrutlar, ye'cüc ve me'cüc'ler³⁴⁰ hep bundan kaynaklanmıştır.

Eğer ahirette ceza korkusu ve ya mükâfat ümidi gibi manen ayırt edici bir güç olmazsa, açıkça kanun hâkimiyeti sağlanamayan yerlerde insanlar her türlü kötülüğü işleme temayülü içine girerler. Bunun sonucunda insanlar arasında anarşi, fitne ve fesat, çıkar gibi duygular yer alır, güvenlik her açıdan tehlikeye girer, kullukla mükellef olan insan, bu görevini ifa edemez duruma düşer.³⁴¹ İnsanın görevini yerine getirmesi, başkalarının haklarına saygı göstermesi, bunun sonucunda toplum düzeninin sağlanması, genel olarak iyilik yapma, kötülükten kaçınma arzusunun bir

³³⁶ Nisa, 4/59.

³³⁷ Müslim, "İmere" 38.

³³⁸ Nisa, 4/48,116,121,123.

³³⁹ Bakara, 2/49, 50.

³⁴⁰ Kehf, 18/94.

³⁴¹ Razi, *a.g.e.*, s. 20.

sonucu olmalıdır. Bu arzunun en önemli kaynaklarından birisi de ölümden sonra diriliş inancının sonucu gerçekleşecek ceza ve mükâfat duygusu olmalıdır.³⁴²

Ahret inancı olmayan veya ahret inancından uzaklaşan toplumlar, haliyle yaratılış gayesinde de uzak olur. Böylece dünyada hayatın dengesi bozular. Artık anarşi ve terör başlamış olur. Ahiret inancı olan fert ve toplumlarda anarşi ve terör hadiseleri görünmez. Zira fert ve toplumlar dünyada yaptıklarını hesabını vereceğine inandıklarından bu tür zillete başvurmazlar. Cinayet ve terör gibi insanları bulanıma ve huzursuzluğa iten olaylar Allah ve Rasulü tarafından kınanmış ve yasaklanmıştır. Bu tür olaylara tevessül edenler içinde temelli kalacağı cehennem ile korkutulmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu konuda şöyle der: "Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."³⁴³ "Haksız yere birini öldüren katil, genellikle yaşama hakkı tanımamış, kanların haramlığına, nefislerin masumluğuna saldırmış, adam öldürmeye yol açmış, başkalarına da cesaret vermiş olur."³⁴⁴ Hâlbuki insan için yaşamak ve yaşatmak bir vazifedir. İslam dini toplumun huzurlu olmasını istediğinden bu tür olumsuz olaylar şiddetle yasaklanmıştır.

Kur'an-ı Kerim insanları şiddet ve terörden sakındırarak şöyle buyurur: "Kim bir canı can karşılığında ve yeryüzünde bir fesat çıkarmaktan dolayı, adam öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kimde onu kurtarırsa bütün insanları diriltmiş gibi olur."³⁴⁵ Denilerek olayın vahametini insanların gözü önüne sermektedir. Zira Kur'an-ı Kerim öldürüleni bir insan olarak görmekte, bütün insanları öldürmüş gibi kabul etmektedir. Konunun ahiret boyutunu ele aldığımızda bir adam öldürdüğü için ondan dolayı hesap vereceği yerde bütün insanları öldürmüş gibi kabul edilip onların hesabının verileceği beyan edilerek, insan bu tür olaylardan uzaklaştırılmak istenilmektedir. Bu yaklaşım insanların zihnine iyice yerleştirildiği takdirde bu tür olaylara tevessül etmeyecektir.

Terör olaylarını çıkarıcıların genelde inkârcı guruplar olduklarını görüyoruz. Allah'ı, peygamberi, ahireti tamamen inkâr ettiklerini okuyor veya duyuyoruz. Dolayısıyla ahiret inanmayan bu toplumlarda anarşi ve terör hat safhada olur. Çünkü

³⁴² Razi, *a.g.e.*, s. 21.

³⁴³ Nisa, 4/93.

³⁴⁴ Yazır, *a.g.e.*, c. II, s. 224.

³⁴⁵ Maide, 5/32.

fertler bu dünyada yapılanların karşılığının verileceğine, yani ceza ve mükâfat yurdu olan ahirete inanmamaktadır. Bu dünyada yapılanların yanlarına kalacağını sanmaktadırlar. Hâlbuki Allah-u Teala insanların birbirlerini kanını dökmelerine ve birbirlerini yurtlarından çıkarmalarını yasaklamıştır.³⁴⁶ Bu tür davranışlarda bulunanlara ahirette şiddetli azabın olduğu bildirilmiştir.

Ahret inancı, adam öldürerek zulüm yapmanın yayılmasını ve anarşiyi önler. Suçları ve öfkeyi yok edip kötülükleri önler. Nitekim Asr-ı saadette örneğini gördüğümüz “temiz toplumlar” cinayet, terör ve anarşi gibi olayların olmadığı toplumlardır. Sebebi de orada bireylerin zihnine sağlam bir şekilde işlenen ahiret inancıdır. Neticede kendisinde ahiret inancı, hâkim olan fertler ne cinayet işleyebilir ne de terör hadiselerine bulaşır. Çünkü polis ve kanunların bulunmadığı yerler de bile, kendisini denetleyen birinin olduğunu, ahiret gününde her hak sahibinin hakkını alacağını bildiğinden bu tür işlerden uzak dururlar.

SONUÇ

Tarihe bakıldığında Hz. Âdem (a.s)’den, Hz. Muhammed (s.a.s)’e kadar gelmiş bütün peygamberler ümmetlerine ahiret hayatının varlığından bahsetmişler, dünyada yapacakları her amelden dolayı mükâfat veya ceza göreceklerini söylemişler ve inanları ahiret hayatı için hazırlanmaları noktasında ciddi bir şekilde uyarılmışlardır.

Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’de ahiret gününü ifade eden değişik kavramlar kullanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de ahiret ile ilgili değişik kavramların kullanılması Allah’ın o güne verdiği önemi göstermekle beraber, aynı zamanda ahiret hadisesinin vukuunun farklı merhale ve yönlerinin olduğunu ifade ile insanların nazarını bu yönlere çekmeğe çalışmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in ahiret hakkında kullanmış olduğu “Yakıtı insanlar ve taşlardan olan bir ateşten kendinizi ve ailenizi koruyun” gibi üslup ve ifadeleri ile o güne vermiş olduğu önem, aslında insanların o gün için tavizsiz ve ciddi bir şekilde hazırlık yapmalarını sağlamak içindir. Kur’an-ı Kerim’de ahiret günü kavramı, olay ve mekâna göre çeşitli isim ve tabirlerle ele alınmıştır. “Dünya karşıtı olarak, dünyadan sonra gelen ve daha güzel bir mekân olarak ele alındığı yerler,

³⁴⁶ Bakar, 2/84.

insanların hesaba çekileceği bir gün olması hasebiyle hesap günü olarak ele alındığı yerler, Allah'a, peygambere, ahirete ve diğer inanç esaslarına inanmayan ve hayatını bu çerçevede yaşamayan insanlar azap görecekleri için bazen de büyük azap günü olarak ifade edilmiştir.”

Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin ahiret hayatıyla ilgili ortaya koyduğu kavramları, değişik İslam mezhepleri, (Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Şia) değişik yönleriyle ele almış, konu ile ilgili farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Ehl-i Sünnet, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde anlatılan ahiret ile ilgili kavramları, olayları meydana gelecek merhaleleriyle birlikte kabul etmiş, çok fazla akli yorumlara girmemişlerdir. Buna rağmen Mu'tezile ve Şia ahiret ile ilgili konulara akli yorumlar getirmiş, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde anlatılan ahiret ahvalini tevil yoluna gitmişlerdir.

Yaşama arzusu üzerinde daha derinlemesine düşünüldüğünde, bunu kabullenmek istemese de insanın pek çok çabasının ya ölümden kaçmak, ya da ölümsüz olma duygusuyla yakından ilgili olduğu görülecektir. Her şeyden önce insanın fani olan bu hayata sığmayacak kadar uzun emelleri, ötelere uzanan duygu ve düşünceleri vardır. Kur'an, Hz. Âdem (a.s.)'in bu cazip duygu yüzünden şeytanın vesvesesine kapılarak Allah'ın emrini çiğneyip cennetten atılmasına temas etmektedir. “Derken şeytan onun aklını karıştırıp Ey Âdem dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi? Bu demektir ki, ölümlü olmaktan, hatta ölümlü olan şeylerden bile hoşlanmama bunlardan ıstırap duyma, buna karşın ebediyen yaşama ve ebedi şeyleri isteme arzusu peygamberleri de kuşatan evrensel bir insanlık arzusudur.

İnsanı yalnızca maddi bir vücuttan ibaret gören maddeci anlayış, insanın bu manevi ihtiyacına cevap vermekten aciz kalmış, insanın bu ihtiyacını dünyevi oyun ve eğlencelerle gidermeye çalışmıştır. Ancak bunun insan için bir anlamının olmadığı, manevi ihtiyaçlarını doyumadığı, dünyevi birçok imkânlarla sahip olan insanların intihar etmelerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısıyla insanın ruhi ihtiyaçlarını, ahlaki yapısını, kişilik yapısını, davranış örüntülerini, kısaca psikolojik ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olacak, insan hayatına bir gaye temin edip yön vererek yaratılışının amacını ona öğretecek ancak ahiret inancıdır.

Ahiret inancı kişiyi psikolojik olarak rahatlattığı, dünyevi buhran ve tehlikelerden kurtardığı gibi, aynı zamanda sosyal bir varlık olan insan hayatına istikamet vererek toplumda huzur ve dengeyi sağlamaktadır. İnsanın her açıdan gayesine ulaşip huzur bulması bir yana, sosyalite olmadan hayatta kalması bile mümkün görünmemektedir. Bu durum insan için aile hayatının yanı sıra, bir toplum içinde yaşamayı zorunlu kılmaktadır. Malum olduğu üzere toplumlar fertlerden oluşmaktadır. Sağlıklı bir psikolojik yapıya sahip fertlerden oluşan toplumlar ancak huzurlu bir hayat yaşayabilirler. Özellikle toplumu oluşturan ve temel taşı olan aile, çocuklar, gençler, ihtiyarlar, hastalar, musibete maruz kalanlar, fakir ve mazlumlar v.b. toplumu oluşturan sınıflar eğer güçlü bir ahiret inancına sahip olurlarsa, o zaman toplum istenilen manada kişinin içinde huzurla yaşayabileceği bir ortama kavuşabilir. Eğer toplumu oluşturan bu sınıflarda ahiret inancı etkisini tam anlamıyla hissettirmese, o zaman toplumda sosyolojik anlamda çözümler baş gösterecek ve o toplum yaşanmaz bir hal alacaktır.

Günümüzde yaşayan insanların hayatlarıyla ilgili televizyon programlarına, dergilere, gazetelere ve çeşitli alanlarda yapılan bilimsel araştırmalara bakıldığında, ahiret inancı zayıf olan insanların ne kadar sıkıntı içinde olduklarını görmek mümkündür. Örneğin ahiret inancına sahip olmayan veya ahiret inancının etkisinin zayıf olduğu batı toplumlarında, insanlar başlarına gelen olaylar karşısında manen bir dayanak bulamadıkları için psikolojik yönden çöküntüler yaşamaktadırlar. Ayrıca aile hayatı zayıflamış, aile fertleri arasındaki ilişkiler kopmuş, insanların birbirleriyle olan sosyal ilişkileri ciddi manada zayıflamıştır. Maalesef, iletişimi arttıran her türlü gelişme yaşandığı halde, insanların samimi olarak yakınlık duyduğu dostlarının azalması engellenememiştir. Gittikçe kalabalıklaşan ortamlarda, ışık yıllarıyla bile ölçülemeyecek derecede birbirinden uzak, yalnız hayatlar gizlenmiştir.

Başta ilahi mesajlar, tarihi vakıalar, ilmi araştırmalar, özellikle konu ile yakından ilgili olan psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin de ikrarı ile sabit olmuştur ki; insanların içine düştüğü bu çıkmazdan onları kurtaracak ancak İslam dini ve onunu temel esaslarından birisi olan “Ahiret inancı”dır.

KAYNAKLAR

- ABDULHAMİD, İrfan, *İslamda İ'tikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, Terc.: M. Saim Yeprem, Marifet Yay., İst. 1994.
- ABDULLATİF, Seyyid, *Kur'an'ın zihni İnşası*, Terc. : Kürşat Atalay, Pınar Yay., İst. 1995.
- AKTAŞ, Erhan, "Ahiret İnancı İle Yaşamak", *İktibas Dergisi*, Sayı 2000, Ağustos 1995.
- ATAY, Hüseyin, *Kur'an ve Hadiste İman Esasları*, D. İ. B.Yay. Ankara, 1959.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neş. İst. 1989
- ARGYLE Michael A, *Din Psikolojisi Alanındaki Yeni Gelişmeler*, Terc.: Talip Küçükcan, T. D. V. İslâm Araştırmaları Merkezi, İst.
- AYHAN, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, D. İ. B. Yay. , Ankara, 1988.
- AYDIN, Mehmet, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı Ahlak İlişkisi*, Ankara, 1981
- *Eğitim Açısında Din ve Ahlak İlişkisi*, Ankara, 1982.
- *Din Felsefesi*, İzmir, 1987.
- AYDIN, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, D. İ. B. Yay. , Ankara, 1984.
- BİLGİN, Vejdi, *Sosyal Çözülme ve Din*, Etüd Yay. , 1997.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelâm*. Trs.
- BEHİY, Muhammed, *İnanç ve Amelde Kur'ani Kavramlar*, İst. 1995.
- BOZGEYİK, Burhan, *Gençlik ve Ölüm*, Türdav, İst. 1995.
- BUHARİ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, *el-Câmius'-Sahih*, Çağrı Yayınları, İst. 1992.
- CARREL, Alxis, *Hayat Hakkındaki Düşünceler*, Terc.: Cahit Beğenç, İst. 1998.
- CERTEL, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Andaç Yay. , Ankara, 2003.
- CEYLAN, Ahmet, *İslam da Ölümden Sonra Diriliş İnancı*, Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, ŞanlıUrfa, 1998.
- CÜCELİOĞLU, Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, İst. 1978.

- ÇELİK, Muhammed, *Kur'an' da Ölümünden Sonra Dirilişin Akli Temelleri*, D. İ. B. 2004.
- ÇİLELİ, Meral, “Ölüm”, Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi*, Haz. : Meral Çileli, İmge Yay. , Ankara, 1995, içinde.
- DALAT, Ziya, *Çocuk ve Genç Ruhunu*, Ankara, 1956.
- EREN, Şadi, *Kur'an ve Toplum*, İst. 2004.
- EBU DAVUD, Süleyman b. El-Eş'âs, Es-Sicistânî, *Sünen*, İst. 1992.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı Terc.* : Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. , İst. 1996.
- EROĞLU, Feyzullah, *Davranış Bilimleri*, Beta Yay. , İst. 1988.
- FAZLURRAHMAN, *İslam*, Terc. : Mehmet Dağ- Mehmet Aydın, Selçuk Yay. , İst. 1992.
- *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev.: Alparslan Açıkgenç, Ankara, 1987.
- FARUKİ, İsmail Naci, *Tevhid*, Terc. : Dilaver Yardım-Latif Boyacı, İnsan Yay. , İst. 2003.
- FIGLALI, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadi İslam Firkaları*, Selçuk Yay. İst. 1995.
- *İmamiye Şiası*, Selçuk Yay. , İst. 1984.
- GAZZALİ, Ebu Hamid Muhammed B. Ahmed, *el-İktisat fi'l-İtikât*, Terc. : İ. A. Çubukçu, Hüseyin Atay, A. Ü. İ. F. Yay. , Ankara, 1962.
- *İhya-i Ulumuddin*, c. IV, İst. 1990.
- *El-Munkızu Mine'd-Dalal*, Çağaloğlu Yay. , İst. 1970.
- GÜLEN, M. Fetullah, *Ölüm Ötesi Hayat*, Nil Yay. , İzmir1997.
- GÜNGÖR, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Yay. , 1995.
- GÜRSES, İbrahim, Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve otoriteryen Kişilik ilişkisi, Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : İbrahim Gürses, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2002 içinde.
- GÜLER, İlhami, *İman Ahlak İlişkisi*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2003.
- GÖLCÜK, Şerafeddin-TOPRAK, Süleyman, *Kelam*, S. Ü. Yay, Konya, 1988.
- HANİFİ, Özcan, *Maturidi'ye Göre Dünyanın Yaratılış Amacı*, Din Öğretimi Dergisi, Sayı 37, Kasım- Aralık 1992.

- HAMİDULLAH, Muhammed, *Rasulullah Muhammed*, Terc. : Salih Tuğ, İrfan Yay. İst. 1973.
- HARPÛTÎ, Abdüllatif, *Tenkîhu'l-Kelâm fî Akâidi ehli'l-İslâm*, İst. 1330 h.
- HAYTA, Akif, İbadetler ve Ruh Sağlığı, Hayati Hökelekli, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : Akif Hayta, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2002, içinde.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Gençlik ve Din*, Ankara Okulu Yay. , Ankara, 2002.
- *Din Psikolojisi*, T. D. V. Yay. , Ankara, 2001.
- *Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi*, A. Ü. İ. F. D. III, Sayı, 156, Yıl, 1991.
- HUXLEY, Aldous, *Kalıcı Felsefe*, Terc.: Latif Boyacı, İnsan Yay. , İst. 1996.
- İBN-İ MANZUR, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed B. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arap* c. V, Mısır. Trs.
- İSFEHANİ, Ragıp, *el Müfredat fî Garaibu-l Kur'an*, Daru-l Marife, Beyrut, 1956.
- İŞLER, M. Said, "Güzel Ahlakı Ararken", *Köprü Dergisi*, Yaz 2001, Sayı 75.
- KARDAVİ, Yusuf, *İman ve Hayat*, Terc. : Abdülvahap Öztürk, Hilal Yay. , İst. 1979.
- KARAKAŞ, Vehbi, *Ölüm Diriliş ve Reenkarnasyon*, İst. 1997.
- KANDEMİR, M. Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlâkı*, Nesil yay. , İst. 1986.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an da Kişilik Psikolojisi*, İzci Yay. İst. 1997.
- KARACA, Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yay. , İst. 2000.
- KERİM Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D. İ. B. Yay. Ankara, 1983.
- KULA, Naci, "Gençlik Döneminde Kimlik ve Din", Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Haz. : Naci Kula, Ankara, 2002 içinde.
- "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *G. Ü. Çorum İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı 241-2, 2002.
- KUTUP, Muhammed, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, Terc. : Bekir Karlığa, İşaret Yay. İst. 1992.
- *İslamda Fert ve Cemiyet*, Terc. : Mehmet Süslü, Hikmet Yay. , İst. 1985.

- KUTUP, Seyyid, *Fizilalil Kur'an*, Daruş- Şuruk, c. VI, Beyrut, 1980,
----- *Yoldaki İşaretler*, İst. 1992.
- KÖKNEL, Özcan, *İnsanı Anlamak*, Altın Kitaplar, 6. Baskı, İst. 1997.
- KONUK, Yurdağül, *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi*, T. D. V. Yay. , Ankara 1994.
- KOSTAŞ, Münir, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, T. D. V. , Yay. , Ankara, 1995.
- MEHMEDOĞLU, A. Ulvi, *Kişilik ve Din*, Dem Yay. , İst. 2004.
- MEVDUDİ, Ebu'l Ala, *İslami Kavramlar*, Terc. : Süleyman Akyüz, Pınar Yay. , İst. 1989.
- MÜSLİM, Ebu'l Hüseyin Müslim B. El-Haccac B. Müslim El-Kuşeyrî, *Sahih*, Nşr. Muhammed Fuad, Abdalbâkî, Çağrı Yayınları, İst. 1981.
- NECATİ, M. Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, Fecr Yay. , Ankara, 1998.
- NEŞŞAR, Ali Sami, *İslamda Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, Terc. : Osman Tunç, İnsan Yay. İst. 1999.
- NEVEVİ, Muhyiddin, Riyazü's –Salihin, c. II, Terc. : Kıvamuddin Burslan, H Hüsnü Erdem, D. İ. B. Yay. Ankara, 1997.
- ÖZCAN, Mehmet Tefvik, *Ruhî Bunalımlar ve İslâm Ruhiyatı*, Ankara, 1985.
- ULUDAĞ, Süleyman “Ahlak ve Değişim”, *Köprü Dergisi*, Sayı 75.
- URAL, Hasan, “*Kuran Işığında Sorumluluk Duygusu ve Davranış Bilinci*”, Diyanet Aylık Dergi, Sayı 146, Şubat, 2003.
- PAZARLI, Osman, *Din psikolojisi*, İst. 1982.
----- *İslam'da Ahlak*, İst. 1980.
- PAÇACI, Mehmet, *Kur'an da ve Kitab-ı Mukaddeste Ahiret İnancı*, Nun Yay. İst. 1994.
- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yay. , İstanbul, 2003.
- RÂZÎ, Fahreddin Muhammed, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru İhya, 3. bs., Beyrut, ts.
----- *Kelâma Giriş, el Muhassal*, Terc. : Hüseyin Atay, A. Ü. İ. F, Yay. , Ankara, 1978.
- SABUNİ, Nureddin, *Maturidiye Akaidi*, Terc. : Bekir Topaloğlu D. İ. B. Yay. , Ankara, 1979.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *İslamDüşünce Tarihinde Mezhepler*, İsp. , 2001.

- SEZEN, Yümni, *İslam Sosyolojisine Giriş*, İst. 1994.
- SAYGILI, Sefa, *Strese Son*, Türdav, İst. 1998.
- SABIK, Seyyid, *Ayet ve Hadislerle İslam Akaidi* Terc. : İbrahim Sarmış, Hibaş Yay. Konya, Trs.
- SUYUTİ, Celalu'd-Din, Camiu's- Sağır Muhtasarı, Terc. : İsmail Mutlu, Abdülaziz Hatip, Şaban Döğen, c. III. , İst. 1996.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed B. İsa B. Sevr, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İst. 1981.
- TOLSTOY, *Ölüm*, (Terc. : Ali Fuat), İst. 1340.
- TOSHİHIKO, Izutsu, *Kur'an da Allah ve İnsan*, Terc. : Süleyman Ateş, Kevser Yay. , Ankara, Trs.
- TOPRAK, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 1986.
- TOPALOĞLU, Bekir, *İslam Ansiklopedisi Ahiret mad.* c. I, T.D.V. İst. 1988.
- TOLAN, Barlas, *Çağdaş Toplumun Bunalımı*, Ankara, 1981.
- ÖZARSLAN, Selim, *İslam da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*, Konya, 2001.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. I. Azim dağıtım, İst. 1992.
- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D. İ. B. Yay. Ankara, 1983.
- YASA, Metin, *Felsefe ve duygusal dayanaklarda ölüm sonrası yaşam*, Ankara, 2000.
- *Reenkarnasyon Beşeri Ruhun Ölümsüzlük Arzusunu Tatmin Eder mi?* O. M. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı 9, Samsun, 1997.
- YAZOĞLU, Ruhattin, "Ölüm Korkusu İle İlgili Bazı Felsefi Tavırlar", *Akademik Araştırmalar*, Sayı 4, Yıl 1, Bahar 1997.
- YAPAREL, Recep, "Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", 9 Eylül Üniv. İlh. Fak. Dergisi, Sayı 8, İzmir, 1994.
- <http://internationaljournalofpsychiatryinmedicine.com/> Journal of Psychiatry In Medicine. Erişim tarihi, 25 Temmuz 2007.
- YILDIZ, Murat, *Ölüm Kaygısıyla Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine Bir Yorum*, İzmir, 1999.
- *Dindarlık Ve Ölüm Kaygısı, Tasavvufi Yaklaşım ve Günümüz Üniversite Öğrencileri*, www.rz.uni-frankfurt.de/htdocs/FB/fb6a/religion/religionskultur.html. Erişim Tarihi: 23 Haziran 2007.

ÖZET

İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere dayanarak İslam âlimleri, birçok yerde, birçok insanın anlayacağı bir şekilde ahiret inancı, ahiretin varlığı, ahiret ahvali ve ahiret inancının insan hayatı üzerindeki etkileri hakkında genişçe bilgiler sunmuşlardır. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat, Mu'tezile, Şiia, Cebiriye v. b. Birçok kelimelik ekolü ahiret hayatı ve bu hayatın, dünya hayatına olan yansımaları hakkında değişik görüşler öne sürmüşlerdir. Daha çok rivayetlere dayanarak yapılan bu izahlar, zamanla bilimin gelişmesi ve insan üzerinde yapılan araştırma ve izlenimlerle daha farklı bir boyut kazanmış, konu ile ilgili rivayetler bilimsel açıdan da te'yit edilmiştir.

Hem ruhi hem de bedeni özelliklere sahip olan insana dünya hayatında mutluluk ve huzur temin edecek olan ancak ahirete olan inancıdır. Ahiret inancı insanın ruhunda var olan ebedi yaşama arzusunu tam anlamıyla tatmin etmiş, bu inanç sayesinde insan kişiliğini bulmuş, ahlaki değerlere bağlı kalarak, göstermiş olduğu davranışlarından dolayı kendini mesul hissetmekle boş ve faydasız işlerden uzak durmuştur. İnsan hayatında önemli bir yer tutan ve kaçınılmaz olan ölüm gerçeğini insan, ahiret inancı sayesinde doğru bir biçimde anlamış, ahiret inanmayanları ürküten ölümü, kendisi için saadet kapılarını açacak bir başlangıç olarak görmüş ve ona göre hazırlığını yapmıştır.

Sosyal bir varlık olan ve toplumla birlikte yaşamak zorunda olan insanlar, ancak ahiret inancı sayesinde rahat ve huzurlu bir hayat yaşayabilirler. Eğer ahiret inancı olmazsa ehli namusun malı ve ırzı tehlikede kalır, aileler dağılmaya, çocuklar ağlamaya, gençler saldırganlığa, ihtiyarlar ümitsizliğe, fakirler, yoksullar ve hastalar üzülmeye, başlar. Terör olayları yaygınlaşır, mal dağılımında adaletsizlikler başlar, baskıcı ve zalim yönetimler halkın rahatını ve huzurunu alt üst eder.

Toplumunu içine düştüğü bu sıkıntılardan kurtaracak, rahatını ve huzurunu temin edecek ancak Allah ve ahiret inancıdır.